

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT POLİTİKASI ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE'DEKİ KATILIM BANKALARININ
EKONOMİYE VE FİNANSAL GELİŞMEYE ETKİSİ**

Mümine Farika ARSLAN

2501130344

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Yüksel BAYRAKTAR

DÜZELTİLMİŞ YÜKSEK LİSANS TEZİ

İSTANBUL – 2020

TEZ ONAY SAYFASI

	T.C. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS TEZ ONAYI	
---	--	---

ÖĞRENCİNİN;

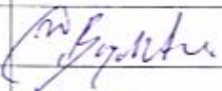
Adı ve Soyadı : MÜMİNE FARİKA ARSLAN Numarası : 2501130344

Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : İKTİSAT POLİTİKASI Danışmanı : PROF. DR. YÜKSEL BAYRAKTAR

Tez Savunma Tarihi : 06.01.2020 Saati : 12.00

Tez Başlığı : TÜRKİYE'DEKİ KATILIM BANKALARININ EKONOMİYE VE FİNANSAL GELİŞMEYE ETKİSİ.

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. YÜKSEL BAYRAKTAR		Kabul
2- PROF. DR. MEHMET DUMAN		Kabul
3- DR. ÖGR. ÜYESİ İREM YALKI BERKER		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. HALİL TUNALI		
2- DR. ÖGR. ÜYESİ TAHA EĞRİ		

ÖZ

TÜRKİYE’DEKİ KATILIM BANKALARININ EKONOMİYE VE FİNANSAL GELİŞMEYE ETKİSİ

Temel görevi, ekonomik birimler arasında fon akışlarına aracılık etmek olan bankalar, topladıkları fonları kredi mekanizmasıyla üretim ve istihdam alanlarına aktararak ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır. Türkiye’de 1985 yılında *Özel Finans Kurumları* ile başlayan, 2005 yılından itibaren de “*Katılım Bankaları*” tarafından gerçekleştirilen faizsiz bankacılık faaliyetleri, geleneksel, kalkınma ve yatırım bankalarının yanı sıra ayrı bir tür olarak *Türk Bankacılık Sektörü’nde* faaliyet göstermektedir.

Katılım bankalarının Türk bankacılık sektörü içindeki performansını inceleyen bu çalışma, katılım bankalarının finansal gelişmeye ve ekonomiye katkılarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda katılım bankalarının faaliyet yöntemleri ve esasları araştırılarak, ekonomik gelişmeye sağladıkları katkılar bakımından değerlendirilmiştir. Bu çalışma ile katılım bankacılığı sektörünün gelişmesi için gerekli düzenlemelere dikkat çekilmiştir.

Araştırma konusu için yapılan analiz sürecinde, katılım bankalarının 2010-2018 dönemine ait temel finansal rasyo ve göstergeleri kullanılarak geleneksel bankalarla karşılaştırma yapılmıştır.

Çalışmada, katılım bankaları kullandığı yöntemler ve esas aldığı prensipler itibarıyla teoride tamamen farklı görülmektedir. Katılım bankaları, uygulamaları ile geleneksel bankaların faizle ilgili olmayan hemen her bankacılık hizmetini verebilmeleriyle geleneksel bankalara benzer özellikler gösteren ve geleneksel bankaları tamamlayan kurumlar olarak ifade edilmektedir. Katılım bankaları, faiz hassasiyeti olan müşterilerin ihtiyaçlarına cevap vermesiyle ise, geleneksel bankacılık hizmetlerine alternatif kurumlar olarak görülmektedir.

Katılım bankaları, 2010-2018 döneminde başarılı bir performans göstermesine rağmen, Türk bankacılık sektörü içinde ve ekonomideki tamamlayıcı etkilerini yerine getirmede küçük bir paya sahiptir. Katılım bankalarının başlıca katkıları Türkiye’de faize duyarlı kesimlerin atıl fonlarını finansal sisteme kazandırarak ekonomik gelişmeyi pozitif yönde etkilemesi ve kullandığı faizsiz bankacılık yöntemleriyle finansal sistemde derinlik ve hizmet çeşitliliğini artırmasıdır. Türkiye ekonomisine ilave fon yaratma ve bu

fonun kullanımına sürdürülebilir katkı sağlama açısından katılım bankaları, önemli bir potansiyele sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Katılım Bankaları, Özel Finans Kurumları, Faizsiz Bankacılık, İslami Bankacılık.

ABSTRACT

THE EFFECTS OF PARTICIPATION BANKS IN TURKEY TO ECONOMY AND FINANCIAL DEVELOPMENT

Mumine Farika ARSLAN

The banks in the financial system play a vital role in the economic development of a country. It encourages both savings and investment and creates a link between savers and investors by credit mechanism. Interest-free banking activities started in Turkey since 1985 by the *Special Finance Houses* which have been transformed into the *Participation Banks* by the new Banking Law in 2005, have been operating as well as traditional banks and development/investment banks in *Turkish Banking System*.

This study examines the performance of the participation banks within the Turkish banking sector and aims to show the contribution of the participation banks to financial development and the economy. For this purpose, the operating methods and principles of the participation banks were investigated and evaluated in terms of their contribution to economic development. The study also drew attention to the necessary policies are required for the development of the sector.

The study analyses the efficiency of the participation banks by comparing their performance with traditional banks in the period of 2010-2018 by using basic financial ratios and indicators. The data used in the analysis have been collected from the financial statements of the banks which are published in the Interactive Monthly Bulletin of the Banking Supervision and Regulation Authority (BRSA). The information about the global interest-free banking industry have been provided from *The Global Islamic Economy Indicator –Zawya* source and “*The Islamic Finance Development Indicator-Zawya* reports are published by *Thomson Reuters*.

According to the study, the participation banks are quite different compared to traditional banks, in terms of their concepts and mechanisms, however they are operating similar banking services as traditional banks by applying almost every banking services except being not related to interest. Therefore, the participation banks are seen as complementary to the traditional banking system as well as being an alternative in terms of responding customers' needs.

Although the financial performance of the participation banks was seen successful within the period of 2010-2018, the market share of the participation banks in Turkish banking system is low to fulfill its complementary effects in the economy.

The study shows that the participation banks has a positive impact on the development of economy by incorporating interest sensitive savings into the financial system. The methods used by the participation banks have increased the depth and diversity of the services in the financial system. Moreover, their performance shows that the participation banking industry has a potential in terms of increasing amount of allocated funds in the financial system and ensuring the sustainable use of the funds in the economy.

Key words: Participation Banks, The Special Finance Houses, Interest-Free Banking, Islamic Banking.

ÖN SÖZ

Türkiye'nin ekonomik büyüme sürecinde yurt içi tasarrufların tam ve etkin kullanılması, bu kaynakların üretim ve yatırım alanlarına aktarılmasını sağlayacak mekanizmaların kurulması oldukça önemlidir. Yurt içi tasarrufların ekonomiye kazandırılmasında en temel mekanizma olan bankacılık sektörünün yetersiz kalması durumunda, ülkenin yurt dışı kaynaklı sermaye yatırımlarına ve borçlanmaya bağımlılığı artmaktadır. Bu durumu oluşturan nedenlerden biri, Türkiye'deki toplumun önemli bir kesiminde faiz hassasiyeti olması ve yurt içindeki tasarrufların tam ve etkin şekilde ekonomik alanlara aktarılamaması olarak ifade edilebilir.

Türkiye'de serbestleşme ve dışa açılma dönemi olarak bilinen 1980 sonrasında, bankacılık sektörünün ekonomik büyümeye olan katkısının ve piyasa etkinliğinin artırılması amacıyla, yabancı bankaların piyasaya girişine ve yeni bankaların kurulmasına yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Faizsiz bankacılık faaliyetlerinin Türkiye'de başlaması bu düzenlemelerin bir sonucu olarak gelişmiştir. Böylece, finansal sisteme çeşitlilik ve kapsayıcı bir hizmet anlayışı kazandırılarak, küresel faizsiz bankacılık sektöründen Türkiye'nin de pay alması amaçlanmıştır.

Türkiye'de faizsiz bankacılık faaliyetlerinin başlatılması kararıyla, geleneksel bankacılık hizmetlerine alternatif bir hizmet modeli oluşturulurken; son yüzyılda meydana gelen küresel, siyasi ve ekonomik gelişmelerle Türkiye'nin bütünleşmesi amaçlanmıştır.

Günümüz finans sektörü içerisinde geleneksel bankaların yaptıkları birçok bankacılık faaliyetlerinin yanı sıra, finansal kiralama ve sigortacılık faaliyetlerini de gerçekleştirebilen katılım bankaları, literatürde "İslami Bankacılık" (Islamic Banking) veya "Faizsiz bankacılık" (interest/riba-free banking) isimleriyle ifade edilmektedir. Bu sebeple, Türkiye'deki mevcut hukuki ve ekonomik düzen gereği, katılım bankacılığı faaliyetlerini tam anlamıyla İslami bankacılık olarak nitelendirmek doğru değildir. Türkiye'de yer alan katılım bankaları temel esaslarda dünyadaki İslami bankaları örnek alarak, mevcut Bankalar Kanunu çerçevesinde faizsiz fon toplama ve fon kullandırma faaliyetlerini gerçekleştirmek amacıyla hemen hemen tüm bankacılık hizmetlerini verebilmektedir.

Tüm bunlar göz önüne alınarak üç ana bölüm şeklinde hazırlanan bu çalışmada, öncelikle faizsiz bankacılık faaliyetlerinin temel prensipleri, amaçları, uygulamaları, ortaya çıkış nedenleri açıklanmıştır daha sonra dünyada faizsiz bankacılık sektörünün tarihsel gelişimleri ve katılım bankalarının tarihsel gelişim süreci ve katılım bankalarının

dünyadaki faizsiz bankacılık sektöründeki durumu açıklanmıştır. Katılım bankalarının Türkiye'deki bankacılık sektöründeki durumu finansal gelişmeye ve ekonomik büyümeye olan katkısı kapsamında değerlendirilmiştir.

Bu tez çalışmasında danışmanlığı ile katkı sağlayan değerli hocam Prof.Dr. Yüksel Bayraktar'a ve yüksek lisans ders alma aşamasında katkılarını gördüğüm tüm hocalarıma teşekkürlerimi arz ederim.

Mümine Farika ARSLAN

İSTANBUL, 2019

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ	vii
İÇİNDEKİLER	ix
TABLolar LİSTESİ	xii
KISALTMALAR LİSTESİ	xiv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK FAİZSİZ BANKACILIK SİSTEMİ

1.1. FAİZ KAVRAMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ.....	3
1.1.1. Faizin Ekonomik Tanımı	4
1.1.2. Faizin Dini Tanımı	6
1.2. FAİZSİZ BANKACILIK SİSTEMİNİ OLUŞTURAN NEDENLER.....	7
1.2.1. Sosyal Nedenler	7
1.2.2. Dini Nedenler	8
1.2.3. Ekonomik Nedenler	10
1.3. FAİZSİZ BANKACILIĞIN TEMEL PRENSİPLERİ	11
1.3.1. Faizin Yasak Olması	11
1.3.2. Kâr- Zarar Paylaşım Esası	12
1.3.3. Belirsizliğin Yasak Olması	13
1.3.4. Kumar Yasağı	13
1.3.5. Faaliyet Alanlarının Belirli Olması.....	14
1.3.6. Spekülasyonun Yasak Olması.....	14
1.3.7. Faaliyetlerinin Şeffaf Olması.....	15
1.3.8. Ticaret ve Sermaye Bağlantılı Olması	15
1.3.9. Varlığa Dayalı Finansman İlkesi	16
1.3.10. Yatırımların Ahlâka Uygun Olması	16
1.4. FAİZSİZ BANKACILIKTA KULLANILAN YÖNTEMLER	17
1.4.1. Fon Toplama Yöntemleri	18
1.4.1.1. Özel Cari Hesaplar	18
1.4.1.2. Katılma Hesapları	19
1.4.1.3. Kira Sertifikası İhraçları	20

1.4.2. Fon Kullandırma Yöntemleri	24
1.4.2.1. Murâbaha	24
1.4.2.2. Tevarruk	26
1.4.1.3. Mudârebe	27
1.4.1.4. Muşâreke	28
1.4.2.5. İcâre	30
1.4.2.6. Selem	31
1.4.2.7. Karz-ı Hasen.....	32
1.4.2.8. İstisnâ	33
1.4.2.9. Tekâfül- Katılım Sigortası.....	34

İKİNCİ BÖLÜM

FAİZSİZ BANKACILIĞIN DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE GELİŞİMİ

2.1. DÜNYA GENELİNDE FAİZSİZ BANKACILIK TECRÜBESİ.....	38
2.1.1. Faizsiz Bankacılık Sektörü Gelişmiş Olan Ülkeler	41
2.1.2. Faizsiz Bankacılık Alanında Faaliyet Gösteren Uluslararası Kuruluşlar	47
2.2. TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE FAİZSİZ BANKACILIĞIN GELİŞİMİ	49
2.2.1. 1983-1999 Dönemi: Özel Finans Kurumları (ÖFK)	49
2.2.2. 1999- 2005 Dönemi.....	49
2.2.3. 2005 ve Sonrası Dönem.....	51

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DEKİ KATILIM BANKALARININ EKONOMİK VE FİNANSAL GELİŞMEYE KATKILARI

3.1. LİTERATÜR İNCELEMESİ	56
3.2. KATILIM BANKALARININ BANKACILIK SEKTÖRÜNDEKİ YERİ VE EKONOMİYE ETKİSİ.....	60
3.2.1 Yabancı Kaynak Transferi ve Atıl Fonların Finansal Sisteme Dâhil Edilmesi	69
3.2.2. Fonların Etkin Kullanılması	76
3.2.3. Kayıtlı ve İstikrarlı Bir Ekonomi.....	80
3.2.4. Finansal ve Sermaye Piyasalarının Derinleşmesi.....	82
3.2.5. Yeni Ürün ve Finansman Modelleri.....	83
3.2.6. Sektör Rekabeti ve İstihdamı Artırması.....	84

SONUÇ.....	87
KAYNAKÇA.....	90

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1: Faizsiz Bankacılık Sektörü En Gelişmiş Ülkeler.....	44
Tablo 2: İslami Finans Ülke Endeksi (IFCI).....	46
Tablo 3: Türkiye'de Faizsiz Bankacılık Kurumlarının Kronolojisi.....	53
Tablo 4: Katılım Bankalarının 2010- 2018 Yılları Arasındaki Kira Sertifikaları İhracı Toplam Miktarı (TL)	74
Tablo 5: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Tarafından İhraç Edilen Kira Sertifikaları Toplam Miktarı.....	75
Tablo 6: Katılım Bankaları Yurt içi Personel Sayısı (Adet).....	85
Tablo 7: Katılım Bankalarının Yurt içi İstihdama Katkısı	86

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: Türkiye'nin İslami Finans Ülke Endeksi.....	47
Grafik 2: Türkiye'nin GSYİH Büyüme Oranları.....	61
Grafik 3: Katılım Bankalarının Toplam Aktif Gelişimi (Milyon TL).....	62
Grafik 4: Bankacılık Sektörü Ve Katılım Bankaları Toplam Aktif Gelişimindeki Değişim.....	64
Grafik 5: Bankacılık Sektörü ve Katılım Bankaları Aktif Kârlılığı (ROA).....	65
Grafik 6: Bankacılık Sektörü Ve Katılım Bankaları Özkaynak Kârlılığı (ROE).....	66
Grafik 7: Katılım Bankaları Net Kâr Payı Marjının Bankacılık Sektörü Net Faiz Marjı İle Karşılaştırılması.....	67
Grafik 8: Bankacılık Sektörü Ve Katılım Bankaları Sermaye Yeterlilik Rasyosu Değişimi.....	68
Grafik 9: Katılım Bankalarının Mevduat Gelişiminin Sektördeki Payı (Milyon TL).....	71
Grafik 10: Katılım Bankalarının Mevduat Gelişimi (Milyon TL).....	72
Grafik 11: Bankacılık Sektörü Mevduat Gelişimi Ve Yurt dışı Mevduatın Payı (Milyar TL)	73
Grafik 12: Katılım Bankalarının Sendikasyon Kredileri Toplamı (Milyon TL)....	76
Grafik 13: Bankacılık Sektörü Ve Katılım Bankalarının Kredi Gelişimi (Milyon TL)	77
Grafik 14: Bankacılık Sektörü Ve Katılım Bankalarında Mevduatın Krediye Dönüşüm Oranları.....	78
Grafik 15: Bankacılık Sektörü Ve Katılım Bankalarında Kredilerin Takibe Dönüşüm Oranları (NPL).....	80
Grafik 16: KOBİ Kredilerinde Katılım Bankalarının Payı.....	82

KISALTMALAR LİSTESİ

AAOIFI	: Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial
ABD	Institutions
	: Amerika Birleşik Devletleri
ADFIMI	: Association of National Development Finance Institutions in
	Member Countries of the Islamic Development
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
CIBAFI	: General Council for Islamic Banks And Financial Institutions
ICD	: Islamic Corporation for the Development of the Private Sector
IIFII	: International Islamic Finance & Insurance Institute
IIFM	: International Islamic Financial Market
IIFM	: International Islamic Financial Market
IIRA	: Islamic International Rating Agency
IFCI	: Islami Finance Country Index
IFSB	: The Islamic Financial Services Boar
İKB	: İslam Kalkınma Bankası
INCEIF	: International Centre for Education in Islamic Finance
IRTI	: The Islamic Research and Training Institute
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
M.Ö	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
ROA	: Return on Average Asset (Aktif Karlılığı)
ROE	: Return on Average Equity (Özkaynak Karlılığı)
NPM	: Net Profit Share Margin
NIM	: Net Interest Rate Margin
OIC	: The Organisation of Islamic Cooperation
SME	: Small and Medium-sized Enterprise'in
SPK	: Sermaye Piyasası Kurulu
SYR	: Sermaye Yeterlilik Raysosu
R.G.	: Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete

T.C. : Türkiye Cumhuriyeti
TKBB : Türkiye Katılım Bankaları Birliği
TL : Türk Lirası
TMSF : Tasarruf Mevduatı ve Katılım Fonu sigortası
Vd. : Ve dięerleri
VKŞ : Varlık Kiralama Şirketleri
Yy :Yüzyıl

GİRİŞ

Modern anlamda faizsiz bankacılık faaliyetleri 1960'lı yıllarda başlamış olup, Müslüman toplumların tasarruflarının birikmesi ve bu tasarrufların İslam dini kurallarıyla uyumlu bir şekilde finansal sistemde değerlendirilmesi ihtiyacından ortaya çıkmıştır. Faiz hassasiyeti nedeniyle bankacılık sektörüne katılmayan tasarrufların faizsiz bankalar aracılığıyla ekonomik alanlara aktarımının sağlanması, faizsiz bankacılık sektörünün pek çok ülkede gelişmesine yol açmıştır.

Günümüzde özellikle Müslüman toplumların çoğunlukta olduğu ülkelerde gelişmiş olan faizsiz bankacılık sektörü, Müslüman toplumların azınlıkta olduğu Batılı ülkelerde ise ekonomiye olan katkısı nedeniyle gelişmektedir. Dünyadaki bu gelişmelere kayıtsız kalmayan Türkiye ise 1983 yılında çıkarılan bir kararname ile faizsiz bankacılık faaliyetlerini gerçekleştirmesi için Özel Finans Kurumları (ÖFK) görevlendirilmiştir. ÖFK'lar 2005 yılında *5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nda* yapılan değişiklikle "katılım bankaları" adını almıştır. Faizsiz bankacılık hizmetleri Türkiye'de 2006 yılından itibaren katılım bankaları tarafından verilmektedir.

Dünyada "faizsiz bankacılık" veya "İslami bankacılık" olarak adlandırılan ve sadece Türkiye'de "katılım bankacılığı" şeklinde ifade edilen bu model, "faizsiz olma" prensibine dayanmaktadır. Buna göre, faiz yerine kâr payı getirisi veren, kredi işlemlerinde ise kâr payı alma ve riskin paylaşımını esas alan bir anlayış uygulanmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde öncelikle faiz kavramı dini ve ekonomik bakış açısıyla açıklanmıştır. Daha sonra faizsiz bankacılık sisteminin varoluş nedenleri sosyal, dini ve ekonomik boyutlarıyla ele alınmıştır. Faizsiz bankaların benimsediği temel prensipler ve faizsiz bankaların işleyişi hakkında bilgi verilmiştir. Türkiye'de geçerli olan hukuki çerçeve içerisinde, katılım bankaları için belirlenen fon toplama ve fon kullandırma yöntemleri açıklanmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, faizsiz bankacılığın dünyadaki tarihsel gelişimini incelemek amacıyla, ilk olarak faizsiz bankacılık faaliyetlerinin başladığı tarihten günümüze kadar faizsiz bankacılık sektöründeki gelişmeler ve faizsiz bankacılık sektörü gelişmiş ülkelere ait bilgiler açıklanmıştır. Türkiye'de faizsiz bankacılık faaliyetlerinin başlama süreci üç döneme ayrılarak incelenmiştir. Buna göre; ilk önce faizsiz bankacılık faaliyetlerinin ÖFK'lar tarafından başlatıldığı 1983-2005 dönemine ait gelişmeler, daha sonra ÖFK'ların Bankalar Kanunu kapsamına alındığı 1999-2005 dönemine ait gelişmeler ve son olarak ÖFK'ların katılım bankası

adını aldığı 2005 -2018 dönemindeki gelişmeler hukuki alt yapı düzenlemeleri kapsamında açıklanmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise, faizsiz bankaların ekonomik ve finansal gelişime katkılarını ele alan literatür incelendikten sonra, katılım bankalarının ekonomiye sağladığı katkılar, finansal performansları doğrultusunda analiz edilmiştir. Analiz için kullanılan veriler Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurumu (BDDK)'nın İnteraktif Aylık Bülten'de yayınlanan yıl sonu mali tablolarından alınmıştır. Küresel faizsiz bankacılık sektöründe katılım bankacılığının gelişiminin görülmesi için kullanılan veriler *Thomson Reuters* adlı veri sağlayıcısının yayınladığı *The Global Islamic Economy Indicator –Zawya* adlı kaynaktan ve “The Islamic Finance Development Indicator-Zawya adlı yıllık raporlarda yer alan verilerden yararlanılmıştır. Analizde katılım bankalarının sektörde etkin olmaya başladıkları yıllara ait finansal göstergeleri kullanılmıştır. Bu göstergeler tablo ve grafikler halinde sunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK FAİZSİZ BANKACILIK SİSTEMİ

Faizsiz bankacılık, bankacılık işlem ve hizmetlerinde faiz dışı birtakım yöntemlerin kullanılmasıdır. Faiz, iktisadi bir araç olmasına rağmen bu fonksiyonundan çıkarak bir sömürü aracına dönüşebilme ihtimali nedeniyle din ve sosyal çevrelerde eski medeniyetlerden günümüze kadar tartışılmalı bir kavramdır. Faiz kavramına ilişkin bilinen ilk tartışmalar Mezopotamya, eski Yunan ve Roma medeniyetlerinde görülmüştür. Bu dönemdeki tartışmalar özellikle din adamları, filozoflar ve devlet adamları tarafından yapılmış, faiz uygulamalarının toplumun inanç ve ahlak anlayışına aykırı olduğu gerekçesiyle yasaklanması gerektiği düşünülmüştür.

İnsanlık tarihinin sonraki dönemlerinde toplumda ve devlet yönetiminde ekonomik ihtiyaçlar ön plana çıkmış ve paranın zaman içindeki değer kaybını önlemek, faizi borç ilişkilerini faizden bağımsız tutmak güç hale gelmiştir. Bu noktada faizin gerekliliği hakkındaki tartışmalara iktisatçılar da katılmıştır.

Banka kurumlarının ortaya çıkmasıyla faizli borç işlemleri kurumsal bir yapıda bireylerin ve devletlerin faizle borçlanması normalleşmiş, faizli işlemlerin yaygın olarak devam etmiştir. Bu gelişmeler, faize karşıt söylemleri ve faizin meşruluğuna hakkındaki tartışmaları ortadan kaldırmamış hatta faiz, dünyadaki siyasi ve ekonomik sistemleri birbirinden ayıracak kadar önemli bir kavram olmuştur. Faizsiz bankacılık, faize karşıt olanların savunduğu alternatif bir bankacılık faaliyeti olarak ortaya çıkmıştır.

Bu bölümde öncelikle, faiz kavramı ekonomi uzmanlarının ve din adamlarının ifadeleri doğrultusunda açıklanacaktır. Daha sonra faizsiz bankacılık sisteminin ortaya çıkmasına yol açan temel sebepler sosyal, ekonomik ve dini olmak üzere üç ayrı başlıkta incelenecek, faizsiz bankacılığın temel prensipleri ve fon toplama ve finansman yöntemleri açıklanacaktır. Çalışmada coğrafi olarak Basra Körfezi kıyısında bulunan ülkeler “Körfez ülkeleri” şeklinde ifade edilecektir.

1.1. FAİZ KAVRAMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Faiz kavramı, geçmişten günümüze toplumsal, ahlaki ve ekonomik yönleriyle zamanın şartlarına göre tanımlanmıştır. İnsanlık tarihinin İlk ve Ortaçağ dönemlerinde faiz, özellikle ahlaki ve dini açılardan ele alınmış, faizli borçlanma işlemlerinin yol açtığı toplumsal sorunlara dikkat çekilmiştir. Ortaçağ sonrası dönemde iktisadi

hayattaki gelişmeler sonucunda faiz kavramı ekonomideki fonksiyonu kapsamında ifade edilmiştir. Bu dönemde sermaye kavramı yeniden tanımlanmış ve faizi sermayenin getiri olarak açıklayan birçok iktisadi yaklaşım gelişmiştir. Faizin yanı sıra enflasyon kavramının ortaya çıkmasıyla faiz, paranın zaman kavramı ile nedensellik ilişkisi içerisinde değerlendirilerek daha teknik bir kavrama dönüşmüştür. İktisat ve din uzmanlarının tartışmalarına rağmen faizin meşruluğu ve gerekliliği konusunda net ve kesin bir hükme ve mutabakata varılamadığı söylenebilir.

1.1.1. Faizin Ekonomik Tanımı

Faizin herkes tarafından kabul edilen bir tanımı olmamakla birlikte, literatürde çeşitli tanımları bulunmaktadır. Faiz kelime olarak fazlalık, nema, artma, çoğalma anlamlarına gelmektedir (Güngören, 2013:17).

Faizi ekonomik fonksiyonu itibarıyla açıklayan iktisadi yaklaşımlar iki yüz yıl öncesinde Batı Avrupa'da gelişmiştir. İktisadi düşünce tarihinde faiz kavramının ekonomik fonksiyonuna ilişkin ilk açıklamalar ise Ortaçağ'ın sonlarında gelişen *Merkantilistler* (16-17yy.)'e kadar gitmektedir. Merkantilistler faizi, borç alıp verme ve mal alışverişindeki fonksiyonuna göre değerlendirmiştir. Önde gelen Merkantilist düşünürlerden Montesquieu'ye göre faiz, paranın fiyatıdır veya kira bedelidir. Buna göre faiz, paranın değerine bağlıdır; paranın faizi getirisi yükselirse faiz karşılığında borç verme talebi artarak, ticari faaliyetlerin azalmasına sebep olacaktır (Yılmaz H. , 2006:185).

Merkantilist düşünceden sonra gelişen iktisadi düşünce *Fizyokrasi* (18.yy), ekonomik olaylara ve faiz kavramına farklı bir açıklama getirmiştir. Bu düşüncenin temsilcilerinden A.R.J.Turgot faizi, toprağın üretkenliği ile açıklamıştır. Turgot, faiz ile rantı özdeşleştirerek, faiz gelirini bir hak olarak görmüştür. Buna göre rant sağlayan toprağı satın almaya yarayan paranın borç olarak verilmesi durumunda; toprağın rant geliri kadar parayı borç verenin faiz geliri kazanması gerekir (Demirgil, Türkay, 2017:139).

18.yy.'da gelişen ve modern iktisatın temellerini ortaya koyan *Klasik iktisadi düşünce* (M.S. 1776) 'ye göre faiz; tasarrufun ödülü; parası alınıp işletilen ve tasarruf sahibine verilen bir mükâfat, borç verilen paradan dolayı tüketimdeki fedakârlığın karşılığıdır (Pıçak, 2012: 88). Klasik iktisadi görüşün ilk temsilcisi A. Smith faiz kavramını şu şekilde ifade etmiştir: "...Malını kullanmayıp bunu bir başkasına ödünç veren kimsenin elde ettiği getiriye faiz veya ribh denir. Para borcunda faiz, borçlu

tarafından sermaye sahibine parasını kullanması sonucunda elde ettiği kâr için ödemesi gereken bir karşılıktır.” (Demirgil, Türkay, 2017:142). İktisat teorisinde değer ve kâr kavramlarının teorisine önemli katkılar sağlayan klasik iktisat düşünürlerinden N.W. Senior faizi, “feragat etme” yaklaşımı içinde açıklamıştır. Ona göre ekonomik üretim faktörlerinden emeğin karşılığı olarak ücret alındığı gibi sermayenin de üretimden pay alması yani faiz alması gerekir, çünkü sermaye de emek gibi üretkendir (Ersoy A. , 2008: 359). Klasik iktisadi düşüncenin temsilcilerinden J. B. Say; faizi paranın fiyatı olarak değil, sermaye borcunun fiyatı olarak ifade etmiştir (Demirgil, Türkay, 2017:144). İsviçreli iktisatçı K. Wicksell, Klasiklerin reel faiz yaklaşımına parasal unsurları da ekleyerek faiz oranını doğal (normal) faiz oranı ve parasal (piyasa) faiz oranı şeklinde ikiye ayırarak açıklamış; parasal faiz kuramı ile parasal olmayan faiz arasında bir sentez kurmuştur (Keyder, Ertunga, 2012:415).

Avusturya İktisat Okulu temsilcilerinden E. Böhm-Bawerk, faizi paranın zaman içerisindeki değeri açısından açıklamıştır. Böhm-Bawerk: “şimdiki mallar genellikle gelecekteki aynı tür ve sayıdaki mallardan daha değerlidir.” açıklamasıyla borçlanmayı bugünkü malların gelecekteki mallarla değişimi olarak görmüş ve faizi, zamanı tazmin eden haklı bir karşılık olarak ifade etmiştir (Güngören, 2013:17).

Neo-Klasik iktisadi düşüncenin temsilcileri I. Fisher (1867-1947) ve A. Marshall (1842-1924), faiz kavramı için önemli görüşler ileri sürmüşlerdir. Fisher’a göre faiz; para piyasalarına bağlı bir olgu olmaktan ziyade hayatın genel akışındaki ekonomik ilişkileri kapsayan bir kavramdır (Fisher, 1907:vii). Faiz, bireylerin gelecekteki belli bir geliri bugün elde edebilmek için ödemeye razı oldukları fiyattır ve sadece sermayenin geliri olmayıp, her türlü gelirin zaman içindeki değişiminden kaynaklanan bir gelirdir (Fisher, 1907:229).

Marshall; sermayenin üretimin gerçekleşmesini sağlayan temel bir faktör olması nedeniyle bireylerin kazançlarını tüketmeyip, sermaye biriktirmelerinin ödülü olarak faiz ödenmesi gerektiğini savunmaktadır (Ersoy A. , 2008:518). Marshall’a göre çalışmanın karşılığı olan ücret gibi faiz de tasarruf etmenin bir karşılığıdır (Demirgil, Türkay, 2017:140).

Bir diğer önemli iktisadi düşünce olan *Keynesyen iktisadi düşüncenin* kurucusu J.M.Keynes (1883-1946), faizi likidite tutma ve yatırım yapma kararında gözetilen temel kıstas olarak açıklamıştır. Buna göre faiz getirisi bireylerin geleceğe ertelenen tüketimlerini ne şekilde tutacaklarını belirlemektedir. Kendinden önceki iktisatçıların faizi cari tüketimden vazgeçmenin karşılığı olarak görmesi ve tasarruf

etmenin ödülü olarak kabul etmesine karşı Keynes, faiz getirisini cari gelirden gelecekte tüketilmek için ertelenen kısmı için bir süreliğine uzak kalmanın mükâfatı olarak ifade etmiştir (Seyrek, Mızırak, 2009:391). Buna göre nakit parayı elinde tutmak avantajından feragat edildiğinde katlanılan bu külfete karşılık, faiz adı altında bir bedel ödenmesi gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle faiz, servetlerini para yerine diğer şekillerde tutmaya teşvik için para sahiplerine ödenmesi gereken bir karşılıktır; likiditeyi tercih etmekten vazgeçmenin bir bedelidir (Demirgil, Türkay, 2017:147). Keynes'in açıklamasıyla faiz, yatırım ve tüketim kararlarını etkileyen önemli bir ekonomik değişken olmuştur.

1.1.2. Faizin Dini Tanımı

Faiz kavramı, sadece iktisadi bir konu olarak kalmamış, filozofların, din adamlarının ve "İslâm hukuku" uzmanlarının ilgi gösterdiği bir konu olmuştur.

Dinler tarihinde faiz ile ilgili Musevilik, Hristiyanlık ve İslam dini kutsal kaynaklarında hükümler ve ifadeler yer almaktadır.

İslam dini kaynaklarında faiz kavramına daha ayrıntılı yer verilmiştir. İslam dini kutsal kitabı Kuran-ı Kerim'in Arapça olması nedeniyle, faiz kelimesi İslam dini literatüründe Arapça ribh kökünden türemiş *ribâ* kelimesiyle ifade edilmektedir. Ribâ; Arapça' da artma, büyüme, yükselme, yücelme anlamına gelmektedir (Rahman, 1964: 1-2). Değerler arasındaki eşitsizlikten doğan gayrimeşru ve haksız bir kazancı ifade etmektedir (Werde, 2006:52). İngilizce'deki karşılığı sermayenin ödülü anlamına gelen "interest" veya maddi karşılığın fahiş yükselmesi anlamında kullanılan "*usury*" kelimeleridir (Werde, 2006:53).

Museviliğin kutsal kitabı Tevrat İbranicedir ve faizi tanımlamak için Tevrat'ta **neşeh** kelimesi kullanılmıştır. Neşeh İbranice' de "ısırmış, lokma" anlamına gelmektedir; verilen borcun önceden kesilen faizini ifade etmek için kullanılmıştır. Tevrat'ta borç verenin elde ettiği faiz kazancı yahut verilen borcun üstüne eklenen faiz, "çoğalma" anlamına gelen **marbit/tarbit** kelimesiyle ifade edilmiştir (Abdul-Rahman, 2015: 97).

Roma Katolik Kilisesi faizi, "bir nakdin kullanılması, kiralınması için ödenen ücret" olarak ifade etmiştir (Abdul-Rahman, 2015: 107).

1.2. FAİZSİZ BANKACILIK SİSTEMİNİ OLUŞTURAN NEDENLER

1.2.1. Sosyal Nedenler

Faiz, insanlık tarihinin eski çağlarından itibaren felsefi, ahlaki ve sosyolojik yönleriyle devlet adamları ve filozoflar arasında tartışılmıştır. Eski Yunan düşüncesinde faiz, “ideal düzen”e uygun olmadığı gerekçesiyle reddedilmiş ve özellikle Eflatun ve Aristo gibi filozoflar, paranın para doğurmasının toplumsal yapıyı bozduğu düşüncesiyle faizli uygulamaları eleştirmiştir (Demirgil, Türkay, 2017:153).

Faiz geliri elde etme arzusunun insanlarda kontrol altına alınamaz hale gelerek sosyal sorunlara yol açtığı görülmüştür. Mısır, Sümer, Bâbil, eski Yunan ve Roma gibi eski toplumlar faizli borç verme işlemlerini tamamen yasaklama veya faiz oranlarına kısıtlamalar getirme şeklinde faizle mücadele yöntemleri uygulamıştır (Seyrek, Mızırak, 2009: 385).

Tarihi kayıtlara göre faiz uygulamalarının ilk örnekleri Mezopotamya’da Babil Krallığı’nda görülmüştür. Kral Hammurabi’nin meşhur *Hammurabi Kanunlarında* yer alan faiz hadlerine getirdiği sınırlamalar bu dönemde faizli uygulamaların olduğunu göstermektedir (Demirgil, Türkay, 2017: 133). İnsanlık tarihinin ilk halk ayaklanması olarak bilinen M.Ö. 7. yy. Atina devletinde köylülerin zenginlere karşı başlattığı isyanın faiz yükünden kaynaklandığı bilinmektedir. Buna göre zenginlerden faizle borçlanan köylüler zamanla aşırı borç yükü altında kalarak köle haline dönüşmekteydi (Ökte, 2008:40).

Antik Yunan’ın meşhur filozoflardan Eflatun (M.Ö. 427-347), faizin ahlaki bir gelir kaynağı olmadığı ve borç ilişkilerinde faizli uygulamalar insanlar arasında eşitsizliğe, bencillığe ve kıskançlığa yol açtığı için, kredi ve faiz yerine malın parayla ve paranın malla mübadelesine dayanan bir sistemin kurulmasını gerektiğini savunmuştur (Ökte, 2008:51). Eflatun’un bu açıklaması Kanun adlı eserinde şu şekilde özetlenmiştir: “Hiç kimse kendi kardeşine faizli borç verme hakkına sahip değildir.” (Demirgil, Türkay, 2017: 134). Bir diğer meşhur Yunan filozofu Aristo (M.Ö. 384-322), parayı yumurtlamayan kısır bir tavuğa benzetmiş ve faiz kazancına ilişkin görüşlerini *Politika* adlı eserinin birinci kitabının onuncu bölümünde şöyle ifade etmiştir:

“Faizcilikten de pek çok nefret edilir ve bu nefret tamamıyla haklıdır; çünkü faiz, paranın adına var olduğu şeyin bir ürünü değil, paranın kendisinden çıkan bir kazançtır. Para bir değiş tokuş aracı olması için icat edilmiştir, faiz ise paranın kendisindeki bir artışı gösterir...

Faiz, paradan doğan para anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, bütün servet edinme yolları arasında, doğaya en aykırı olanı budur.” (Aristoteles, 1975:23-24).

Aristo’nun paranın kısır olduğu yönündeki ifadeleri Ortaçağ Avrupası’nın fikir adamlarını etkilemiştir. Bu dönemde para borçlarında fazladan alınan paranın iade edilerek eşitliğin sağlanması gerektiğine dair düşünceler gelişmiştir (Demirgil, Türkay, 2017: 135).

Romalı devlet adamlarının da faiz uygulamalarını meşru görmediklerine dair görüşleri bulunmaktadır (Deniz, 2006: 5). Roma İmparatoru Jüstinyen döneminde faizli borç işlemlerinin zararlı ve ahlak dışı olduğunu düşünerek, M.Ö. 340 Roma Hukuku’nun *On iki Çizelge* bölümünde yasal faiz oranlarına kısıtlamalar getirilmiştir (Akalin, 2013: 190). Cicero (M.Ö. 106-43), “insan doğasına aykırı olduğu” gerekçesiyle faiz kazancını meşru görmemiştir (Ökte, 2008:60). Cato (M.Ö. 234-149) faiz kazancını “haksız yere adam öldürmek gibidir, insanı doğru yoldan sapıtır”; şeklinde, Seneca (M.Ö. 4-MS 65) ise “tefecilik zamanın satılması gibidir ve insanlar için zararlıdır” şeklinde ifade etmiştir (Akalin, 2013: 192).

1.2.2. Dini Nedenler

İnsanlık tarihinde bazı toplumlar, faizin sosyal zararlarını azaltmak için faizli uygulamalara sınırlama getirerek mücadele vermiştir. Musevilik (M.Ö. 2000), Hristiyanlık ve İslam (M.S.7) dinlerinde bu mücadele daha net bir söyleme dönüşmüş; faizli uygulamaların yasaklanması yönünde kutsal kaynaklarda hükümlere yer verilmiştir.

Musevilik dininin esas kutsal kitabı olan Tevrat’ın içindeki Huruç, Lavililer, ve Tesniye kitaplarında faize ilişkin hükümlerin bazıları şöyledir (Binatlı, 1966:155):

“Eğer kavmime, yanında olan bir fakire ödünç para verirsen, onun üzerine faiz koymayacaksın.” (Huruç, 22:25), “...ve kardeşin fakir düşüp senin yanında kudretsiz kalırsa ondan faiz ve murabaha almayacaksın...” (Laviler, 23:35-38), “Kardeşine ne faiz ile para ne faiz ile tahıl velhasıl faiz ile verilen hiçbir şeyi faiz ile vermeyeceksin ama yabancılara faizle borç verebilirsin.” (Tesniye, 23:19-20).

Hristiyanlık dininde faizin yasaklandığına delil olarak kutsal kitaplarından Luka İncil’inin altıncı bölümünde yer alan; “Hiçbir bedel ümit emeden ödünç veriniz” ifadesinin geçtiği 33-36 sayılı ayetler delil olarak gösterilmektedir (Binatlı, 1966:157).

Hristiyanlığın Musevilik ile paylaştığı bir diğer kutsal kaynağı olan Kutsal Kitap’ta yer alan faize ilişkin hükümlerde tefecilik kınanmakta, faiz ve aşırı kâr uygulamalarını Tanrı’nın hoş görmeyeceği ifade edilmektedir (Ertürk, 2019:114).

Orta Çağ filozofu ve Hristiyan azizlerinden Aziz Aguias (Saint Thomas d' Aquinas, M.S. 1225-1274)'ın faize ilişkin görüşleri Hristiyanlığın Katolik mezhebinde etkili olmuştur. Aziz Aguias'ın görüşü şu şekildedir:

“Ödünç verilen paradan faiz almak adaletsizliktir, çünkü bu, var olmayan bir şeyi satmaktır; günahdır ve eşitsizlik doğuracaktır...” (Abdul-Rahman, 2015: 107).

Aziz Aguias'dan başka St. Ambrose (M.S. 397); St. Jerome (M.S. 420), St. Augustine (M.S. 430), Papa Büyük St. Leo (M.S. 461) gibi Hristiyan din adamları da yoksul ve muhtaç kişilerden faiz alınmasını meşru görmemiştir (Abdul-Rahman, 2015, s. 108). Katolikler, İkinci Lateran Konsilinde (M.S. 1139) faiz uygulamalarını kınayarak, faizci ve tefecilerin Hristiyan mezarlıklarına gömülmeğe mahrum bırakılması için kararlar almıştır (Abdul-Rahman, 2015: 108).

Hristiyanlığın Protestanlık mezhebinin kurucularından Martin Luther (1489-1546) faize ilişkin görüşünü, “parayı faize vermek doğru olmadığı gibi insanların servet peşinde koşması da doğru değildir.” şekilde ifade etmiştir (Torun, 2002:94). Protestanlığın reformcularından Jean Calvin (1509- 1564), Luther ve Orta Çağ din Hristiyan adamlarının görüşlerinden farklı olarak faiz yasağını şu şekilde yorumlamıştır:

“Faizcilik, eşitlik ve merhamet duygularına aykırı düşmediği sürece, kardeşlik birliğine zarar vermediği sürece, tefecilik olarak nitelendirilerek yasadışı görülmemelidir. Eğer bir kimse aldığı borçla kazanç sağlamışsa ve daha yüksek iş konumlarına ulaşmışsa; kârından, borçlandığı kardeşine vermesi, eşitliğin ve merhametin bir gereği sayılmalıdır.” (Akalın, Eski Ahit metinlerinde J.Calvin'in Faiz Yorumu, 2009: 243-244).

Calvin'in yorumuna göre Protestan Hristiyanlık inancında fakirden faiz alma ve tefecilik yasakları kabul edilmekle birlikte, faize ekonomik bir yorum getirilmiştir.

İslam dininin kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'dir ve Kuran-ı Kerim'de faiz, kâr, alışveriş konularında birçok ayet vardır. Bunlara göre Kur'an-ı Kerim'de faiz ve uygulamaları yasaklanmıştır ancak alışverişe ve kâr kazancına müsaade edilmiştir (Eskioğlu, 1999:18). Kuran-ı Kerim'de faizin yasaklandığını bildiren hükümlerden biri şu şekildedir (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2019):

“Ey iman edenler! Kat kat faiz yemeyin. Allah'tan sakının ki kurtuluşa eresiniz.” (Kur'an-ı Kerim, 3:130).

İslam dini Peygamberi Muhammed (M.S. 571-632)'in “faiz (ribâ) uygulamak en ağır yedi günahın biridir.” şeklindeki sözü de İslam dini kaynaklarında faiz yasağına dayanak gösterilmektedir (Abdul-Rahman, 2015: 118).

Faiz kavramı İslam kaynaklarında Arapça *ribâ* kelimesiyle ifade edilmiştir. Bu nedenle “İslâm hukuku”nda ribâ; **ribe’n-nesîe** (vade faizi veya borç faizi) ve **ribe’l-fadl** (fazlalık faizi-alışveriş faizi) olmak üzere iki türe ayrılmıştır. Ribe’n-nesîe; İslamiyet öncesi dönemde ilk vade için değil, vadenin uzatılması durumunda takip eden vadeler için alınan ribâ türüdür (Ahmad, 2003:463). Bu ribâ türü, eski Arap toplumlarında belli bir vadede geri ödenmesi şartıyla verilen para borçları vadesinde ödenemediği durumda alacaklısı tarafından vadesi uzatırken borcun ödeneceği zamana kadar anaparaya ilave bir vade farkı işletilmesi şeklinde uygulandığı için. *cahiliye ribâsı* olarak da ifade edilmektedir (Abdul-Rahman, 2015: 131).

Ribe’l fadl; kökündeki **el-fadl** kelimesinden “normal satış fiyatını aşan bir fazlalık, bir ücret” anlamına gelmektedir. Ribe’l fadlın alışveriş ribâsı olarak adlandırılmasının nedeni, farklı malların takasıyla yapılan ticari faaliyetlerde bu malların birbirine denk olmaması nedeniyle ribâ doğmasıdır (Tabakoğlu, 2015: 133). Ribe’l fadl, gelecek tarihte daha yüksek bir değer ile ödenmesi şartıyla para veya malın bugünden alınıp-satılmasıdır. Bu tür bir uygulamanın eşit olmayan mübadeleden doğan faiz türü olduğu belirtilmektedir (Tabakoğlu, 2015: 143). Bu ribâ türünün kapsamında “...Kat kat arttırılmış olarak faiz yemeyin...” ayeti gereği anaparaya eklenen fazlalığın da meşru olmayacağına hükmedilmiştir. (Ahmad, 2003:461).

1.2.3. Ekonomik Nedenler

Finansal sistemde para ve sermaye piyasaları büyürken, bireylerin ve işletmelerin sadece sermayeleri ile ekonomik faaliyetlerde bulunmaları zamanla zorlaşmıştır. Artan ekonomik ihtiyaçlar doğrultusunda, bireylerin tasarruflarını değerlendirerek, geleceğe yatırım yapma istekleri de artmıştır. Bu noktada faiz bir gelir aracı olarak sermayenin bankalar aracılığı ile ekonomik yatırımlara aktarılmasını sağlayan iktisadi bir fonksiyon haline gelmiştir. Öte yandan dinlerde faizin yasak olduğuna ilişkin hükümlerin yer alması bazı bireyleri faiz hassasiyeti gösterip finansal işlemlerde pasif olma veya faizli bankalarla çalışmayı tercih etme ikilemine sürüklemektedir. Bu durum özellikle Müslüman toplumun çoğunlukta olduğu ülkelerde görülerek, bu ülkelerin ekonomisinde atıl bir fon birikimine sebep olmaktadır.

Yurt içi tasarrufların bankalar aracılığı ile ekonomik alanlara aktarılamaması özellikle tasarruf birikimi yetersiz olan ülkelerde kaynakların etkin kullanımını

engellemektedir. Bu noktada faizsiz bankacılık hizmetleri küresel ekonomik sistemde temel bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmıştır (Kelleroğlu, 2017: 13). İlk dönemlerdeki şartlarının girişime ve deneyselliğe elverişli olması faizsiz bankaların geleneksel bankalara alternatif olarak, farklı ülkelerde kurulmasını ve faizsiz bankacılık sektörünün gelişmesini hızlandırmıştır (Werde, 2006:2).

Faizsiz bankaların ortaya çıkması ve gelişmesindeki ikinci ekonomik sebep 1970'lerde petrol fiyatlarının artmasıdır. Petrol ihraç eden Müslüman nüfusun çoğunlukta olduğu Körfez ve Arap Yarımadası'ndaki ülkeler artan petrol fiyatları sayesinde zengileşerek gelirlerini İslami prensiplere uygun bir şekilde değerlendirmek istemişlerdir (Werde, 2006:75).

Arap ülkelerindeki parasal birikimi kendi ülkelerine aktarmak isteyen ülkelerde faize duyarlı fon sahiplerine hizmet vermek amacıyla faizsiz bankaların kurulması ihtiyacı faizsiz bankacılık sektörünün küresel çapta gelişmesinin bir diğer ekonomik nedenidir (Erdoğan, 2011: 25).

Türkiye'de faizsiz bankacılık sektörünün ortaya çıkması benzer ekonomik sebeplere dayanmaktadır. Özellikle, 12 Eylül 1980 askeri ihtilal sonrası finansal ve ekonomik yapısı bozulmuş olan Türkiye, Körfez ülkelerinden ve İslam Kalkınma Bankası (İKB)'ndan fon sağlamak amacıyla faizsiz bankacılık sektörüne girmiştir (Werde, 2006:75). Türkiye'de faizsiz bankaların kurulmasının bir diğer ekonomik nedeni, doğrudan ekonomiyi etkileme potansiyeli olan bu bankacılık modelinin tasarruf-yatırım açığını kapanmasına katkı sağlayacağına düşünülmesidir (Kelleroğlu, 2017: 13).

1.3. FAİZSİZ BANKACILIĞIN TEMEL PRENSİPLERİ

Günümüzdeki uygulamalarıyla faizsiz bankacılık faaliyetlerinin amacı İslam dini prensipleriyle uyumlu bir bankacılık hizmetinin verilmesidir. Bu nedenle faizsiz bankaların temelde ribâ yasağı olmak üzere, ticari işlemlerde riskin ve zararın makul seviyede paylaşılmasını, karşılıksız borç vermeyi, ticari sözleşmelerde şeffaf ve adil olmayı kabul ettikleri bir takım İslam dini kaynaklı prensiplere sahip olması gerekmektedir (El-Galfy, Khiyar, 2012:944).

Dünyadaki faizsiz bankalar ve Türkiye'deki katılım bankaları tarafından kabul edilen evrensel prensipler sırasıyla açıklanacaktır.

1.3.1. Faizin Yasak Olması

Faizsiz bankaların temel prensibi faizsiz işlem yapmaktır. Burada İslam dinindeki ribâ yasağı ve ilişkin hükümler esas alınmıştır. Buna göre, sermaye borçlarında sırf zamanın karşılığı olarak fazla bedel alınması, reel faiz uygulaması, spekülatif, emeksiz ve risksiz kazançlar ribâ sayılmıştır (Tabakoğlu, Para ve Finansman, 2011:145).

İslam dini faizi yasaklamış, alışveriş ve ticareti teşvik etmiştir. Bunun nedeni alışverişin tarafların rızasına dayalı bir sözleşme olması ve para ve mal gibi farklı türde malların değişimine dayanmaktadır, meşrudur. Faiz ise, sadece paranın yine para karşılığında satılmasına dayandığından meşru bir uygulama değildir (Durmuş, 2011:119).

1.3.2. Kâr- Zarar (Riskin) Paylaşımı Esası

İslam dini insanlara yardımlaşmayı, adaletli olmayı, sosyal dayanışmayı, toplumsal refahı, paylaşarak emek ve sermayenin tabana yayılmasını tavsiye etmektedir. Bu nedenle ticari işlemlerde, menfaat sahiplerinin kâr ve zararı paylaşmaları beklenmektedir (El-Galfy, Khiyar, 2012:951).

Risk paylaşım esasına göre faizsiz bankaya fon yatıranlar faizsiz bankalarıyla birlikte zarar etme riskini belli bir oranda üstlenirken, elde edeceği getiri de garanti edilmeksizin faizsiz bankanın performansına bağlanmaktadır (Johnson, 2013:4).

Buna göre risk paylaşımı esası ile katılım bankaları, sunduğu hizmete konu işin gelecekteki kâr ve zararına müşterisi veya yatırımcısı ile birlikte katlanma cesaretini göstermektedir. Böylece tasarruf sahipleri bir yatırımcı gibi, borçlu banka ile birlikte bankanın faaliyetlerinden doğacak kâr veya zarara ortak olmaktadır.

Risk paylaşım esası özellikle teminat sunamayacak durumdaki girişimciler için yatırım ve ekonomik faaliyetleri teşvik edici bir unsurdur (Imam, Kpodar, 2015: 8).

Risk paylaşımı gereği faizsiz bankalar, spekülatif işlemlere yatırım yapamamakta ve bu işlemlere aracı olamamaktadır (El-Galfy, Khiyar, 2012: 951). Finansal risk ürünleri olan türev ürünlerle işlem yapmalarına da müsaade edilmemektedir ve risk paylaşım odaklı ürünlerin geliştirilmesine odaklanılmıştır (Beck, Kunt, Merrouche, 2010: 5). Türev ürünlerin İslami ilkelere uyumluluğunun şüpheli olması nedeniyle katılım bankalarının bu ürünlerle hizmet vermesi veya bu ürünleri uyarlaması beklenilemez (Aysan, Dolgun, Turhan, 2013:3).

Faizsiz bankaların varlık tabanlı oldukları ve bunun risk paylaşımına odaklanmalarını sağladığı; geleneksel bankaların ise borç tabanlı oldukları ve kredi borcunun takası (credit default swaps) işlemleriyle risk transferine izin veren bir yapıya sahip oldukları düşünülmektedir (Hasan, Dridi, 2010:8).

Kâr-zarar paylaşımına dayalı bir finansman modelinin girişimcilik faaliyetlerini teşvik edici bir özellik gösterirken; sermaye geri dönüşünün üretkenlik ve kârlılığa bağlı olmasını sağlayarak finansmana konu projelerin verimliliğini artırmaktadır (El-Galfy, Khiyar, 2012: 950). Öte yandan bütünsel olarak bakıldığında, kâr-zararın paylaşımı zaten kredi riski taşıyan faizsiz bankaların toplam riskini artırıcı bir etkisi vardır (Johnson, 2013:4).

1.3.3. Belirsizliğin Yasak Olması

İslam dininde ticari ilişkilerde ve sözleşmelerde aldatma ve hileli uygulamalar yasaklanmıştır. Bu hileli davranışlar ve ticari işlemlerde aşırı belirsizliklerin olması durumu *garar* kelimesi ile ifade edilmektedir. Arapça bir kelime olan *garar* “iğfal edip aldatmak, büyüklük taslamak” anlamına gelen **ğurur** kökünden türemiştir (Abdul-Rahman, 2015: 134). Kuran-ı Kerim’de *garar* ifadesi geçmemekle beraber Hazreti Muhammed’in söz ve davranışlarına göre belirlenmiştir. Buna göre gökyüzündeki kuşların, denizdeki balıkların, doğmamış hayvanın satılması gibi işlemler *garar* olarak ifade edilmiştir. Bu örneklerle göre *garar* risk ticareti “trading in risk.” yapmaktır. Buradaki risk kaybetme riskidir ve meşru bir kazanç yolu değildir (El-Gamal, An Economic Explication Of The Prohibition Of Gharar In Classical Islamic Jurisprudence, 2001: 30-32). Buna göre ticari ilişkilerde tehlike veya zarar doğurabilecek her türlü aldatmaca, hile, belirsizlik *garar* sayılmıştır. Daha sonra, şansa bağlı anlaşmalar ve belirsiz olaylara şartlandırılmış işlemler *garar* olarak yorumlanmıştır (Werde, 2006:56).

Kur’an-ı Kerim’de haksız yoldan kazanç elde etmeyi kınayan, alışverişlerde belirsizliklerden ve hileli davranışlardan sakınılması gerektiğin bildiren ayetler (Kuran-ı Kerim, 113:34), *garar* olarak yorumlanmıştır. İslam hukukçuları *garar* yasağını daha kapsamlı bir şekilde ele almış ve İslami finans ilkelerinde faiz yasağından sonra en önemli ikinci prensibin *garar*ın yasağı olduğuna dair görüş birliğine varmışlardır (Yanpar, 2014: 69). Buna göre, tanımlanamayan bir risk altında işlem yapılması önceden belirlenemeyen, tayin edilemeyen risk altında ticari işlem yapılması *garar* sayılmıştır (Abdul-Rahman, 2015: 135).

Buna göre katılım bankaları, diğer taraflar ile yapacağı sözleşme ve işlemlerde tüm esas ve hükümlerin açık ve net ifade edilmesini hile ve aldatmaya yol açmayacak şekilde olmasını bir ilke olarak kabul etmişlerdir.

1.3.4. Kumar Yasağı

Türkçede kumarın Arapça karşılığı **meysirdir**; **yüsr** fiilinden türemiştir, kolaylık hafiflik, bolluk ve zenginlik anlamlarına gelmektedir ve İslamiyet öncesi Arap toplumlarında şans ve fal oklarıyla oynanan yaygın kumar çeşitlerini ifade etmektedir (Ünal, 2010: 248). Kuran-ı Kerim’de kumar ve benzer işlemler yasaklanmıştır. (Kur’an-ı Kerim 5:90). Kumar, kolay kazanca, diğerinin mağduriyetine sebep olması nedenleriyle yasaklanmıştır (Uddin, 2015:5).

Faizsiz bankalar İslam dinindeki kumar yasağı gereği şans oyunları içeren ticari faaliyetlere ve spekülatif işlemlere aracılık etmemektedir (Çetin, 2018:73). Faizsiz bankalar sözleşmelerinde şans ve kumara yol açacak bir ibarede bulunamaz (Sarker, 1999:33).

Riskin paylaşılması esasına dayalı olsa bile şayet risk kontrol edilemez halde ve taraflar zararı karşılama kabiliyetine sahip değil ise; tamamen şansa emanet işler kumar sayılmakta ve faizsiz bankalarca meşru bir yöntem olarak kabul edilmemektedir (Çürük, 2013: 25).

1.3.5. Faaliyet Alanlarının Belirli Olması

Faizsiz bankacılığın temel prensipleri faizin, gararın ve kumarın İslam dininde yasaklanmasıdır. Bunların yanı sıra bazı ürünlerin üretim veya tüketim sürecinde yer almaları da yasaklamıştır (Yanpar, 2014:73).

Katılım bankaları ve faizsiz bankalar bu emir ve yasaklarını temel prensip olarak kabul ederek haram kılınan iş ve eylemleri finanse etmemekte ve ticaretini yapmamaktadırlar. Buna ilaveten, finansal kaldıraçlı işlemlerle ilgili işletmelerin taleplerine aracılık etmemektedirler (Elmelki, 2009:126). Buna göre katılım bankaları İslam’ın izin verdiği sektörlerde hizmet vererek kendi faaliyet alanını ve müşterisinin veya yatırımcısının faaliyet alanının belirli olmasını ilke edinmiştir.

1.3.6. Spekülasyonun Yasak Olması

İslam dini prensiplerine göre kazanç sağlamanın yolları ücret, kâr ve kira olarak belirlenmiştir ve kişinin kazancını emek veya risk unsurlarına dayandırması gerekmektedir (Zaim, 2014:70).

Spekülasyon, bir varlığın gelecekteki fiyat değişimlerinden yararlanmak amacıyla risk alınarak varlık alım-satımı yapılması ve bu varlığın elde tutulduğu dönem boyunca sahibine gelir ve alım-satım kazancı sağlamasıdır (Çelebi, 2007: 29). Spekülasyonda kararlar az veya çok, belirsizlik altında verildiği için kaybetme ihtimali de üstlenilmektedir ve yalnızca hisse sahibine düşen payın dalgalanmasından kaynaklanan, belirsizlikten beslenen ekonomiden bağımsız bir kazançtır (Çelebi, 2007: 30,33).

Spekülasyon, şans oyunu, kumar vb. her türlü vasıtalarla gelirini artırmak amacı taşıdığı için İslam dini düşüncesindeki helâl kazanç yani İslam'ın belirlediği sınırlar dâhilinde kazanç sağlama düşüncesiyle çelişmektedir (Zaim, 2014:34).

Spekülasyonun belirsizlikten beslenmesi, kumar oyunlarına benzemesi ve ekonomik olmayan bir kazanç yolu olması nedeniyle katılım bankaları spekülasyon içeren faaliyetlere katılamaz (Arabacı, 2007: 16).

Faizsiz bankacılık prensiplerinde kazanç elde etmenin yolu ticari ve üretim faaliyetleri olarak belirlenmiştir. Böylece, spekülasyon içeren işlemlerin toplumsal ilişkileri ve bireyin haklarına zarar vermesinin engellenmesi amaçlanmaktadır.

1.3.7. Faaliyetlerinin Şeffaf Olması

Referansı İslam dini olan katılım bankacılığının ilkelerinin İslam emir ve yasakları ile paralellik içermemesi düşünülemez. Çünkü İslam dini insanlara doğru ve dürüst olmayı emreder.

İslam dininin prensiplerine dayanan katılım bankacılığı bu doğrultuda faaliyetlerinde ve iş ilişkilerinde şeffaf ve dürüst davranmayı prensip edinmiştir. Aynı şekilde muhatapları ve müşterilerinden de dürüst ve şeffaf davranmalarını beklerler.

Katılım bankaları çalışma esaslarında garara düşmemek için işlemlerine dair vade, kâr paylaşım gibi detay bilgileri muhataplarıyla netleştirerek işlem yapmaktadır. Murabaha finansmanı işleminden elde edilecek kâr oranının belli olması katılım bankaları ile müşterileri arasındaki ödemelerin şeffaf olması, bu bankaların tercih edilmesinin önemli nedenlerinden biridir (Yanık, Erden, 2019: 192).

1.3.8. Ticaret ve Sermaye Bağlantılı Olması

İslam dininde ticaretin helâl olduğu (Kuran-ı Kerim, 2:275), fakat spekülasyon ve karaborsacılığın yasaklandığı bildirilmektedir (Zaim, 2014:70) Bu prensipten yola çıkarak katılım bankaları finansmana konu şeyin faturasının ibrazı karşılığında finansman yapmaktadır.

Buna göre müşteri sadece malın niteliklerini ve bedelini belirten bir proforma fatura ile katılım bankasına müracaat ederek, söz konusu malı, katılım bankası aracılığıyla satın almak istediğini ifade eden formları imzalayarak yazılı icabını yapmaktadır. Katılım bankası ise finansmana konu malın teslim ve tesellüm ile ilgili işlemlerinde ve malın banka adına sipariş verilmesi için müşterisine vekâlet vermektedir. Katılım bankası kendi adına alınan mal için peşin ya da taksitli ödemeyi doğrudan satıcıya yapmaktadır (Asutay, Savaşan, Yardımcıoğlu, Selçuk, 2015:123).

1.3.9. Varlığa Dayalı Finansman İlkesi

Katılım bankacılığının ve İslami finansın en önemli farklılıklarından biri finansmana konu şeyin gerçek bir varlığa, mala, ürüne ve değere dayalı (asset-backed, asset-based) olmasıdır (Yanpar, 2014: 76). Gerçek bir varlığa dayalı finansman yapılması katılım bankalarının ticaret yapma gerekliliğini ve bu kabiliyetlerini geliştirme imkânını beraberinde getirmektedir. İslam dini faizi yasaklarken ticareti helal kılmıştır. Bu doğrultuda kira sertifikası ve murabaha varlığa dayalı finansman esasına göre oluşturulmuş en yaygın katılım bankacılığı araçlarıdır.

Gerçek bir varlığa dayalı finansman esası finansmana konu işin riskini azaltırken ve finansmanın geri ödenme ihtimalini artırması açısından da önemlidir.

1.3.10. Yatırımların Ahlâka Uygun Olması

Katılım bankacılığı İslam dininin ekonomik hayata getirdiği emir ve yasakları referans alan bir bankacılık hizmeti sunmakla beraber İslam dininde ribâ, kumar ve belirsizlik yasaklarının haricinde iş ilişkilerinde doğru ve dürüst olma, sosyal adaletin gözetilmesi gibi etik kuralları da vardır. (Archer, Abdel Karim, 2007:137). Katılım bankalarının iş ilişkilerinde etik ve güvenin esas olduğu görülmektedir İslami finans işlemlerinde kârını artırmaktan önce riskin paylaşımı, emek ve sermayenin birlikte üretilmesi, sosyal dayanışma ve benzer değerler ön plandadır (Elmelki, 2009:124). Katılım bankacılığının bir diğer dayanak noktası da ahlâklı iş yapmaktır (Yanpar, 2014:75).

Riskin paylaşımı ve karz-ı hasen gibi karşılıksız finansman yöntemleri ile daha etik bir bankacılık hizmeti benimsenmiştir.

1.4. KATILIM BANKACILIĞINDA KULLANILAN YÖNTEMLER

Önceki başlıklarda incelenen faizsiz bankacılığın ortaya çıkma nedenleri ve dayandığı prensiplerin İslam dininin ticaret hayatına ilişkin kurallarıdır ve “İslam Ticaret Hukuku” alanına girmektedir (Yanpar, 2014:77). İslam Ticaret Hukuku’nda sözleşmelerin geçerliliğine ilişkin esaslar diğer hukuk sistemleriyle benzer şekilde icap ve kabulün taraflarca açıkça beyanına dayanmaktadır. Buna ilaveten, sözleşmenin konusunun açıkça ifade edilmiş ve İslam dini prensipleriyle uyumlu olması, sözleşmeye konu varlığın gerçekte var olması gerekmektedir (Yanpar, 2014:78).

İslam Ticaret Hukuku’nda birçok sözleşme türü vardır ve bu sözleşmelerin finans sektörüne ilişkin olanları faizsiz bankalarının kullandığı yöntemlerin temelini oluşturmaktadır. Faizsiz bankacılıkta kullanılan yöntemlerin birçoğunun teorik alt yapısı temelde Kur’an-ı Kerim ve Hazreti Muhammed’in sözleri ve davranışlarının bütünü olan *sünnete* dayanmaktadır. Bunların dışında dönemin İslam bilginlerinin bir konu üzerinde Kur’an ve sünnete dayanarak yarattıkları ortak hükümlere dayanmaktadır (El-Gamal, Islamic Finance Law, Economics, and Practice, 2007: 11).

Fazsiz bankacılıkta kullanılan yöntemlerin çoğunun teorik alt yapısı ilk dönem İslam hukuku bilginlerinin görüşleri doğrultusunda oluşturulmuş ancak kurumsal bir yapıda uygulanmamıştır. İlk faizsiz bankaların kurulması ve bu bankaların bünyesinde oluşturulan uzman kadroların oluşturulması ve İKB, AAOIFI, IFSB gibi kuruluşların kurulmasıyla bankacılık hizmetlerindeki ihtiyaca göre faizsiz bankacılık prensipleri çerçevesinde yöntemler geliştirilmiştir.

Dünyadaki faizsiz bankalar ve katılım bankaları bu yöntemlerin bazılarını kendi hukuk sistemlerine uyarlayarak ve kendi dillerine çevirerek yeniden düzenlemişlerdir ancak uygulamada ve literatürde genellikle orijinal Arapça isimleriyle kullanılmaktadır. Bu çalışmada da katılım bankalarının kullanılan fon toplama ve fon kullandırma yöntemleri Arapça isimleriyle ifade edilerek Türkçe anlamları açıklanmıştır.

Türkiye’deki katılım bankalarının finansman sağlama yöntemleri, 1 Kasım 2006 tarih ve 26333 sayılı Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmelik’in 19 uncu maddesinde belirtilmiştir (Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmelik, BDDK,

2006). Bunlar; Kurumsal Finansman Desteği, Bireysel Finansman Desteği, Kâr-Zarar Ortaklığı Yatırımı, Finansal Kiralama, Mal Karşılığı Vesaikin Finansmanı, Ortak Yatırımlar olmak üzere 6 farklı finansman modelidir. Bu modeller aslında Arapça sözleşmelerin Türkçe ve modern versiyonlarıdır. Bunların orijinal isimleri murabaha, müşâreke, mudârebe, icâre, selem ve istisna şeklindedir.

Bu sözleşmeler katılım bankalarının fon toplama ve fon kullandırma amaçları doğrultusunda uyarlanarak uygulanmaktadır. Bunların haricinde karz ve tekâfül sözleşmeleri katılım bankacılığında seyrek de olsa kullanılan diğer fon kullandırma yöntemleridir. Tüm bu yöntemler ve uygulamaları fon kullandırma yöntemleri başlığında açıklanmıştır.

Öncelikle katılım bankalarınca kullanılan fon toplama yöntemleri açıklanmıştır.

1.4.1. Fon Toplama Yöntemleri

Dünyada faizsiz bankalar ve Türkiye’de katılım bankaları kuruluş amaçları doğrultusunda fon fazlası olanların fonlarını sermaye ihtiyacı olanlara aktarılmasına aracılık etmektedirler. Katılım bankaları bireylerden ve yatırımcılardan cari hesap, katılma hesabı ve kira sertifikası ihracı yöntemleriyle fon toplamaktadır. Bunlar sırasıyla aşağıda açıklanmıştır.

1.4.1.1. Özel Cari Hesaplar

Türk Ticaret Kanunu’nda cari hesabın tanımı şu şekilde yapılmıştır; “iki kişinin herhangi bir hukuki sebep veya ilişkiden doğan alacaklarını teker teker ve ayrı ayrı istemekten karşılıklı olarak vazgeçip bunları kalem kalem alacak ve borç şekline çevirerek hesabın kesilmesinden sonra çıkacak artan tutarı isteyebileceklerine ilişkin sözleşme cari hesap sözleşmesidir.” (6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu, Altıncı Kısım, Md.89, 2011). Bankacılık Kanunu’nda özel cari hesap adıyla düzenlenmiştir ve “Katılım bankalarında açılabilen ve istenildiğinde kısmen veya tamamen her an geri çekilebilme özelliği taşıyan ve karşılığında hesap sahibine herhangi bir getiri ödenmeyen fonların oluşturduğu hesaplar,..” şeklinde tanımlanmıştır(5411 Sayılı Bnkacılık Kanunu, Birinci Kısım, Md. 3, 2005).

Cari hesap, “İslâm hukuku” nda bir borç (karz) olarak kabul edilmiştir (AAOIFI, Faizsiz Finans Standardı 19: Karz (Tüketim Ödücü), 2015: 524). Katılım bankası cari hesap üzerinde tasarrufta bulunma hakkına sahiptir (AAOIFI, Faizsiz Finans

Standardı 19: Karz (Tüketim Ödöncü), 2015: 524). İslami finans kuruluşu cari hesaplarda toplanan fonun tasarrufuna sahip olduğu gibi müşterisi istediği zaman geri ödeme sorumluluğunu da taşır (AAOIFI, Faizsiz Finans Standardı 19: Karz (Tüketim Ödöncü), 2015: 515). Paranın yok olması hâlinde, bankanın kusurlu olup olmadığına bakılmaz (AAOIFI, Faizsiz Finans Standardı 19: Karz (Tüketim Ödöncü), 2015: 525). Cari hesap, emanet hesabından farklıdır çünkü emanet hesabındaki mallar sadece saklanması için bankalara teslim edilmiştir; kullanma veya tasarruf hakkı içermez (AAOIFI, Faizsiz Finans Standardı 19: Karz (Tüketim Ödöncü), 2012: 423).

Geleneksel bankacılıkta da cari hesaplar, hesap sahibine güvence sağlamakla beraber, bankaların da faaliyetlerini sürdürebilmeleri için en temel kaynaktır. Bankalar vadesiz mevduat havuzlarında biriken fonları gecelik borçlanma, repo gibi kısa vadeli faizli veya faizsiz yatırım işlemleri için kullanabilme imkânına sahiptir.

Cari hesaplarda biriken fon katılım bankasının tasarrufunda olduğu için belli bir meblağı finansman olarak kullanabilmektedir (AAOIFI, 2015: 323). Böylece, katılım bankaları cari hesap paralarını İslami prensiplere uyumlu alanlarda değerlendirerek kendilerine kâr sağlama ve sağladığı gelire de malik olma hürriyetine sahiptir (AAOIFI, Faizsiz Finans Standardı 19: Karz (Tüketim Ödöncü), 2015: 524)

Katılım bankaları da konvansiyonel bankalar gibi cari hesap havuzlarında biriken Türk Lirası ve yabancı para cinsinden TCMB tarafından belirlenen oranlar karşılığındaki bir tutarı “zorunlu karşılık” şeklinde ayırmak zorundadırlar (Zorunlu Karşılık Oranlarına İlişkin Kararlar, 2010). Merkez bankası tutulan zorunlu karşılıklar için geleneksel mevduat bankalarına faiz, katılım bankalarına getiri ödeyebilmektedir. AAOIFI’nin zorunlu karşılıklar için alınacak nemaya ilişkin tavsiye kararı şu şekildedir: “Merkez bankalarında tutulan zorunlu karşılıklar için önerilen alternatif yöntemlerden biri, nakit zorunlu karşılık tutmak yerine, borçlularla ilgili olan birtakım senetlerin teminat olmak üzere merkez bankası nezdinde tutulması ve fıkha uygun yollarla kamusal finansman sağlanmasıdır.” (AAOIFI, 2015: 156).

1.4.1.2. Katılma Hesapları

Katılma hesabı, 1 Kasım 2005 tarihli, 5411 sayılı Bankacılık Kanunu’na göre, “Katılım bankalarına yatırılan fonların bu kurumlarca kullandırılmasından doğacak kâr veya zarara katılma sonucunu veren, karşılığında hesap sahibine önceden

belirlenmiş herhangi bir getiri ödenmeyen ve anaparanın aynen geri ödenmesi garanti edilmeyen fonların oluşturduğu hesaplar” dır. (5411 Sayılı Bnkacılık Kanunu, Birinci Kısım, Md. 3, 2005). Katılım hesaplarına kâr ve zarar ortaklığı esasına dayanması nedeniyle “kâr ve zarar hesabı” da denilmektedir. Bu ortaklığın “İslâm ticaret hukuku” ndaki karşılığı mudârebedir. Bu esasa göre hesap sahibi sermayedar ile işletme kabiliyetine sahip katılım bankası arasında bir ortaklık kurulmaktadır. Bu ortaklıktan doğan kâr taraflar arasında yapılan sözleşmeye göre paylaşılmakta zarar ise katılım bankasının kusuru ve sözleşmeye aykırı davranışı yoksa sermayedardan karşılanmaktadır (Egresi, Belge, 2015:9).

Katılma hesapları cari hesaplar gibi Türk Lirası veya belli döviz cinslerinden ve altın olmak üzere gerçek veya tüzel kişilerce açılabilmektedir. Her bir döviz cinsi için katılım bankalarında ayrı bir fon havuzları oluşturulur ve kâr/zarar katılım oranları döviz türüne göre farklılık göstermektedir. Katılım hesapları havuzuna giren paralar vadelerine göre gruplandırılarak aylık, üç aylık, altı aylık veya yıllık şeklinde işletilir; kâr/zarar paylaşımı vadelere göre gerçekleştirilir.

1.4.1.3. Kira Sertifikası İhraçları

Katılım bankalarının önemli fon kaynaklarından biri de kira sertifikası ihraç etmektir. Kira sertifikası Türkçe bir kelimedir ancak dünya İslami finans literatüründe sukuk olarak adlandırılmaktadır. Arapça bir kelime olan sukuk, “maddi varlıklar veya ağırlıklı ölçüde maddi varlık içeren bir varlık havuzu veya bir ekonomik teşebbüs üzerinde orantılı ve bölünmez sahiplik hakkını temsil eden” sertifikalardır (Şensoy, 2012: 334).

Kira sertifikası ihraçları günümüzdekine benzer uygulamalarıyla, dünyada ilk defa Malezya’da ve İslam İşbirliği Teşkilatı (OIC) tarafından düzenlenen Fıkıh Akademisi (IIFA) tarafından sukuk kavramı açıklanarak ve 1988’de piyasada kullanılmasına icazet verilmiştir (Avcu, 2015: 26). Daha sonra dünyada faizsiz bankacılık sisteminin standartlarını belirlemek amacıyla kurulan AAOIFI adlı muteber kurum kira sertifikası standartlarını belirleyen çalışmalar yaparak, kira sertifikalarının finansal ve finansal olmayan kurumlar için bir yatırım aracı ve likidite yönetme aracı olarak kullanılmasının önünü açmıştır (Yılmaz, 2017: 204).

İslami Finans Kurumları Muhasebe ve Denetim Organizasyonu (AAOIFI)’nun sukuk tanımı şu şekildedir:

“Mevcut mal, menfaat veya hizmet ya da belirli bir proje veya özel bir yatırım faaliyeti halinde bulunan varlıklar üzerinde ortak mülkiyeti ifade eder şekilde ve birbirine eşit değerde ihraç edilen sertifikalardır.” ((AAOIFI), 2012:370).

Türkiye’de Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) 7 Haziran 2013 tarih ve 28670 sayılı ile yayımlanan III-61.1 sayılı "Kira Sertifikaları Tebliği'nde sukukun Türk mevzuatında kira sertifikası adıyla kullanılmasına karar verilmiştir ve tanımı şu şekilde yapılmıştır:

“Her türlü varlık ve hakkın finansmanını sağlamak amacıyla varlık kiralama şirketi tarafından ihraç edilen ve sahiplerinin bu varlık veya haktan elde edilen gelirlerden payları oranında hak sahibi olmalarını sağlayan menkul kıymettir” (Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), 2013).

Kira sertifikaları, “finansal sertifika”, “yatırım sertifikası”, şeklinde veya konvansiyonel finasta kullanılan tahvil, bono ihraçlarına benzer bir borçlanma aracı olması nedeniyle “İslami bono” şeklinde kullanılmaktadır. Kira sertifikaları, "ticari işleme katılma imkânı sunan ve bu ticari işlemde kaynaklanan gelirden pay sahibi olmayı sağlayan sertifikalardır (TKKB, 2018: 44). Faizsiz menkul kıymetleştirme mantığına dayanan, faiz içermeyen, sermaye ortaklığını temsil eden finansal sertifikalar olarak, katılım bankaları tarafından fon sağlama aracı olarak kullanılmaktadır (Avcu, 2015: 24).

Kira sertifikası ihracının mantığında menkul kıymetleştirme esas yatmaktadır. Menkul kıymetleştirme, gelecekte nakit girişi oluşturacak alacakların veya bireysel kredi ve benzer borçlanma araçlarının bir havuzda biriktirilmesi ve bu havuza dayanarak menkul kıymet üretilmesi işlemidir(Durmuş, 2011:75).

Menkul kıymetler, yatırım aracı olarak kullanılmak üzere, ortaklık veya alacak hakkı sağlayan, belli bir miktarı temsil eden, dönemsel getirisi olan kıymetli evraklardır (Yılmaz, 2017: 104). Menkul kıymetleştirme likiditesi düşük varlıkların likiditesini artırmak ve bu sayede fon sağlamak amacıyla bir varlığa dayalı çıkarılan ve bu varlığın kira ve diğer gelirlerinden yatırımcısına pay vermeyi esas alan bir işlemdir (Yılmaz, 2017: 104). Menkul kıymetleştirme yoluyla piyasaya ihraç edilen menkul kıymetler varlığa dayalı menkul kıymetlerdir. İngilizce’ de “*asset-based* veya *asset-backed*” şeklinde ifade edilmektedir. Menkul kıymetleştirmede varlığın temsil ettiği alacak hakkı ihraç edilen menkul kıymete teminat oluşturmakta ve teminata konu varlıktan sağlanan nakit akışı ihraç edilen menkul kıymetin yatırımcılarına dönemsel kupon ödemeleri şeklinde ödenmesi için kullanılmaktadır (Yılmaz, 2017: 104). Böylece varlığın kendisi değil, nakit akışı menkul kıymetleştirilmiş olmaktadır.

Kira sertifikası ihracında alacaklarından nakit elde etmek isteyen taraf banka, alacaklar karşılığında sertifika çıkartan aracı kuruluş (özel amaçlı şirket), kira sertifikalarına dayanak olan borçlar ve yatırımcılar olmak üzere dört temel unsurdan oluşmaktadır (Durmuş, 2011:76).

Dayanak varlığın menkul kıymetleştirilerek sertifikalar halinde satılması veya kiralanması yoluyla gelir veya sermaye elde edilmesi amacıyla ihraç edilmektedir. Bu sertifikalardan alanlar sertifikalarının değeri oranında dayanak varlığın ortağı/pay sahibi ve dayanak varlığını sertifikalar halinde kiralayan, belli bir süre için fon sağlarken varlığın yeni sahibi olarak varlığın gelirine de ortak olabilmektedir. Bu tür kira sertifikalarında sadece nakit akışı hakkı değil aynı zamanda mülkiyet de kazanılmaktadır ve bu da kira sertifikalarının geleneksel tahvillerde olduğu gibi bir borca değil varlığa dayalı olması şeklinde ayırt edici bir özelliğidir (Avcu, 2015: 25).

AAOIFI kira sertifikasını; “dayanak teşkil eden bir varlık sepetinde yer alan varlıklar üzerindeki ortak mülkiyeti temsil eden eşit değerdeki yatırım sertifikaları” şeklinde yeniden tanımlanması, kira sertifikasının konvansiyonel sistemdeki “yapılandırılmış finans” (structured Finance) uygulamalarına benzemesine ve “İslami yapılandırılmış finansman aracı” şeklinde daha geniş bir ifadeye kavuşmasına neden olmuştur (Yılmaz, 2017: 204). Konvansiyonel yapılandırılmış finansman uygulamaları da fon kaynağı elde etmek amacıyla gerçekleştirilmektedir ancak buradaki menkul kıymetleştirmeye dayanak varlık bir alacak veya faiz gelirdir (Durmuş, 2011:77).

Türkiye’deki kira sertifikası ihraçları Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) tarafından düzenlenen “Kira Sertifikası Tebliği” ne göre düzenlenmek zorundadır. Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), Kira Sertifikaları’ na ilişkin ilk tebliği 1 Nisan 2010 tarihinde yayımlamıştır ve Tebliğ’ de kira sertifikasının tanımı “Global bir yatırım aracı haline gelen ve "faizsiz tahvil" olarak da tanımlanan "Sukuk"a benzer bir enstrüman olarak Kira Sertifikası sermaye piyasamıza sunulmuştur.” şeklinde ifade edilmiştir (SPK, 2010).

Kira sertifikası ihracına ilişkin esaslar ve yöntemler yine SPK tarafından belirlenmektedir ve kira sertifikası ihraç etmek isteyen kamu veya özel kesim kurumları, finansal kuruluşlar ve aracı kurumlar bu tebliğdeki şartları sağlamak ve SPK’dan ihraç izni almak şartıyla yurt içinde ve yurt dışında ihraç yapabilme imkânına sahiptir. SPK’nın kira sertifikalarına ilişkin “özel sektör şirketlerinin kaynak kuruluş sıfatıyla, bir "Varlık Kiralama Şirketi" (VKŞ) aracılığıyla ve devret-kirala-devral yöntemiyle, mülkiyetlerindeki veya kiralamak suretiyle devralacakları varlıkları

kullanarak finansman sağlamalarına imkân veren bir enstrümandır” şeklindeki ifadesi kira sertifikası ihraçlarının sadece asgari yükümlülüğe sahip anonim şirket vasfında kurulacak sermaye piyasası kurumu niteliğindeki Varlık Kiralama Şirketleri (VKŞ) tarafından yapılması gerektiği belirtilmektedir (SPK, 2010). Buna göre VKŞ’ ler sadece sukuk ihracı yapmak amacıyla kurulan şirketlerdir.

VKŞ’ nin küresel faizsiz finans piyasasındaki karşılığı “Özel Amaçlı Kurum/Şirket”tir ve İngilizce’de “Special Purpose Vehicle (SPV)” olarak adlandırılmaktadır. Böylece fon kullanıcı kaynak kuruluş ile yatırımcılar arasında yatırımcıların haklarını gözetecek, tarafsız hareket edecek bir şirketin ihraççı olması amaçlanmaktadır. Kaynak kuruluş iflas etse bile VKŞ iflastan etkilenmeden ve yatırımcılara olan yükümlülüğünü yerine getirebilir olmalıdır. Türkiye’ deki Varlık Kiralama Şirketleri’ ne ilişkin usul ve esaslar SPK’ nın 7 Haziran 2013 tarih ve 28670 sayılı ile yayımlanan III-61.1 sayılı “Kira Sertifikaları Tebliği” ile yeniden düzenlenmiştir. Bu Tebliğ’ e göre kira sertifikası ihraçlarında ihraç yapmak isteyen; tacir niteliğini haiz gerçek veya tüzel kişiler *Kaynak kuruluş* olarak adlandırılmaktadır. İhraç sürecinde katılım bankaları kaynak kuruluş olmaktadır.

Kira sertifikası ihraç edecek katılım bankası öncelikle farklı bir tüzel kişiliğe sahip yönetimindeki kişileri bankanın yönetiminden farklı olacak şekilde bir anonim şirket vasfında bir VKŞ kurması veya kurulmuş olan bir VKŞ’ den hizmet alması gerekmektedir. Daha sonra kaynak kuruluş sıfatıyla ihraca dayanak olacak varlık ve haklarını ihracı yapacak VKŞ’ ye belli bir süreliğine devrettiğine ve bu varlık veya hakları ileride VKŞ adına yöneteceğine dair bir devir sözleşmesi yapması gerekmektedir. Faizsiz bankacılık prensipleri açısından bu devir, gerçek bir satış sözleşmesi şeklinde olmalıdır (Yanpar, 2014: 206). Böylece VKŞ, katılım bankasına borçlu hale gelecektir ve kendisine devredilen varlığın veya hakların bedelini veya borcunu ödemek için kira sertifikası ihraç edecek ve sertifikalar yatırımcılara nakit bedel karşılığında kiralanarak kaynak kuruluşu ödenmek üzere belli vadeye kadar fon sağlanmış olunacaktır.

Katılım bankaları kira sertifikası ihracında nihai yükümlü taraftır. VKŞ, ikinci derecede yükümlüdür. Kira sertifikası ihracı yaparken Katılım bankasının ihraca ilişkin şeri hükümlerin danışılacağı bağımsız bir Danışma Kurulu’nun olması gerekmektedir ve bu kurul üçüncü derece yükümlü taraftır. Danışma Kurulu, ihraç türünün ve dayanak varlıkların İslam’ın prensipleriyle uyumunu denetlemek zorundadır. Dördüncü derece yükümlü taraf yatırımcılardır; kira sertifikalarını satın

alan sertifika sahibi gerçek veya tüzel kişilerdir. Beşinci yükümlü olarak Türkiye'deki yurt içi ihraçlarda zorunlu değil, ancak İngiliz hukukuna tabi ihraçlarda kurgulanan yapının işleyebilmesini temin edecek bir taraf olarak İngilizce' de trustee denilen Türkçe' ye "Servet Yönetimi Kurumu" olarak çevrilen bir kurum veya şirkettir (Yanpar, 2014: 208). Bunlar VKŞ' lerin bağımsız yönetildiğini denetlemekle sorumlu kişi veya kurumlardır.

Kira sertifikalarının ihracı gerçekleşip, sertifikalar yatırımcılara tahsis edildikten sonra ikincil piyasalarda işlem görmesine ve vadesi dolmadan önce ihraççısı tarafından piyasa fiyatıyla geri satın alınmasına uygunluk verilmiştir ((AAOIFI), 2012:382-383). Fakat kira sertifikalarının üzerinde yazılı bulunan fiyattan geri alma vaadiyle ikincil piyasada işlem görmesine uygunluk verilmemiştir (Durmuş, 2011:87). Katılım bankaları, elektronik platformlar aracılığı ile ikinci elden yatırımcılara kira sertifikası alabilme imkânı sunmaktadır.

Katılım bankaları kira sertifikası ihraçlarını dayanak varlığın veya hakkın, menfaatin türüne göre farklı modellerle uygulanmaktadır (Durmuş, 2011:78). Türkiye'de SPK tarafından izin verilen ihraç modelleri Kira Sertifikaları Tebliği (III-61.1)' ne göre icâre (sahipliğe dayalı), vekâlet (yönetim sözleşmesine dayalı), murabaha (alım-satıma dayalı), mudâra (ortaklığa dayalı), azalan müşârekeye, istisna (eser sözleşmesine dayalı) şekilde sıralanmıştır.

1.4.2. Fon Kullandırma Yöntemleri

Katılım bankalarının geleneksel bankalardan farklı olarak İslam Ticaret Hukuku sözleşmelerine dayanan finansman yöntemlerini kullanmaktadır. Katılım bankalarınca finansman hizmeti vermede başvurulan bu yöntemlerin isimlerinin Arapça kökenli olması nedeniyle, bu başlıkta orijinal isimleriyle sırasıyla açıklanmıştır.

1.4.2.1. Murabaha

Arapça bir kelime olan **murâbaha** sözlükte "artma, kâr, ticarî kazanç" anlamlarına gelen **ribh** kökünden türemiştir ve "kazandırma, kâr hakkı tanıma" şeklinde tanımlanmaktadır (Durmuş, 2011:59). İslam ve diğer dinlerin hukukunda ücret ve kâr kazancı meşru sayılmaktadır ve murâbaha, bir malın alış fiyatı üzerine kâr veya vade farkı ilave edilerek satılmasıdır (Gözübenli, 2011: 192).

İslam dininde vade farkı alınmasına müsaade edilmiştir ve vade farkı, alınan ve satılan şey paradan para kazanma amaçlı olmadığı için, serbest piyasa şartlarında, fiyatların zamana bağlı değişimine karşılık malın veya hizmetin yansira zamanın satın alınmasıdır, paradan para kazanma ancak bir mal veya hizmetin değerindeki artışa bağlı olarak gerçekleşebilmektedir (Özsoy, Görmez, Mekik, 2013: 188).

Murabaha sözleşmesi, 1979 yılında Dubai’de ve 1983’te Kuveyt’te gerçekleştirilen İslami bankalar konferansında uzmanlar tarafından meşruluğu ortak hükümle edilmiş bir sözleşme türüdür (El-Gamal, 2007:67).

Murabaha, İslam dininin alım satımı yasaklamadığı tüm malların finansmanında kullanılabilir (Durmuş, 2011:59). Murabaha sözleşmesine konu gerçek bir mal veya hizmet alımının olması gerekmektedir (Yanpar, 2014:154). Satın alınan malın müşterinin mülkiyetine geçmeden önce katılım bankasının mülkiyetine geçer. Bu süreçte vergi yükü oluşmaması için vekâlet verilerek yapılmaktadır (Çetin, 2018:103). Buna göre, murabahada satıcı, banka ve müşteri (alıcı) olmak üzere üç taraf bulunmaktadır.

Murabaha sürecinde, müşteri ihtiyacı olan malın proforma faturasını katılım bankasına sunması ve vekâlet vermesi gerekmektedir (Abdul-Rahman, 2015: 160). Katılım bankası, vekâlet almadan önce müşterisini iyi tanıması, finansmanın kullanım amacını bilmesi gerekmektedir (El-Galfy, Khiyar, 2012: 949).

Murabaha sözleşmesi malın alış fiyatı ve alıma konu diğer masrafları eklendikten sonra maliyet esasına göre ve karşılıklı güvene dayalı olarak yapılmaktadır (AAOIFI, 2012: 180). Katılım bankası, finansman hizmeti karşılığında alacağı komisyon ve kârını müşteriyle mutabık kalınan oranda peşin veya belirli vadelerde almak üzere satın aldığı mal/hizmeti müşterisine satmaktadır (Abdul-Rahman, 2015: 160). Murabaha sözleşmesine göre kâr önceden belirlenen oranda paylaşılmaktadır anca zarar bankaya yükletilmektedir (Beck, Kunt, Merrouche, 2010: 5).

Alım satım işlemi tamamlandıktan sonra finansman vadesi müşteri tarafından uzatılmak istenirse, vadeden doğan faizli işlem (ribe’n –nesie) gibidir ve bu talebin karşılanması meşru görülmemektedir (Abdul-Rahman, 2015: 160). Buna göre, alacaklı/katılım bankası ilave bedel karşılığı vadesi gelmiş bir borcun vadesini uzatmak isterse yine ribâ doğacaktır (Aktepe, 2018:53).

Diğer yandan, müşteri vadenin sonradan düşürülmesini talep ederse, katılım bankası müşterisiyle mutabık kaldığı geri ödeme tutarını kendi iradesine bağlı olarak satış bedelinden indirim yaparak vadeyi kısaltmasına İslam Ticaret Hukuku'nda bir yasaklama getirilmemiştir (Abdul-Rahman, 2015: 161).

Murabaha borcu, ödeme günündeki kurları esas alınmak şartıyla başka bir döviz cinsi ile de yapılabilmektedir (AAOIFI, 2012: 190).

Katılım bankaları murabaha sözleşmesini kurumsal finansman ve bireysel finansman desteği olarak müşterilerinin mal ve hizmet ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanılmaktadırlar. Faizsiz bankacılık sisteminde murabaha işlemlerinin oranı dünyada yaklaşık yüzde 95, Türkiye'de ise yüzde 75 düzeyindedir (Bayındır, İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık, 2015:76).

1.4.2.2. Tevarruk

Katılım bankaları murabaha sözleşmesi ile para piyasalarında işlem yapabilmektedir (AAOIFI, 2012: 191). Bu tür murabahaya ters murabaha, *emtia murabahası* (commodity murabaha) veya **tevarruk** denilmektedir. Tevarruk Arapça kelime olup, "paralanmak, para bulmak, nakit elde etmek" anlamlarına gelmektedir (Bayındır, 2012:155).

Tevarruk, nakit ihtiyacı olan kişi veya kurumun bir malı piyasadan vadeli olarak satın alıp sonra bu malı ilk satıcı dışında başa birine peşin fiyattan satarak nakit elde etmesini sağlayan bir yöntemdir (Durmuş, 2011:157). Murabahadaki peşin alım, vadeli satım sürecinin tersi bir süreç işlemi nedeniyle ters murabaha da denilmektedir.

İslam Konferansı Örgütü'nün Uluslararası İslami Fıkıh Akademisi'ne göre tevarruk, "kişinin nakit olarak daha düşük bir fiyata satmak amacıyla ticari bir malı vadeli olarak satın almasıdır. Genel olarak bu ticari malı nakit elde etmek maksadıyla üçüncü bir şahsa satar." şeklinde ifade edilmiştir (Mahadik, 2014: 1).

Tevarruk yöntemi ile katılım bankaları müşterilerin nakit ihtiyaçlarını karşılayabilmektedirler. Ne müşterinin ne de katılım bankasının satıp nakde dönüşeceği bir malı olmadığı zaman, *emtia murabahası* ile tevarruk işlemi yapılmaktadır. Emtia murabahasında katılım bankaları, uluslararası emtia borsalarında işlem gören para yerine geçmeyen kıymetli maden veya emtiaları *broker* adındaki firmalardan önce alıp sonra satarak bir murabaha işlemi gerçekleştirmekte

ve müşterilerine nakit finansmanı bu şekilde sağlamaktadırlar (Bayındır, Modern Faizsiz Finansman Araçlarından GES ve Teverruk'un Fıkhi Tahlili, 2012:162).

AAOIFI, İslami finans kurumlarının tevarruk işlemlerini gerçekleştirmesi için bazı kurallar tanımlamıştır. Bunlara göre altın, gümüş gibi kıymetli madenler para yerine geçtiğinden bunların murâbahasına izin verilmemiştir (İslami Standart 10: Teverruk, 2012). Emtia murabahası işlemlerinin yapmak için dünyada ve Türkiye’de en yaygın kullanılan metal borsası “*Londra Metal Exchange (LME)*”tir. Bu borsada metalin alındığı ve metalin satıldığı iki farklı brokerdan işlem yapılmaktadır. Bu işlemler genellikle kaydi olarak, kâğıt üzerinde gerçekleşmektedir (Bayındır, Modern Faizsiz Finansman Araçlarından GES ve Teverruk'un Fıkhi Tahlili, 2012:162).

Türkiye’de BDDK, faizsiz olmayan bankaların da emtia murabahası işlemleri yapmalarına ve katılmalarına izin vermiştir. BDDK’ nın bu izni elektronik imzalı olarak Türkiye Bankalar Birliği’ne (TBB) 18 Aralık 2014 tarihli ve 6122 sayılı Kararı doğrultusunda bildirilmiştir: “Yönetmeliğin 4 üncü maddesinin (1) numaralı fıkrasında belirtilen kıymetli madenlerin alım-satımı suretiyle emtia murabahası yoluyla fon sağlanabileceğine ve fon kullandırılabilmesine, ayrıca yurt içindeki katılım bankalarının kullandığı murabaha Sendikasyonu kredilerine bahse konu kıymetli madenlerin alım-satım işlemi yapılarak iştirak edilebileceğine karar vermiştir.”. Buna göre Türkiye’de Katılım Bankaları, klasik bankalarla para piyasası işlemleri uzun vadeli borçlanma-borç verme işlemleri yapabilmektedir. İslam’ın tüketilmesine müsaade ettiği mal ve hizmetlerin alım-satımı murabahaya dayanak olabilmektedir (Yanpar, 2014: 155,156).

Fiili ve fiziksel emtiaların bir elden diğerine değişimini içeren bu yöntemde yalnızca emtiaların satışı ve takas edilen malların gerçek değeri kadar finansman sağlanabilmektedir

1.4.2.3. Mudârebe

Katılım bankalarının fon toplamada olduğu gibi müşterilerine ve yatırımcılarına finansman sağlamada da kullandığı en temel faizsiz yöntemlerden biri mudârebedir. Mudârebe, Arapça vuruşmak, ortak iş yapmak, ticaret çin yolculuk yapmak anlamlarına gelen “darebe” kökünden türemiştir. Bir tarafın emeğini, diğer tarafın sermayesini koyduğu ortaklık sözleşmesidir (Döndüren, 2011:226).

Mudârebe ortaklığında emeğini koyan tarafa mudârip (işletmeci ortak), sermaye koyan tarafa rabbu’l mâl denilmektedir ((AAOIFI), 2012: 297). Finansman sağlamak amacıyla kurulan bir mudârebe ortaklığında katılım bankasının müşteri

mudârib sıfatıyla emek, bilgi ve uzmanlığına göre mal veya hizmetin alımı yahut projenin yürütülmesi, tamamlanması sorumluluğunu üstlenirken (Abdul-Rahman, 2015: 167), katılım bankası sadece “rabbu’l mâl” sıfatıyla sermaye sağlama sorumluluğunu üstlenmektedir (Tenekeci, 2017: 50).

Mudârebe ortaklığı sonucu oluşan kâr veya zarar önceden belirlenmiş oranlar karşılığında paylaştırılması gerekmektedir (Eskici, 2007: 60). Kârın paylaşılması sözleşme esasına göre ve yüzdelik oranlarla belirlenmesi esastır anca sözleşmede belirtilmemişse kârın yarı yarıya paylaşılması uygun görülmektedir (Döndüren, 2011:28).

Zararla sonuçlanan bir mudârebede maddi zarar, sermaye koyan katılım bankası tarafından karşılanmaktadır (Eskici, 2007: 60). İşletmenin zararı emeğinin boşa gitmesidir ancak kasti bir kusuru veya ihmali sonucu oluşan bir zarar söz konusu ise katılım bankası buna katlanmak zorunda değildir ve rücu hakkı saklıdır (Tenekeci, 2017: 50). Mudârebede zararın kısmen veya tamamen işletmeciye ait olması art koşulursa, Sunni mezhep imamlarına göre bu şart sözleşmenin özüne aykırılık niteliğinde bir garardır (risk) ve bâtil kabul edilmiştir (Döndüren, 2011:228).

Katılım bankaları mudârebe yöntemiyle bir mal veya hizmet alımı yahut bir projeye finansman sağlanması gibi ihtiyaçları finanse edebilmektedir (Eskici, 2007: 59). Böyle bir mudârebede katılım bankaları sermaye koyan ortak olurken, emek koyan taraf finansmana ihtiyacı olan ve ticari bilgi ve beceri sahibi işletmeci müşterileridir (El-Galfy, Khiyar, 2012:946).

Katılım bankaları kendi uhdelerinde belli vadelerde açılmış katılma hesaplarının olduğu fonu işletirken de mudârebe ortaklığı yöntemini kullanmaktadır. Buna göre hesap sahipleri *mudî* konumunda, katılım bankaları ise işletmeci; *mudârib* olurlar ve kârını mudîlerle paylamaktadırlar (Yozgat, 2010:36). Mudârebede katılım bankası mudîlerin yatırdıkları paralar haricinde öz sermayesinden de yararlanmışsa; banka hem işletmeci hem de sermayedar konumunda olması mümkündür (Bayındır, 2005: 142).

Katılım bankaları mudârebe sözleşmesini kâr-zarar ortaklığı yatırımı olarak, gerçek ve tüzel müşterilerinin her türlü faaliyetlerine veya mal alım satımından doğacak kâr ve zararına katılmak üzere finansman sağlamaktadırlar.

1.4.2.4. Müşâreke

Müşâreke, iki veya daha fazla kişinin bir işi yapmak için belirli bir miktar sermaye koyarak, sonuçta oluşacak kâr veya zararı paylaşmak üzere kurdukları

ortaklıktır (Bayındır, 2005: 140). Buna göre müşâreke ile emeğine ilave olarak bir miktar da sermaye koyan taraf, diğer taraf veya taraflarla sermaye esaslı bir ortaklık kurmak amaçlamaktadır (El-Galfy, Khiyar, 2012: 946).

Müşâreke ortaklığına konu sermayenin nakit para veya altın, gümüş gibi kıymetli madenlerden basılan para olması gerekmektedir (Bayındır, 2005: 141).

Müşârekede, ortaklığa katılanlar işin yapılması sorumluluğunu üstlensin veya üstlenmesin kâra önceden, üzerinde anlaştıkları oranda ve zarara koydukları sermayeye oranla katılmaktadırlar (Doğan, 2008: 25).

Müşâreke ortaklığında sermaye koyan tüm tarafların payları ve hakları açıkça belirlenmiş olmalı, ortaklıktan beklenen kârın taraflar arasında paylaşılma oranlarının anlaşmazlığa yol açmayacak şekilde belirli olması ve konulacak sermayenin başkasına borç verilmiş olmaması gerekmektedir (Doğan, 2008: 141). Müşârekede kâr anlaşılmaya göre tüm ortaklar arasında paylaşılır; emeğini de koyan sermayedarlara kârdan daha fazla pay verilmesi mümkündür. Fakat zarar tarafların sermayeye katılım oranlarına göre paylaştırılmaktadır (Beck, vd., 2010: 5).

Katılım bankaları müşâreke yöntemiyle kendi sermayelerini ve fon birikimini doğrudan veya diğer işletmelerle ortaklıklar kurarak değerlendirebilmektedir. Katılım bankası ortağı konumundaki müşterisinin ihtiyacı olan finansmanı sağlama sorumluluğunu; müşteri ise projenin geri kalan sermayesini sağlama ve projeyi yürütme sorumluluklarını almaktadır (Yozgat, 2010:38).

Müşâreke ortaklığı ile katılım bankaları finansman talebinde bulunan gerçek veya tüzel kişilerin, bütün yahut bir kısım faaliyetine ya da belirli bir malın alım-satımından ibaret işlemine kâr ve zarara katılma şeklinde ortak olarak fon sağlayabilmektedir.

Müşâreke ortaklığı süresiz olabileceği gibi belirli bir süreyle sınırlı da kurulabilmektedir (Bayındır, 2005: 143). Mevcut süreli bir müşârekede katılım bankasının müşterisi müşârekeye konu proje veya malı mülkiyetine almak isterse, katılım bankasının hakkını vade boyunca ödeyerek ortalıkta hissesini artırırken, haklara karşılık ödeyeceği bedel sonucu gelirini her vadede azalmaktadır. Bu tür müşârekeye ortaklığına “azalan müşâreke” denilmektedir (Yozgat, 2010:38).

Benzer şekilde katılım bankası bir projenin yürütülmesine finansman sağlamak amacıyla yaptığı müşâreke sözleşmesinde katılım bankası mülkiyetini projeyi yürüten ortağa devrederek sonlandırabilmektedir. Bu müşâreke türüne “mülkiyetin devriyle sona eren müşâreke” denilmektedir (Bayındır, 2005: 145).

Katılım bankaları BDDK Yönetmeliği'nde belirtilen ortak yatırımlar adı altında bir yatırımın finansmanı amacıyla kaynak ihtiyacı olan müşterilerin sermayelerine ortak olarak fon sağlamak için müşâreke sözleşmesini kullanmaktadırlar.

1.4.2.5. İcâre

İcâre, Arapça bir kelimedir, sözlükteki "iş karşılığı verilen şey, amelin karşılığı" anlamlarına gelmektedir, yaygın kullanımı kiralamaktır (Yozgat, 2010:38).

İslam Ticaret Hukuku terimi olarak icâre, menkul ve gayrimenkul malların kullanımı için yapılan, iki taraflı ve bağlayıcı bir kira sözleşmesidir (Yozgat, 2010:39). İcâre sözleşmesi bir süre ile sınırlıdır ve bu süre sonunda kiralanan malın sahibine geri verilmesi şartıyla yapılmaktadır (Abdul-Rahman, 2015: 166). İcâreye konu malın faydalanma ve kullanım hakkı hemen tükenmeyen bir mal olması gerekmektedir Benzer şekilde para yerine geçen altın, gümüş gibi kıymetli madenler icâre edilemezler. (Abdul-Rahman, 2015: 163). Ve icâre bedeli, ücreti icâre sözleşmenin sona ereceği zamanki serbest piyasa koşullarına göre belirlenmelidir (Abdul-Rahman, 2015: 166). İcâre sözleşmesi kâr paylaşım esasına dayanmaktadır. Kira ücreti taraflarca belirlenmiş olmak şartıyla nakit veya mal ve menfaat karşılığında olmak üzere tek seferde veya taksitler halinde ödenebilir (AAOIFI, 2012: 200).

İcâre sözleşmesiyle katılım bankaları müşterilerinin talepleri doğrultusunda bir varlığı satın alarak veya varlığın kullanım hakkını elde ederek müşterisine kiralayabilmektedir (AAOIFI, 2012: 194)

Katılım bankacılığında kiralama iki tür yapılmaktadır. Bunlar kasa kiralama ve finansal kiralama. Katılım bankaları icare sözleşmesi ile bu iki tür kiralama hizmetini sunabilmektedir.

Kiralık kasa işlemi belli bir bedel karşılığında kendi kasasının bir bölümünün belir bir süreliğine kullanımını müşterilerine devretmektedir (Bayındır, İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık, 2015:134).

Finansal kiralama işlemi ise katılım bankalarının bir varlık alımında bulunmak isteyen müşterisi için o varlığı alarak belli bir süreliğine kullanması için müşterisine devretmesidir (Beck, Kunt, Merrouche, 2010: 5). Satın alma sürecine ilişkin masraflar kiracıya ait olmak üzere katılım bankası müşterisini belli bir vade için kredilendirmektedir (Bayındır, İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık, 2015:134).

Kira süresi sonunda müşterisinin talep etmesi halinde katılım bankaları varlığı müşterilerine satabilmektedir ((AAOIFI), İslami Standart 9 Kira ve Finansal Kiralama (Leasing), 2012:205).

Katılım bankasının müşterisi varlığın tüm bedelini piyasa fiyatına uygun biçimde ödediğinde icâre sözleşmesi sona ererek varlığın mülkiyeti müşteriye transfer edilmektedir (Yozgat, 2010:38). İcâre sözleşmesi boyunca kiracı varlığın kullanım hakkını katılım bankasının bilgisi ve onayı olmadan devremez (Bayındır, İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık, 2015:140).

Katılım bankasının icâreye konu malı sahiplenmesi gerektiğinden, kiracısı olan müşterisini ve malı kullanım amacını bilmesi gerekmektedir (El-Galfy, Khiyar, 2012: 949).

İcâre sözleşmesi katılım bankalarınca finansal kiralama olarak kullanılmaktadır. Katılım bankaları müşterilerinin genellikle makine ve teçhizat alımlarının finansmanı sağlarken, finansal varlığın orta ve uzun vadeli kullanma ve taksitler halinde ödeme yaparak o varlığa sahip olma imkânı da sağlamış olmaktadır.

1.4.2.6. Selem

Selem kelimesi Arapça’ da kredi vermek anlamına gelen “eslefe” kökünden türemiştir (Gözübenli, 2011:194). Selem sözleşmesinin konusu “vadelinin peşine; mevcut olmayan malın peşin para karşılığına satımı” (Gözübenli, 2011:193), nitelikleri belli ancak üretilmeyi bekleyen bir malın peşin bedel karşılığında satımının irade beyanıdır ((AAOIFI), İslami Standart 10: Selem Ve Alt Selem, 2012:224). Buna göre bir malın peşin bedelle satılıp teslimatının ileri bir vadede yapılması meşru kabul edilmiştir (Akdemir, 2018, s. 94). Buradaki asıl amaç, üretilecek selem malı için nakit elde etmektedir bu nedenle bedelin peşin olması esastır (Gözübenli, 2011:194).

Selem sözleşmesine konu mallar misli olmalıdır ((AAOIFI), İslami Standart 10: Selem Ve Alt Selem, 2012:225-226). Selem sözleşmesine konu mal vadesi geldiğinde sözleşmede belirtilen niteliklere uygun bir biçimde teslim edilmesi gerekir ((AAOIFI), İslami Standart 10: Selem Ve Alt Selem, 2012:228).

Selem malının teslim alınmadan önce alıcı tarafından satması veya devretmesi meşru kabul edilmemektedir ((AAOIFI), İslami Standart 10: Selem Ve Alt Selem, 2012:227). Selem malı ileri bir tarihte teslim edileceğinden tarafları anlaşmazlığa götürecek herhangi bir garar (belirsizlik) içermemesi ((AAOIFI), İslami Standart 10: Selem Ve Alt Selem, 2012: 225).

Katılım bankaları selem sözleşmesini gayrimenkul, ham ve yarı mamul ürünler, makine ve teçhizat siparişi finansmanında kullanmaktadırlar. Katılım bankaları bu ve benzer malları peşin bedel ile satın alır, müşterilerine vadeli olarak satarlar (Yozgat, 2010:45). Selem sözleşmesi özellikle tarımsal ürünlerin üretimin finansmanında kullanılmaktadır. Buna göre katılım bankaları peşin ödeme ile gelecekte üretilcek malları müşterilerinden satın alarak ona nakit finansman sağlamaktadırlar (Abdul-Rahman, 2015: 168).

1.4.2.7. Karz-ı Hasen

Arapça bir kelime olan karz, “geri ödenmek üzere verilen mal veya ödünç veya borç” anlamlarına gelmektedir (Yozgat, 2010:45). İslam dini literatüründe karz kelimesi faizsiz ve karşılıksız borç verme, hasen kelimesi iyi hal ve hareketlerle hoş giden anlamlarına gelmektedir. Karz-ı hasen ise güzel borç şeklinde kullanılmaktadır (Döndüren, Faiz Yasağı Ve Finansman Sağlama Yöntemleri, 2011:218). Karz-ı Hasen Kuran-ı Kerim’de birçok yerde geçmektedir ve yoksula ve ihtiyaç sahibine karşılık beklemeden borç vermenin “Allah’a borç vermek” olarak ifade edilmekte olduğundan borcun ahlaki boyutuna dikkat çekilmiştir. Bu nedenle finans kuruluşlarının maddî sıkıntı içinde bulunanlara faizsiz borç vermesi ve bu borcun tahsilinde kolaylık göstermesi beklenmektedir (Abdul-Rahman, 2015: 120).

Karz-ı hasen sözleşmesinde finansmanın miktarı ile geri ödeme miktarı eşit olması gerekmektedir ve daha fazla ödeme şartı konulamaz ((AAOIFI), İslami Standart 19: Tüketim Ödücü (Karz), 2012 :412). Ancak karz finansmanında bir masraf gerçekleşmiş ise tahsil edilmesi uygun görülmüştür çünkü karz ile iyilik yapana ilave bir sorumluluk veya zahmet verilmemelidir ((AAOIFI), İslami Standart 19: Tüketim Ödücü (Karz), 2012:422). Karz finansmanı için bir vade şartı konulması ve vadenin uzatılması da uygun görülmüştür ((AAOIFI), İslami Standart 19: Tüketim Ödücü (Karz), 2012:420). Bu sözleşmede katılım bankalarının belli bir süre sonunda borcun iadesini veya borca karşılık bir teminat talep etmesi meşru kabul edilmektedir (Tunç, 2010: 30).

Karz, bir finansman yöntemi olmasına rağmen katılım bankaları bünyesindeki cari hesaplar da karz kabul edilmektedir ((AAOIFI), İslami Standart 19: Tüketim Ödücü (Karz), 2012:423). Buna göre, ödünç verenler paralarının güvenli bir yerde kalmasını sağlarken, ödünç alan katılım bankaları cari hesaplarda biriken fonları değerlendirerek gelir elde etmektedirler.

Katılım bankalarında karz sözleşmesi ile finansman uygulamaları çok yaygın olmamakla birlikte maddî sıkıntıya düşmüş müşterilerine çok kısa süreliğine finansman desteği sağladıkları görülmüştür.

Katılım bankaları özellikle müşterilerinin vergi, elektrik, sosyal güvenlik prim borcu ve benzer nakit yönetimine ilişkin finansman ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla karz kredisi sunmaktadır. Böylece katılım bankaları müşterilerinin faturalarını peşin ödeyerek müşterilerine belli bir vade avantajı sağlamaktadır (Karz-ı Hasen Finansmanı, 2019). Katılım bankaları müşterilerine karşılıksız olarak “yedek hesap” şeklinde bir cari hesap açarak veya kart tanımlayarak yeterli bakiyesinin bulunmadığı hallerde vade farkı ve kâr payı yansıtmadan geri ödenmesi şeklinde nakit bir karz finansmanı sağlamaktadır (Türkölmez, 2018: 18). Katılım bankaları umre ve hac finansmanına yönelik de karz-ı hasen yöntemine dayanarak müşterilerine taksitli ve vade farksız fon sağlamaktadırlar (Hac Ve Umre Finansmanı, 2019).

1.4.2.8. İstisnâ

Arapça bir kelime olarak **istisnâ**, “sanat ve maharet gerektiren bir şey yapmak” anlamına gelmektedir (Durmuş, 2011:74). Üretilmesi talep edilen ve henüz olmayan ancak nitelikleri belirlenmiş eserlerin satışı için yapılan bir sözleşmedir ((AAOIFI), İslami Standart 11: Eser ve Alt Eser (İstisna) Sözleşmesi, 2012:259). Özellikle imalatı uzun süren veya teslimi zaman alan malların sipariş edilerek satın alınmasında kullanılan bir sözleşme yöntemidir. Selemnden farklı olarak siparişe konu eserin bedeli peşin ödenmeyebilir ve teslim tarihi belli olmayabilir (Yılmaz, 2017: 116).

İstisna sözleşmesinde üretilecek malın, eserin türü, miktarı ve istenen tüm özellikleri tam olarak açıklanmış ve vadeye bağlı ise vadenin de açıkça tespi edilmiş olması gerekmektedir. Bu sözleşmeye konu malın imalat öncesi ham halinden başka bir hale dönüşebilen türden olması gerekmektedir ((AAOIFI), İslami Standart 11: Eser ve Alt Eser(İstisna) Sözleşmesi, 2012:259).

İstisnâ sözleşmesinde taraflardan bir işi yapmayı taahhüt edene **sâni**’, işin yapılmasını, siparişin verilmesini buyurana **müstasni** denilmektedir (Durmuş, 2011:74).

Katılım bankası müşterisine istisna yöntemiyle yapacağı istisna finansmanı için birbirinden bağımsız iki ayrı sözleşme yapılmaktadır: Birinci sözleşme, müşterisinin ihtiyacı olan malın üretilmesi için üretici ile katılım bankası arasında yapılır (paralel istisna). Burada katılım bankası müstasni, üretici sâni’ konumundadır. İkinci sözleşmede katılım bankası sâni’ konumuna geçerek üretilen malı müşterisine

teslim etme sorumluluğunu almaktadır. Katılım bankaları genellikle ilk sözleşmede peşin ödeme yaparak, ikinci sözleşmede müşterilerini vadeli finanse etmektedir (Durmuş, 2011:74). Katılım bankası yaptığı ilk istisna sözleşmesindeki üretici taraf, katılım bankasına karşı taahhüdünü yerine getirmezse, katılım bankası kendi müşterisine karşı sorumlu olmaya devam etmektedir (Güngör, 2018: 87).

Katılım bankaları müteahhitlik işlerinde, araç, gemi, uçak gibi büyük yapı işlerinin finansmanında istisna sözleşmesini ve istisna ile icâre sözleşmesini birlikte kullanabilmektedirler (Hassan, Lewis, 2007:205).

1.4.2.9. Tekâfül- Katılım Sigortası

Tekâfül, Arapça bir kelimedir ve kefalet sözcüğünden türemiştir (Yıldırım, 2014: 50). Tekâfül, “sosyal sigorta” anlamında gelmektedir (Gedikli & Erdoğan, 2016:221). Tekâfül, temelinde dayanışma, yardımlaşma ve kefalet anlayışı bulunan faizsiz sigorta ürünüdür (Yazıcı, 2017: 173). Belirli tehlikelere maruz kişilerin bu tehlikelerin gerçekleşmesiyle ortaya çıkacak zararların karşılıklı yardımlaşma esasına dayanarak telafi edilmesi üzerine anlaşmaları şeklinde uygulanan bir sigorta faaliyetidir (AAOIFI, 2015: 666).1985 yılında İslam Konferansı Örgütü Fıkıh Konseyi tarafından tekâfül sigortacılığı faaliyetlerine fetva verilmiştir (Yanpar, 2014: 258). Buna göre tekâfül, katılımcıların belli riskleri paylaşması ve birbirlerine yardım etmesi amacıyla oluşturulan fon havuzu şeklinde uygulanmaktadır (Yanpar, 2014: 258). Tekâfüle katılan her katılımcı havuzun bir parçası olur ve bu da katılımcıların dayanışma içinde olmalarını sağlamaktadır. Böylece, tekâfül katılımcıları prim öder gibi ortak fon havuzuna ödeme yaparlar. Katılımcılardan birinin muhtemel bir hasar ve kaza maliyeti riskin ortak paylaşımı esası gereğince ortak fon havuzundan karşılanmaktadır. Sistem, her tekâfül katılımcısının diğer katılımcıların riskini paylaşma esasına dayanmaktadır. Tekâfül katılımcıları karşılaşılan zarara karşı birbirlerini korumakla sorumludur, katılımcıların ortaya koydukları bedel daha fazla bir gelir için verilen bir borç değildir (Yazıcı, 2017: 178).

Geleneksel sigorta faaliyetlerinin “sonu belli olmayan” şeklinde bir belirsizlik (garar) içermesi ve mali kazanç sağlamaya yönelik bir sözleşmeye dayanması gibi sebeplerle İslam hukukunda meşru kabul edilmemiştir. Ancak, tekâfül sigortası meşru kabul edilmiştir (AAOIFI, 2012: 534). Tekâfül şirketi sigortalıların vekili konumunda, sigorta havuzu hesabına işlem yapan, katkı primlerini kendi mülkiyetine almadan, mudârebe yöntemiyle işletip kârı sigortalılarla paylaşma esasına dayanan bir sistemdir (AAOIFI, 2012: 535).

Tekâfûl sisteminin genel ilkeleri; riskin müşterek paylaşımı, karşılıklı sorumluluk, karşılıklı koruma ve üyeler arası dayanışmadır (Yanpar, 2014: 258). Bu ilkeler tekâfûlû klasik sigortacılıktan ayıran en önemli özellikler olmakla birlikte faiz, kumar ve garar oluşmasının önü kesilmektedir. Riskin veya hasarın gerçekleşmesi bir belirsizlik teşkil etse de tekâfûl sözleşmesi, riskin gerçekleşmesine bağlı değildir; riskin gerçekleşmesi durumunda tamirin paylaşılması esasına bağlıdır (Yazıcı, 2017: 179).

Tekâfûl, mal sigortası, hayat sigortası, sakatlık ve vefat sigortası olmak üzere çeşitli konulara uygulanabilir (AAOIFI, 2012: 526). Bazı İslam hukuku uzmanları uzun vadeli bireysel emeklilik sigortasına benzer bir model altında “aile tekâfûlû” uygulamasına da icazet vermiştir (Yanpar, 2014: 270).

Türkiye’de tekâfûl sigortacılık yönelik uygulamalar 2010 yılından sonra gelişme göstermiştir (Yıldırım, 2014:57). Türkiye’de tekâfûl sistemine ilişkin ilk yasal düzenleme Hazine Müsteşarlığı tarafından, 20 Eylül 2017 tarihli Resmî Gazete ’de yayımlanan ve Aralık ayında yürürlüğe giren “Katılım Sigortacılığı Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik’tir. Bu yönetmelik sayesinde katılım bankacılığının önemli bileşenlerinden biri olarak tekâfûl sigortacılığı faaliyetlerinin önü açılmıştır. Ancak yönetmelikte de ifade edildiği üzere tekâfûl sigortacılığı Türk mevzuatında katılım sigortası olarak anılacaktır. Yönetmeliğe göre katılım sigortacılığı şu şekilde tanımlanmıştır:

“Katılımcıların kendileri ile diğer katılımcıların tazminat ve/veya birikim ödemelerine ilişkin taleplerinin karşılanmasını teminen oluşturulan risk fonuna katkıda bulundukları, söz konusu fonun sigortacılık faaliyeti yapmasına izin verilmiş bir sigorta şirketi tarafından katılım finans ilkelerine uygun olarak yönetildiği ve ortak risk paylaşımı ile dayanışma esaslarına dayanan sigorta türüdür.” (RG, 20 Eylül 2017, Sayı 30186, 2017).

Yönetmelikte tekâfûl faaliyetlerinin “katılım sigortacılığı” adı altında gerçekleştirilmesine karar verilmiştir (RG, 20 Eylül 2017, Sayı 30186). Yönetmelik’in geçici maddelerinde, geleneksel sigorta şirketlerine *İslami pencere* modeliyle katılım sigortası ürünü de pazarlayabilmelerine imkân tanınarak katılım sigortacılığının yaygınlaşmasının önü açılmıştır.

Fakat, pencere usulü ile katılım sigortası ürünlerinin pazarlama süresi 3 yıl ile sınırlanmıştır (RG, 20 Eylül 2017, Sayı 30186, 2017). Buna göre 2020’de, sadece katılım sigortacılığı hizmeti verecek şirketlerin kurulması gerekmektedir. Katılım sigortası uygulamalarında kullanılabilecek İslami modeller de yönetmelikte açıkça belirtilmiştir. Buna göre vekâlet, mudâra, vekâlet/mudârebe karması (hibrit) model

veya Şeri danışma komitesinin onaylayacağı başka bir model katılım sigortacılığında kullanılacaktır (RG, 20 Eylül 2017, Sayı 30186, 2017).

Günümüzde katılım bankaları tekâfül sigortası faaliyetlerini finansman sağladıkları mal ve hizmetlerin sigortalanmasına ilişkin, müşterilerin talebi doğrultusunda verilen ek bir hizmet şeklinde gerçekleştirmektedir.

Faizsiz bankacılık çerçevesinde geliştirilen tüm yöntemlerin temelinde paranın sadece bir değişim aracı olarak kullanılması ve insanların kazançlarında emeğinin olması gerektiği fikri yatmaktadır. Buna ilaveten faizli kazançların yaygınlaşmasının toplumda gelir dağılımında adaletsizlik ve çekişmelere neden olduğu iddiası bulunmaktadır. Temel iktisadi görüşlere göre ise faiz *a priori* bir olgudur; ekonomide tüketim ve yatırım kararını etkileyen temel değişkenlerden biridir; zamanı tazmin eden bir karşılıktır.

Faizin farklı çevrelerden tanımlarına bakıldığında meşruluğu konusunun her tatmin edici bir sonuca bağlanamadığını; teorisiyle ve uygulamasıyla halen tartışmalı bir konu olduğu görülmektedir.

Faizsin ekonomideki temel fonksiyonu küresel finans çevresinde kabul edilmesine karşın faizsiz bankacılık faaliyetlerinin dünyada yaygınlaşması bu bankaların sadece bir inanç meselesine dayanmadığı küresel ekonomik gelişmeler doğrultusunda şekillendiğini göstermektedir. Faizsiz bankalar prensip ve yöntemleri ile faize ve spekülasyona dayalı bir piyasa sisteminin adaletsizliğe ve haksız kazanca yol açtığı iddiasını sürdürürken eleştirdikleri finans sisteminin içinde hareket etmeleri teori ile uygulamada bir ikilem yaşadıklarını göstermektedir.

Yine de bu bankaların ilkelerine bakıldığında toplumsal sorumluluk motivasyonunun olduğu söylenebilir. Bunun bir göstergesi doğrudan reel ekonomiye fon sağlamaya odaklanmış olmalarıdır. Fatura karşılığı finansman prensibi, faizsiz bankaların spekülatif nakit finansmanı, borç takasları, riskten korunma fonları (hedging), döviz spekülasyonları gibi işlemler fiziksel bir varlığa ve üretime dayanmayan finansal işlemleri gerçekleştiremeyeceğini göstermekte ve daha sınırlı bir hizmet yelpazesine sahip olduklarını göstermektedir.

Katılım bankalarının temel faaliyetlerinin kurumsal ve bireysel finansman işlemleri olması özellikle murâbaha ve icâre yöntemlerini kullandıklarını göstermektedir. Katılma hesaplarının işleyiş şekli ise tamamen mudârebe yöntemine dayandırılmıştır. Mudârebe ve müşâreke yöntemlerine özellikle proje finansmanı işlemlerinde başvurulmaktadır. Bu nedenle uygulamalarının daha az olduğu

görülmektedir. Katılım bankaları temelde bankacılık hizmetleri veren kurumlar olduğu için karz ve tekâfûl yöntemlerinin bankalar tarafından kullanım alanı oldukça sınırlıdır. Bu nedenle tekâfûl faaliyetleri sigorta şirketlerince verilerek ve katılım bankalarının bu şirketlerden hizmet alması tercih edilmiştir.

Dünya genelinde faizsiz bankacılığın uygulamalarının tarihsel gelişimi, faizsiz bankacılık sektörü gelişmiş ülkelerin ve bu sektörün gelişmesini ve denetlenmesini sağlayan uluslararası kuruluşların varlıkları bundan sonraki bölümde açıklanacaktır. Türkiye'deki faizsiz bankacılık uygulamalarının gelişimi ve kurumsallaşma süreci yine tarihsel bir bakış açısı ile ikinci bölümde ayrı başlıklarda ele alınmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

FAİZSİZ BANKACILIĞIN DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE GELİŞİMİ

Faizsiz finans kavramı genel olarak her türlü finansal faaliyet ve işlemlerin İslam dini kurallar çerçevesinde uygulandığı görülmüştür. Bu nedenle, faizsiz bankacılık faaliyetleri özellikle Müslüman toplumu çoğunlukta olan ülkelerde yaygınlaşmıştır. Faizsiz bankacılık faaliyetlerinin 1970’li yıllardan itibaren olumlu sonuçlarının görülmesi finans sistemi gelişmiş ülkelerin dikkatini geçerek bu sektörün küresel finans sistemindeki faaliyet alanlarından birisi hâline gelmesini sağlamıştır.

Bu bölümde, faizsiz bankacılık sektörünün dünyadaki gelişimi tarihsel bir faizsiz bankacılık sektörü en gelişmiş ülkeler ve gelişmişlik seviyeleri ele alınmıştır. Buna göre dünyada faizsiz bankacılık faaliyetlerinin bazı ülkelerde geleneksel bankaların “faizsiz penceresi” şeklinde veya tamamen faizsiz çalışan ayrı bankaların kurulduğu ikili bir yapıda; bazı ülkelerde ise tüm bankacılık hizmetlerinin faizsiz bankacılık esasına dayandığı tek bir yapıda gerçekleştiren ülkeler görülmüştür. Türkiye, faizsiz bankacılık faaliyetlerinin sadece katılım bankaları aracılığıyla yürütüldüğü ikili yapıya sahip ülkelerdendir.

İkinci bölümün devamında Türkiye’nin faizsiz bankacılık tecrübesinin tarihsel gelişimi ve bu alanda gerçekleşen bazı yasal düzenlemeler açıklanmıştır.

2.1. DÜNYA GENELİNDE FAİZSİZ BANKACILIK TECRÜBESİ

İslami dini öncesi bazı inanç sistemlerinde ve toplumlarda faizin meşru görülmemesi, faizsiz bir borçlanma ve ticaret sistemi oluşturulması arayışının insanlık tarihinin eski zamanlarına dayandığı görülmüştür. M.S. 1100’lü yıllarda Hristiyan Hacılar için bugünkü Avrupa topraklarında faizsiz fon sağlama imkânları sunulduğunun bilinmesi bunun bir göstergesidir (Gönen, 2017: 20).

Osmanlı İmparatorluğu’nda hukuk sisteminin İslam dini kurallarının referans alınması faizsiz finansman yöntemlerinin İmparatorluk döneminde denenmiş olabileceğini düşündürmektedir. Bu dönemde uygulamaya koyulan para vakıfları, Osmanlı’ya özgü bir faizsiz fon sağlama yöntemi olarak görülmektedir (Özdemir ,Ö. Özdemir, 2017:77). Para vakıfları, gayrimenkul malların yanı sıra nakit paranın da vakfedilmesine imkân sağlayan kurumlardır. Vakfedilen anaparanın muhafaza edilerek, ticari işlemlerde değerlendirilmesi ve sonuçta elde edilen gelirin halkın

borçlarının ödenmesi, dini ve eğitim ihtiyaçlarının karşılanması ve benzer hayır işlerinde kullanılması esasına dayanmaktadır (Kayahan, vd., 2016: 75). Para vakıfları, 13. yy'den itibaren, Osmanlı Dönemi'nde borçlanma ve fon kullandırma ihtiyacının zorunlu bir sonucu olarak ortaya çıkmış, insanların nakit ihtiyacını, net gelir oranıyla karşılayarak, 19.yy'a kadar önemini korumuştur (Kayahan, vd., 2016: 71, 75). Tarihteki kayıtlara göre bilinen ilk para vakfı, ikinci Murad Han ve oğlu Fatih Sultan Mehmet'in vakıflarıdır (Döndüren, 2008: 4).

Osmanlı'da 1775 yılından 1860'lı yıllara kadar kullanılan bir başka faizsiz finansman yöntemi olarak geliştirilen "esham" ihracı görülmüştür. Esham ihracı ile faizsiz bir iç borçlanma sistemi ilk defa uygulamıştır. Esham kelimesi Osmanlıca "pay hisse" anlamını veren "*sehm*" kelimesinin çoğuludur. Bu ihraç, devletin vergi gelirlerinin, yıllık kârının paylara bölünerek menkul kıymetleştirilmesi esasına dayanmaktadır (Kopar, Yolun, 2012:337).

Teorik anlamda "İslami finans" fikrinin ilk defa 1940'larda Hindistan'daki Müslümanlar tarafından dile getirildiği. Hindistan'da Müslüman toplumun kanaat önderi olarak bilinen Syed Abul Ala Mawdudi (1903-79) tarafından ilk defa "İslami ekonomi" kavramı ortaya atılmış ve bu fikir daha sonra ribâsız bir finans sistemi talebiyle özellikle Pakistan'da popüler bir söylem haline dönüşmüştür. Bu doğrultuda 1950'lerde Pakistan'da, taşradaki toprak sahiplerinin köylülere faizsiz kredi imkânı sağlayan uygulamalar başlamıştır (Werde, 2006:70).

Günümüzdeki uygulamalara en benzer ilk faizsiz bankacılık hizmetleri ise 1963 yılında Mısır'ın Mitr Gamr kasabasında Ahmed Neccar (Dr. Ahmed El-Naggar) adlı bir bankacı tarafından kurulan Mit Gamr İslam Bankası ile başlamıştır (Can, 2014: 93).

Mit Gamr, faizsiz ve kâr paylaşımı esasına dayalı tasarruf ve yatırım bankası modeli üzerine kurulmuştur (El-Galfy, Khiyar, 2012: 943). Mısırlı köylülerin tarımsal ve ticari finansman ihtiyaçlarını ortak kefalet anlayışına ve kâr-zarar ortaklığı esasına dayanarak karşılanması amacıyla tekâfül ve icâre yöntemlerini modernize edilerek ilk defa Mit Gamr İslam Bankası tarafından kullanılmıştır (Sümer, Onan, 2016: 298). Böylece, alt gelir grubundaki Müslümanların tasarruflarının İslami usullere göre değerlendirilmesine imkân sağlanmıştır (Özdemir, Aslan, 2017: 11, 12). Mit Gamr İslam Bankası faaliyetlerine sadece üç yıl devam edebilmiştir ancak, kısa süren faaliyetleri kendisinden sonra kurulan faizsiz bankalara bir tecrübe olarak ışık tutmuştur.

Tarihte bilinen ikinci faizsiz banka Nasser Social Bank'tır. Bu banka 1972 yılında petrol gelirlerinde artışı sonucu oluşan yüksek likiditeyi muhtaç kimselere sosyal hizmet olarak aktarmak amacıyla faizsiz bir banka olarak Mısır'da kurulmuştur (Avcu, 2015: 9).

Yoksul ve gelişmemiş Müslüman ülkelerin kalkınmasına destek ve işbirliği sağlanması amacıyla 1970'de Cidde şehrinde Müslüman toplumların çoğunlukta olduğu ülkelerin dış işleri bakanlarının katılımı ile bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıda tüm "İslam ülkeleri" İslam dini prensipleri çerçevesinde ekonomik işbirliğini teşvik ve güçlendirme amacıyla dayanışmaya davet edilmiştir. Buna yönelik olarak toplantıya katılan ülkelerde faizsiz finans kurumlarının ve uluslararası bir statüye sahip olarak İslam Kalkınma Bankası'nın kurulması ilk defa gündeme gelmiştir (Kızıltepe, Yardımcıoğlu, 2017: 182). 1973 yılında İslam Kalkınma Bankası (İKB) merkezi Cidde olmak üzere faaliyete geçmiştir (Eskici, 2007: 16). Bu bankanın kurulması faizsiz bankacılık faaliyetlerine olan ilginin küresel seviyeye taşınmasını sağlamıştır. İKB'nin kurulmasına liderlik eden Suudi Arabistan Kralı Faysal bin Abdülaziz, ilk olarak 1976'da Mekke şehrinde "1. Dünya İslam Ekonomisi Kongresi" düzenleyerek, dünyanın dört bir yanından İslam hukuku uzmanlarına İslam ekonomisi oluşturulması yönünde çağrıda bulunmuştur. Bu kongre sonucunda faizsiz bankaların kurulması gerektiğine vurgu yapılarak bu amaca yönelik ilk ciddi adım İKB'nin kurulmasıyla gösterilmiştir (Zaim, 2006: 108, 109).

İKB, Müslüman toplumların yoğun yaşadığı ancak az gelişmiş ülkelere finansman sağlama, faizsiz bankacılık sektöründe yeni ürünlerin geliştirilmesi ve yeni faizsiz bankaların kurulmasına sermaye yatırımı desteği sağlanması yönünde faaliyetler yürütmektedir (Özdemir, Aslan, 2017: 12).

İKB'nin ardından 1975'te Birleşik Arap Emirlikleri'nde Dubai İslam Bankası (DİB) kurulmuştur. İDB, ticari bankacılık hizmetleri veren ilk faizsiz bankadır (Özdemir, Aslan, 2017: 12).

İKB'nin kurulmasıyla faizsiz olma esasına dayanan bireysel, ticari ve kurumsal bankacılık hizmetleri Körfez ve Ortadoğu ülkelerinde hızla yaygınlaşmıştır. İKB'den sonra 1979'da Mısır'da kurulan Faisal Islamic Bank (Bank Faisal al-Islam), günümüzde "Mısır Faisal İslami Bank" (Faisal Islamic Bank of Egypt) adıyla faaliyetlerine devam etmektedir (Özdemir, Aslan, 2017: 12). Faysal İslam Bankası 1977'de Sudan'da, 1978'de Ürdün'de, 1978'de Bahreyn'de ve 1983'te Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)'nde şubeler açarak bu ülkelerin ilk faizsiz bankaları

olmuştur (Eskici, 2007: 20). 1979'da Birleşik Arap Emirlikleri İslami Yatırım Şirketi kurulmuştur (Özdemir, Aslan, 2017: 12). 1977'de Kuveyt Finans Evi (Kuwait Finance House) Kuveyt'te kurulmuştur. 1983'te Al-Rajhi Company Suudi Arabistan'da kurulmuştur. Suudi Arabistan'da yerleşik "Dallah al-Baraka" Grubu'nun sahibi olduğu Albaraka İslami Yatırım Bankası (Albaraka Islamic Investment Bank BSC) 1984'te faaliyete geçerek Bahreyn'de kurulan ilk faizsiz banka olmuştur (Eskici, 2007: 18).

Müslüman nüfusun yoğun olduğu İran'da 1983'de çıkarılan bir kanunla faizli bankalar ve finansal kurumlar kapatılarak tamamen faizsiz bankaların faaliyet göstereceği bir bankacılık sistemine geçmiştir (Eskici, 2007: 19). Sudan'da da benzer şekilde 1980'lerin başından itibaren sadece faizsiz bankacılık hizmetleri verilmektedir (Werde, 2006:75).

Avrupalı ülkelerde faizsiz finansal hizmetler sektöründe yaşanan gelişmelerin ilki 1978'de Lüksemburg'da kurulan Lüksemburg İslami Bankacılık Sistemi Uluslararası Holding (Lüksemburg Islamic Banking System International Holding S.A.) 'dir (Erdoğan, 2011: 36). Aynı tarihte yine Lüksemburg'da ilk faizsiz banka olarak "İslami Finans Evi" (The Islamic Finance House) ve 1983'te tekâfül şirketi kurulmuştur (El-Galfy, Khiyar, 2012:943). Lüksemburg'daki gelişmelerin ardından İslami finans veya faizsiz bankacılık sektöründe faaliyet gösteren ülkelerin sayısı artmaya başlamıştır. Bunlardan biri 1983'te Danimarka'da kurulan "Danimarka Milletlerarası İslam Bankası" dır (Eskici, 2007: 23). Bu gelişmeler sonucunda Batılı ülkelerde yerleşik büyük finansal kurumlar faizsiz bankacılığın gelişimine kayıtsız kalmayarak HSBC Bank, Standard Charterda, Citibank, Barclays, ABN Ambro gibi kurumlar İslami pencere veya şubeler açarak bu sektörde hizmet vermeye başlamıştır (Sümer, Onan, 2015:307).

Dünyada faizsiz bankacılık faaliyetleri 40 yıl içinde hızlı bir gelişme göstermiştir (El-Galfy, Khiyar, 2012: 944). Bu gelişmeler ve küresel sektörde pay sahibi ülkeler üç grup halinde aşağıdaki başlıkta sunulmaktadır.

2.1.1. Faizsiz Bankacılık Sektörü Gelişmiş Ülkeler

Dünyada faizsiz bankacılık ve finansal hizmetler sektörünün faaliyet gösterdiği ülkeler üç grupta ele alınmıştır. Buna göre, birinci grupta Körfez ve Ortadoğu'daki ülkeler; ikinci grupta Uzakdoğu'da nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan ülkeler ve Türkiye; üçüncü grupta Müslüman nüfusun azınlıkta olduğu Batılı ülkeler bulunmaktadır.

Birinci grup: Bu gruptaki ülkelerin ekseriyetinin petrol ihraç eden ülkeler olması dikkat çekmektedir. Körfez’de; Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Bahreyn, Katar, Kuveyt, Suudi Arabistan; Ortadoğu’da İran, Mısır, Ürdün faizsiz bankacılık sektörü gelişmiş ve faizsiz bankacılık hizmetleri veren ilk ülkelerdir. Bu ülkelerin birçoğu İKB’nin kurucu üyesidir. Bu bölgede sadece İran’da tüm bankalar faizsiz bankacılık prensipleri doğrultusunda çalışmaktadır (Öztop, 2006: 39).

İkinci grup: Malezya, Endonezya, Singapur, Brunei, Pakistan, Afganistan olmak üzere nüfusunun çoğunluğu Müslümanlardan oluşan, faizsiz bankacılık faaliyetleri son 20 yılda hızlı gelişen Asya kıtasında yerleşik ülkelerdir. Bunlardan Malezya, faizsiz bankacılık sektöründe faaliyete başlayan ilk ülkedir. 1963’te Malezya’da Müslüman Hacılar İçin Tasarruf Kurumu (The Pilgrims Management and Fund Board - Tabung Haji) faizsiz finansman sağlamak amacıyla kurulan ilk kurumdur (Werde, 2006:70). 1983’te ise ilk faizsiz banka olan “Malezya İslam Bankası” (Bank Islam Malaysia Berhad) kurulmuştur (Abdul-Rahman, 2015: 414). Malezya’nın ikinci faizsiz bankası Bank Muamalat Malaysia Berhad 1999’da faaliyete geçmiştir (Tenekeci, 2017: 16). Malezya, hızlı bir gelişme göstererek bölgesinde ve dünyada İslami finans sektöründe en büyük pay sahibi ülke olmayı başarmıştır. İslami finans hizmetlerini sosyal ve ekonomik faaliyetleriyle uyumlu bir hale getiren, İslami finans anlayışını modernize eden Malezya, rol model bir ülke olmuştur (Tunay, 2016, s. 490).

Üçüncü grup: Bu gruba faizsiz bankacılık ve İslami finansal hizmetler sektörü en çok gelişme kaydetmiş Batılı ülkeler dâhil edilmiştir. Bunlar, Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Lüksemburg’dur. Bu ülkeler özellikle 1980-90 yılları arasında Körfez ülkelerinde petrol geliri artışı sonucunda zenginleşen Müslüman Arapların sermaye birikimini kendi ülkelerine çekmek amacıyla mevcut geleneksel bankalarının bünyelerinde “faizsiz bankacılık penceresi” (**Islamic window**) uygulamalarını başlatan ilk ülkelerdir. Bu uygulamayı başlatan ilk bankalar ise HSBC Bank, CitiGrup, Standard Chartered Bank’tır (Özdemir, Aslan, 2017: 13). Bu bankaların büyük finans kurumları olma özelliği küresel İslami finans sektöründe piyasa yapıcı konumuna gelmelerini sağlamıştır.

Amerika’da faizsiz bankacılık ve İslami finansal hizmetlerin verilmeye başlanması 1980’lerin ortasında faizsiz bireysel finansman kurumlarının faaliyete geçmesiyle başlamıştır. Bunlardan ilki 1982’de Kaliforniya eyaletinde Müslümanlar tarafından Amerikan Finans Evi LARİBA (American Finance House LARİBA)’dır.

Buna benzer bir kurum olarak 1984'te İndiyanapolis şehrinde Kuzey Amerika İslami Fonu (North American Islamic Trust) kurulmuştur (Alharbi, 2016: 124). Bu kurumlar banka olmayıp faizsiz finansal kuruluş olarak hizmet vermişlerdir. Amerika'da faizsiz bankacılık hizmetleri 1997'de United Bank of Kuwait'in New York'ta şube açarak açmasıyla başlamıştır (Zyp, 2009: 36). Daha sonra 1999'da HSBC Bank, murabahaya dayalı konut finansmanı hizmetlerine başlayarak faizsiz bankacılık hizmetleri yaygınlaştırmıştır (Zyp, 2009: 125).

Amerika'da İslami yatırım fonlarının gelişmesiyle 1999'da Dow Jones (Dow Jones Islamic Market Indexes, DJIM) ve Financial Times (Financial Times Islamic Indexes) gibi İslami endeksler kurulmuştur (Özdemir, Aslan, 2017: 13).

Batı Avrupa'nın en gelişmiş finans merkezlerinden İngiltere de faizsiz bankacılık uygulamalarına başlayan ilk ülkelerden olmuştur.

İngiltere'de bankalar 1977'den itibaren Müslüman müşterilere özel hizmet vermek amacıyla faizsiz bankacılık işlemlerine başlamıştır (Tenekeci, 2017: 16). İngiltere'de faizsiz işletilen ilk banka, Islamic Bank of Britain (IBB) 2002'de kurulmuştur (Tenekeci, 2017: 16). Faizsiz bankacılık enstrümanı emtia murabahası işlemleri için Londra Metal Borsası (The London Metal Market and Exchange Company) en sık kullanılan borsadır. İngiltere Hükümeti 2013'te Londra'da düzenlenen Dünya İslami Ekonomik Forumu'nda dönemin Başbakan'ın açıklamasıyla Londra Borsası'nda İslami Endeks oluşturularak, İngiltere Hazinesi tarafından 300 milyon ABD Doları değerinde İslami tahvil (kira sertifikası) ihraç edileceği ilan edilmiştir (BBC, 2013). İngiltere'de İslami finans sektörünün diğer Avrupalı ülkelere nazaran daha hızlı gelişmesinde, ülkenin mevcut uluslararası finansal piyasaların merkezi olması, yatırımcılar için güvenli bir liman olarak görülmesi, liberal ve demokratik bir yönetime sahip olması, Arap ülkelerinin ekseriyetle tarihsel ve siyasi ilişkisinin iyi olması etkili olmuş olabilir.

Faizsiz bankacılık sektöründe tecrübesi henüz az olmasına rağmen, Lüksemburg Avrupa'da 1978'de ilk faizsiz bankayı kuran, 2002'de ilk İslami bono ihracını gerçekleştiren ülkedir. Böylece Lüksemburg, Körfez ülkelerinden özellikle sukuk yatırımcılar için cazip bir merkez olmuştur. Lüksemburg Parlamentosu faizsiz bankacılık faaliyetlerini teşvik etmek adına 2014'te bankacılık mevzuatında da düzenlemeler yapmıştır.

Dünya genelinde faizsiz bankacılık sektörü büyümeye ve derinleşmeye devam etmektedir. İslami Finans Geliştirme Raporu, 2019'a göre dünyadaki İslami

finans hizmetleri sektörü 2018 yıl sonunda küresel finansal hizmetlerin yüzde 6'sını oluşturmaktadır ve toplam varlık büyüklüğü 2.5 trilyon ABD Dolarına ulaşmıştır. Bir önceki yıl 2.4 trilyon ABD Dolar olan sektör büyüklüğü yüzde 3,5 artış göstermiştir ((ICD)-Refinitive, 2019:6). Aynı raporda dünya genelinde toplam 71 ülkede 520 adet faizsiz bankacılık hizmetleri veren kurumun bulunduğu ve bunların 219 adedinin İslami pencere usulüyle çalıştığı gösterilmektedir. 520 faizsiz bankanın İslami finansal hizmetler sektöründeki payı yüzde 70 ile 1.7 trilyon ABD Dolarıdır. Sektörün bileşik 2018 yıllık büyüme oranı ise aynı rapora göre (CAGR) yüzde 6,2 olarak gerçekleşmiştir (Islamic Finance Development Report, 2018: 15).

Faizsiz bankacılık sektörünün büyüklüğünün 2024 yılında 3.4 trilyon ABD Dolarına ulaşması beklenmektedir (State of the Global Islamic Economy Report 2019/20, 2019:3). Faizsiz bankacılık varlık büyüklüklerine göre ülkelerin son altı yıllık verileri ve güncel sıralamaları Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1: Faizsiz Bankacılık Sektörü En Gelişmiş Ülkeler

Ülke Adı	2013	2014	2015	2016	2017	2018		
						Varlık (Milyar ABD Doları)	Sıralam a	Banka sayısı
İran	465	319	329	380	463	485	1	42
Suudi Arabistan	233	264	326	350	371	375	2	16
Malezya	158	170	174	160	165	201	3	38
Birleşik Arap Emirlikleri	98	113	128	149	163	181	4	26
Katar	52	59	72	85	90	98	5	6
Kuveyt		82	87	86	87	95	6	7
Bahreyn	54	59	69	76	75	78	7	34
Türkiye	39	44	44	42	37	41	8	5
Endonezya	19	19	21	20	27	30	9	33
Bangladeş	16	18	23	26	30	33	10	25
Sudan	8	7	11	12	12	18	11	32
Brunei Daussılam	4	5	4	4	7	8	12	2
İngiltere	2	3	3	3	4	6	13	15

Kaynak: ICD Islamic Finance Development Indicator, 2019 (<https://www.zawya.com/islamic-finance-development-indicator/>)

Tablo 1'de 2018 yılında hem faizsiz faaliyet gösteren banka sayısına göre hem de faizsiz bankacılık sektörünün büyüklüğüne göre birinci ülkenin İran olduğu görülmektedir. Geçmiş yıllarda da İran varlık büyüklüğünde lider olmayı sürdürmüştür.

İran'ı takip eden ülkeler Suudi Arabistan ve Malezya faizsiz bankacılık sektörleri en gelişmiş diğer ülkeler olarak görülmektedir. Tablo 1'deki ülkelerden İngiltere hariç diğerlerinin Müslüman nüfusu yoğun olan ülkeler olduğunu söylemek mümkündür. İngiltere'nin bu tabloda yer alabilmesi Avrupa kıtasında faizsiz bankacılık sektörü en gelişmiş Batılı ülke olduğunu göstermektedir. Türkiye ise Tablo 1 verilerine göre beş katılım bankası ile 2018 yılında 41 milyar ABD doları büyüklüğündeki faizsiz bankacılık sektörüyle ilk on ülke içinde yer almaktadır. Türkiye'nin beş katılım bankasıyla sahip olduğu büyüklüğüyle banka başına varlık büyüklüğünde Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Endonezya, Sudan Bangladeş gibi daha çok faizsiz bankaya sayısına sahip olan ülkeleri gerisinde bırakmıştır.

Faizsiz bankacılık ve İslami finans (IBF) sektöründe faaliyet gösteren ülkelerin 2010-2018 yılları arasında etkinlik durumunu ve bu alanda ulusal gelişmişlik düzeyini faizsiz banka ve faizsiz bankacılık pencerelerinin sayısı, İslam Hukuku denetleme sistemleri, İslami finans varlıkların, Müslüman nüfusu, sukuk piyasasını, İslami finans eğitim ve bilinirlik seviyelerini ve dahi hukuki ve yasal düzenlemeleri gibi verileri dahil ederek karşılaştırmalı bir biçimde analiz eden Küresel İslami Finans Raporu'nda (GIFR) İslami Finans Ülke Endeksi (IFCI) adında 2010 tarihinden itibaren her yıl yayınlanan bir gösterge çalışması bulunmaktadır ((GIFR), 2019). Bu göstergenin 2011-2018 yılları arasındaki verileri Tablo 2 İslami Finans Ülke Endeksi (IFCI) 'nde gösterilmektedir.

Tablo 2: İslami Finans Ülke Endeksi (IFCI)

Ülke Adı	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Sıralama 2018
Malezya	30	32	43	50	73	78	79	81	1
İran	46	52	68	75	78	77	78	79	2
Suudi Arabistan	26	30	41	42	67	67	66	67	3
Birleşik Arap Emirlikleri	19	21	21	20	35	37	38	40	4
Kuveyt	19	22	17	21	33	36	35	38	5
Endonezya	22	16	20	20	22	24	24	24	6
Pakistan	19	11	14	11	13	19	24	24	7
Bahreyn	16	19	19	22	24	22	22	22	8
Katar	8	10	9	10	19	22	22	20	9
Bangladeş									10
Sudan	11	9	13	13	14	14	16	17	11
Türkiye	8	5	6	7	9	9	12	13	13
Brunei Daüsselam									14
Mısır	8	5	6	5	7	9	10	10	15
İngiltere	7	8	8	6	6	6	6	6	17

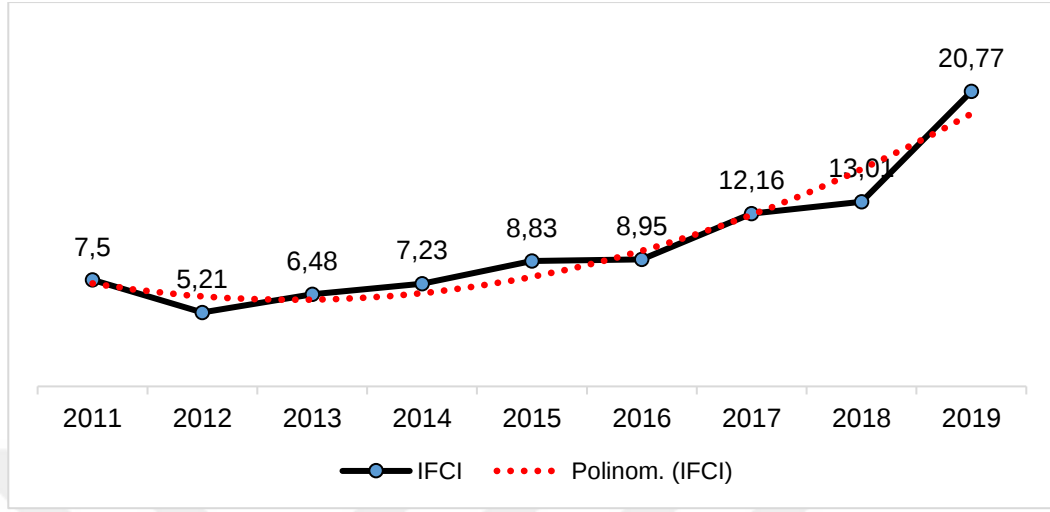
Kaynak: Global Islamic Finance Report (GIFR), 2019 (<http://www.gifr.net/>)

Tablo 2’de GIFR metodolojisine göre, Malezya 2016 yılından itibaren İran’dan liderliği devralarak IFCI endeksi en yüksek ülke olmayı sürdürmektedir. İran ise az bir farkla ikinci en yüksek IFCI endeksine sahip ülkedir ve Suudi Arabistan onu takip ederek üçüncü sırada yer almaktadır. Tablo 1’de faizsiz bankacılık sektörü gelişimine göre Malezya İran’ın altında yer almaktaydı. IFCI endeksinin Malezya’da daha yüksek olması, bankacılık dışında Malezya’nın bir bütün olarak İslami finans sektöründe en gelişmiş ülke olduğunu göstermektedir. Malezya’da İslami finans üzerine eğitim veren kurum sayısı ve İngilizce akademik çalışmaların sayısı 2016’dan itibaren hızla artması IFCI göstergelerini yükseltmiştir ((GIFR), 2019: 50).

Türkiye ise 2011 yılından itibaren IFCI puanını 5 puan arttırarak 13.sırada kalmıştır. Türkiye’nin IFCI verisinde Tablo 1’deki başarısının çok gerisinde kaldığı görülmektedir. Son iki yıldaki iyileşmenin dışında Türkiye’nin faizsiz bankacılık piyasası dışında genel İslami finans sektöründe gelişiminin Pakistan, Bangladeş, Sudan gibi ülkelerden daha düşük olduğunu söyleyebiliriz.

Türkiye’nin IFCI verisindeki gelişmenin trendinin görülmesi amacıyla sunulan Grafik 1 ‘de 2011-2016 yıllarında IFCI’nın azalarak arttığı bir eğilimde seyrettiği, 2017 itibarıyla bir gelişme atağı yaşandığı görülmektedir.

Grafik 1: Türkiye'nin İslami Finans Ülke Endeksi

Kaynak: Islamic Finance Country Index – IFCI , (www.gifr.net)

Dünya Bankası Grubu Küresel İslami Finans Geliştirme Merkezi'nin yayınladığı İslami Finans Bülteni'nde Uluslararası Para Fonu (IMF)'nin beklentisine göre dünyada İslami bankacılık faaliyetleri 2019'da 2 trilyon ABD Doları aşan bir büyüklüğe ulaşacağı belirtilmiştir (Islamic Finance Bulletin May, 2018, s. 2). Aynı bültende IMF'in, İslami finans faaliyetlerinin büyümesini finansal kapsayıcılık çabalarını güçlendirmek, finansal piyasaları derinleştirmek ve yeni fon kaynakları geliştirmek için bir fırsat olarak gördüğünü eklemiştir (Islamic Finance Bulletin May, 2018: 2).

2.1.2. Faizsiz Bankacılık Alanında Faaliyet Gösteren Uluslararası

Kuruluşlar

Dünyada faizsiz bankacılık sektöründeki ilk uluslararası kuruluş İslam Kalkınma Bankası'dır. Daha sonra sektörün büyümesiyle sektöre ilişkin uluslararası standartlar getirilmesi, uluslararası denetim, düzenleyici ve danışma kurumlarının oluşturulması ihtiyacı gereği geçmişte ve günümüzde hizmet veren İslami finansal kurum ve kuruluşlar vardır. Bunlardan kurumsal kimliği en gelişmiş olanlar orijinal isimlerine göre alfabetik sıralanmıştır:

- **İslami Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Organizasyonu (AAOIFI);** 1991 yılında Bahreyn'de kurulmuştur. Faizsiz finansal kurumlar ve finansal piyasalar için muhasebe ve denetim standartları ile idari, etik ve dini standartları hazırlayan, kâr amacı gütmeyen uluslararası bir kuruluştur (AAOIFI, 2019).

- **İslam Kalkınma Bankası Üye Ülkeleri Ulusal Kalkınma Finans Kuruluşları Ortaklığı (ADFIMI);** Türk Hükümeti'nin teşviki ile Uluslararası Örgütlenme statüsü ile merkezi İstanbul'da olmak üzere 1987'de faaliyete geçmiştir. Kuruluş amacı, İslami prensiplerle uyumlu bir kalkınma finansmanı için fikirleri ve metodolojik araştırma ve çalışmaları teşvik etmektir. ADFIMI'nin toplam 18 ülkede farklı finansal kurumlar olmak üzere 50 üyesi bulunmaktadır (ADFIMI, 2019).
- **İslami Bankacılık ve Finansal Kurumlar Genel Konseyi (CIBAFI);** 2001'de Bahreyn'de kurulmuştur, İslami İşbirliği Teşkilatı'nın (İTT) bir alt kuruluşudur. Faizsiz finansal hizmetler sektörünün gelişmesi, sektördeki kuralların ve bilgilerin paylaşılması, sektörün sorunları ve zorluklara karşı çözüm önerileri sunması, üyeler arasındaki iş birliğinin artırılması gibi temel amaçlar doğrultusunda faaliyet gösteren uluslararası bir kuruluştur (CIBAFI, 2019).
- **Uluslararası İslami Finans ve Sigorta Enstitüsü (IIFI);** 2006'da Dubai'de kurulmuştur. İslami finans ve tekafül sektöründe faaliyet gösteren kurumların bilgi ve tecrübelerini paylaşabileceği eğitim ve konferanslarla sektöre katkı sağlanabileceği bir platform olmak amacıyla kurulmuştur. Kurumsal ve bireysel üyelik imkânı sunmaktadır (IIFI, 2019).
- **Uluslararası İslami Finansal Pazarı (IIFM);** 2002'de Bahreyn'de kurulmuştur. Kuruluş amacı; sağlam, şeffaf ve verimli bir İslami finans piyasasının oluşmasına katkı sağlamak, İslam hukukuyla uyumlu standart finansal sözleşmelerin tanıtılması ve geliştirilmesi yoluyla küresel düzeyde birleşmeyi teşvik etmektir. Seminer ve teknik atölyeler düzenleyerek, araştırma raporları yayınlarak İslami endüstri bilincinin oluşmasına katkıda bulunmaktadır. TCMB'nin ve Borsa İstanbul'un da aralarında olduğu İslami finans piyasasında faaliyet gösteren 65 üyesi bulunmaktadır (IIFM, 2019).
- **İslami Finansal Hizmetler Kurulu (IFSB);** 2002'de Malezya'da kurulmuştur. İslami finansal hizmetler sektörü için küresel ve yol gösterici ilkeler sunarak sektörün sağlamlığını ve istikrarını destekleyen ve geliştiren uluslararası standartları belirleyici bir kuruluştur (IFSB, 2019). IFSB, amaçları doğrultusunda üye ülke ve kurumlarla yuvarlak masa toplantıları, seminerler ve çeşitli konferanslar düzenlemektedir. Uluslararası Para Fonu (IMF) da

ISFB'nin İslami bankacılık standartlarını benimsediğini ve kendisiyle uyumlu hale getirme çabalarını 2019'da hızlandıracağına ilişkin resmi açıklamada bulunmuştur (Islamic Finance Bulletin May, 2018: 3).

- **İslami Uluslararası Derecelendirme Kuruluşu (IIRA):** 2001 yılında İslami sermaye piyasaları, tekafül ve bankacılık sektörüne katkı sağlamak amacıyla İslami prensiplere dayanan ilk ve tek derecelendirme kuruluşu olarak Bahreyn'de kurulmuştur. Faaliyetlerine 2005'te başlamıştır. Üyesi olan 20 ülkenin hem ülke hem kurumsal derecelendirmesini yapmaktadır. Derecelendirme metodolojisi, İslami prensiplerle uyumlu finansal ürün ve yöntemleri niteliksel ve niceliksel değerlendirmek üzerine kurulmuştur (IIRA, 2019).

Bunların dışında faaliyetleri en yaygın olarak bilinen uluslararası kurumlar, İslami Araştırma ve Eğitim Enstitüsü (IRTI); İslam Kalkınma Bankası bağlı kurumu olarak faaliyet göstermektedir, Özel Sektörün Kalkınmasında İslami İşbirliği (ICD); İslami ekonomi ve reel sektörün gelişmesine katkı sunmak amacıyla kurulan İslam Kalkınma Bankası bağlı kurumu olarak faaliyet göstermektedir, Uluslararası İslami Finans Eğitim Merkezi (INCEIF); sadece İslami finans ve ilişkili sektörlerin akademik temelini oluşturulması amacıyla Malezya'da kurulan uluslararası bir üniversitedir (Islamic Banking and Finance Organizations, 2019).

2.2. TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE FAİZSİZ BANKACILIĞIN GELİŞİMİ

Türkiye'de halkın bir kesimi, faiz endişesi nedeniyle geleneksel bankalarda ve finansal piyasalarda işlem yapmaktan uzak durmaktadır. Bu nedenle ülke içinde önemli bir fon miktarı atıl kalmakta hem genel ekonomi açısından, hem de tasarruf sahipleri açısından mali bir kayba yol açmaktadır. Finansal sistemde bu kaybın önüne geçmesi faizsiz bankacılık uygulamaları, Türkiye'deki uygulanmaya başlamıştır.

Bu uygulamaların başlangıcı ve gelişimi tarihsel sıralamayla aşağıdaki başlıklar incelenmiştir.

2.2.1. 1983-1999 Dönemi: Özel Finans Kurumları (ÖFK)

Dünya genelinde 1970'lerde başlayan faizsiz bankacılık faaliyetlerinin gelişme göstermesi ve Türkiye'nin 1974'te İslam Kalkınma Bankası'nın kurucu üye olmasından sonra Türkiye'de faizsiz bankacılık faaliyetlerinin başlamasına yönelik çalışmalar hızlanmıştır.

Faizsiz olma esasına dayanarak Türkiye’de bankacılık hizmetleri veren ilk kurum 1975 yılında sermayesi Hazine’den karşılanarak 39. Hükümet tarafından kurulan Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası A.Ş. (DESİİYAB)’dir. Bu kurum tasarruf sahiplerine, küçük ve orta boy işletmelere faizsiz finansman hizmetleri sağlamak amacıyla 1978 yılına kadar faaliyetlerini sürdürerek, Türkiye’nin faizsiz bankacılık sektörü için bir tecrübe olmuştur. Ancak faaliyetleri üç yıl kadar sürmüş, 1978’de sona ermiştir (Özuluca, Deran, 2009: 90).

Bakanlar Kurulu’nun 16.12.1983 tarih ve 83/7506 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamesi ile Türkiye’de faizsiz bankacılık hizmeti verilmesine resmen izin verilmiştir (Tenekeci, 2017: 21). Kararnameye göre faizsiz bankacılık hizmetleri vermek amacıyla kurulacak kurumlara “*Özel Finans Kurumları (ÖFK)*” ismi verilmiştir ve ÖFK’ların faaliyetlerinin kapsamı, çalışma şartları ve tasfiyesine ilişkin konularda Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı ile T.C. Merkez Bankası yetkilendirilmiştir (RG, 25 Şubat 1984, Sayı 18323).

1985’te yasal zemin hazır olduktan sonra faaliyete geçen ilk ÖFK, Albaraka Türk Finans Kurumu A.Ş. olmuştur. Albaraka’dan sonra aynı sene içinde Faisal Finans Kurumu A.Ş. kurulmuş, daha sonra 1989’da Kuveyt Türk Evkaf Finans Kurumu A.Ş. kurulmuştur. Türkiye’nin bu ilk üç ÖFK’sı Körfez ülkelerinde hâlihazırda faizsiz bankacılık faaliyetleri gösteren büyük finans kurumlarının iştirakleridir. Türk sermayeli ÖFK’ların kurulması, ancak 1991’de Anadolu Finans Kurumu A.Ş.’nin kurulmasıyla başlamıştır. Daha sonra 1995’te İhlâs Finans Kurumu A.Ş. ve 1996’da Asya Finans Kurumu A.Ş. kurulmuşlardır (TKBB, 2019).

Böylece Türkiye’de 1983-1999 arası dönemde toplam faizsiz banka sayısı altıya ulaşmıştır. Bunların üçü yabancı sermayeli (Albaraka Türk, Faisal Finans, Kuveyt Türk Evkaf Finans Kurumu); diğer üçü ise yerli sermayeli (Anadolu Finans Kurumu, İhlâs Finans ve Asya Finans) bankalardır (Özuluca, Deran, 2009: 91).

2.2.2. 1999- 2005 Dönemi

Özel Finans Kurumları (ÖFK), 1999 tarihine kadar 83/7506 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameye tabi olarak faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. 17 Aralık 1999 tarihli ve 4491 sayılı Bankalar Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun ile ÖFK’ların, 4389 sayılı Bankalar Kanunu kapsamına alınmasına karar verilmiştir (Tenekeci, 2017: 21). Aynı kanunda 16.12.1983 tarihli ve 83/7506 sayılı Özel Finans Kurumlarının Kurulması, Faaliyetleri ve Tasfiyelerine İlişkin Esas ve Usullere Dair

Bakanlar Kurulu Kararı ile bu karara istinaden çıkarılmış tüm mevzuat yürürlükten kaldırılmıştır (Özuluca, Deran, 2009: 91). Bundan böyle ÖFK'lar "banka" statüsünde geleneksel mevduat bankaları ile aynı yasal çerçevede faaliyet gösterecektir (Ergeç, Kaytancı, Toprak, 2014: 58). Ancak geleneksel bankalar ile katılım bankalarının faaliyet lisansları tamamen ayrılmıştır. Katılım bankacılığı hizmetleri vermek isteyen kurumlar ayrıca kurularak, lisanslarını bu amaç doğrultusunda almış olmaları gerekmektedir (Aysan, Dolgun, Turhan, 2013:4).

1999 yılında ÖFK'ların Türk bankacılık sistemindeki hak ve yükümlülüklerini belirlemek, eşit ve adil olarak faaliyet göstermelerini sağlamak için gerçekleşen diğer gelişmeler; hesap cüzdanı düzenlemelerine izin verilmesi, fon kullandırma sınırları getirilmesi, iştiraklere kullandırabilecekleri azami fon tutarları, nakit teminat tutma oranları ve hisse devirleri gibi hususlardadır. (Özuluca, Deran, 2009: 91).

Daha sonra 12 Mayıs 2001 tarih ve 4672 sayılı Kanun ile ÖFK'ların bir birlik kurmaları (Özel Finans Kurumları Birliği) ve bu birlik bünyesinde topladıkları fonları güvenceye almaları için "Güvence Fonu" oluşturmaları istenmiştir (Tenekeci, 2017: 21). Bu fon geleneksel mevduat bankalar için oluşturulan Tasarruf Mevduat Sigortası Fonu (TMSF)'na denktir.

Bu olumlu gelişmelerden sonra 2001 yılı Şubat ayında Türkiye'de patlak veren finansal kriz, ÖFK'ların gelişme hızının da yavaşlamasına neden olmuştur. Tüm bankaların likidite sıkıntısı yaşadığı bu dönemde katılım bankacılığı sektöründe ilk kayıp İhlas Finans Kurumu'nun iflasını açıklaması ve Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) tarafından faaliyetlerine son verilmesidir (TKBB, 2019). Sonuçta ÖFK sayısı dörde düşmüştür.

2001 yılında Faisal Finans, Türkiye'de yerleşik Ülker grubu tarafından alınarak, adı Family Finans olarak değiştirilmiştir, 2005 yılında ise Anadolu Finans ile birleşerek Türkiye Finans Katılım Bankası adını alacaktır (Sümer, Onan, 2015: 299).

2.2.3. 2005 ve Sonrası Dönem

Bu dönem Türkiye'de Bankacılık sektörünün hukuki alt yapısı ile ilgili önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. 2005 yılı Ekim ayında 5411 sayılı yeni bir Bankacılık Kanunu kabul edilmiştir ve bu Kanun kapsamında ÖFK'ların ismi "*Katılım Bankası*" olarak değiştirilmiştir (Özuluca, Deran, 2009: 92). Katılım bankası isminin verilmesinde bu bankaların geleneksel mevduat bankalarından farklı olarak "*kar-zarar ortaklığı*" esasına dayalı bir fon toplama mekanizmasına sahip olduğuna vurgu

yapılmıştır. Aynı zamanda Türkiye'ye özgü bir ifade şekli olarak katılım bankacılığı (*participation banking*) uluslararası bankacılık literatürüne girmiştir (Tunç, 2010: 22). Aynı kanun kapsamında Özel Finans Kurumları Birliği'nin adı da "Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB)" olarak değiştirilmiştir (Tenekeci, 2017: 35).

5411 sayılı Bankacılık Kanunu kapsamında yapılan diğer bir düzenleme, Güvence Fonu' nun kapatılarak TMSF' ye devredilmesidir. Böylece Türkiye'deki tüm bankaların tasfiye sürecinin yönetilmesi ve takibi için tek yetkili sigorta fonu TMSF olacaktır (Arabacı, 2007: 20).

2005 tarihli 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'na göre Türkiye'de katılım bankaları sadece faizsiz bankacılık hizmetleri verebilirken, geleneksel ve yatırım bankaları da faizsiz bankacılık hizmetleri verebilmektedir (Ergeç, vd. 2014: 58). Buna rağmen İslami pencere şeklinde ikili bir uygulamaya Türkiye'de izin verilmemiştir.

2006 yılına kadar geçen dönem kuruluş ve gelişme süreci olarak geçiren katılım bankaları Türkiye'de nüfusun çoğunluğunun Müslüman olması ve faize karşı hassas bir toplum olduğu düşünüldüğünde uluslararası İslami bankacılık piyasasında payı arzulanan seviyeye henüz ulaşamamıştır. Ancak bu durum sektör adına yapılan olumlu gelişmeleri ve teşvikleri gölgelememiş, hatta artırmıştır.

Türkiye'nin faizsiz bankacılık ve İslami finans sektöründeki payının artırılması adına 2013 yılında 10. Kalkınma Planı 3. Performans Göstergesi kapsamında 3. Politika başlığında, ülkedeki katılım bankacılığı sektörünün gelişimini desteklemek amacıyla kamu sermayeli katılım bankalarının kurulmasına yönelik kararlar alınmıştır (Ersoy, Süner, 2018: 171). Bu doğrultuda 2015'te faaliyetlerine başlayan Ziraat Katılım Bankası A.Ş. sermayesinin tamamı T.C. Hazinesi tarafından ödenerek Ziraat Bankası'nın iştiraki olarak kurulmuş, Türkiye'nin ilk kamu katılım bankası olmuştur. Ziraat Katılım Bankası'nın ardından sermayesinin tamamı T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından ödenerek 2016'da faaliyete geçen Vakıf Katılım Bankası A.Ş. Türkiye'deki ikinci kamu katılım bankası olmuştur. BDDK tarafından Halk Bankası'na da katılım bankası kurması izin faaliyet lisansı 2015 Ocak ayında verilmiştir. Ancak bu lisans BDDK'nın 22.10.2015 tarihli ve 6504 Kararı ile "farklı bir ortaklık yapısı ile gelecekte yeniden değerlendirilmek üzere faaliyet izni başvurusundan vazgeçildiğine ilişkin beyanı doğrultusunda" iptal edilmiştir. Vakıf Katılım Bankası'nın ardından Türkiye'de kurulan üçüncü kamu katılım bankası BDDK'nın 26.02.2019 tarihli ve 8262 sayılı Kararı ile Türkiye Emlak Katılım Bankası A.Ş. (Emlakbank) olmuştur. Emlakbank, 1926'da Emlak ve Eytam Bankası adıyla Türkiye'de klasik banka

formatında olarak faaliyetlerine başlamış ve Türkiye Emlak Bankası, TEK Bank gibi isim değişiklikleri ile faaliyetlerine devam etmiş ancak 2001’de tasfiye olmuştur (www.emlakbank.com , 2019). 2019’ da katılım bankası olarak yeniden canlandırılmıştır.

Buna göre Türkiye’de 2019 itibarıyla üçü kamu sermayeli ve diğer üçü özel ve yabancı sermayeli olmak üzere toplam altı katılım bankası faaliyet göstermektedir. Türkiye’deki faizsiz bankaların tarihsel sıralaması Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3: Türkiye’de Faizsiz Bankacılık Kurumlarının Kronolojisi

Banka Adı	Kuruluş Yılı	Faaliyet Durumu
Albaraka Türk Finans Kurumu A.Ş.	1985	Devam ediyor
Faisal Finans Kurumu A.Ş.- Family Finans	1985	2005 itibarıyla tasfiye
Kuveyt Türk Evkaf Finans Kurumu A.Ş.	1989	Devam ediyor
(Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş.)		
Anadolu Finans Kurumu A.Ş.	1991	2005 itibarıyla tasfiye
İhlas Finans Kurumu A.Ş.	1995	2001 itibarıyla tasfiye
Asya Finans Kurumu A.Ş.	1996	2016 itibarıyla tasfiye
Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş.	2005	Devam ediyor
Ziraat Katılım Bankası A.Ş.	2015	Devam ediyor
Vakıf Katılım Bankası A.Ş.	2016	Devam ediyor
Türkiye Emlak Katılım Bankası A.Ş.	2019	Devam ediyor

Kaynak: Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB), 2019

Türkiye’deki katılım bankaları faaliyet ve işlemlerinin İslam hukukuna uygunluğunu kontrol edilmesi için yurt dışındaki fetva kurullarına (sharia board) benzer şekilde İslam hukukçularından oluşan ve danışma kurulu olarak isimlendirilen bağımsız kuruluşlardan fon toplama ve fon kullandırma işlemlerine ilişkin icazet almaları gerekmektedir (Özdemir, Aslan, 2017: 33). Türkiye’deki katılım bankaları farklı danışma kurullarından hizmet alabilmektedir. Danışma kurulları için Türkiye’de 2018’e kadar yasal bir düzenleme olmayıp, katılım bankalarının ilke ve standartlarını belirlemek üzere; BDDK’nın 22.02.2018 tarih ve 7736 sayılı Kararı ile TKBB nezdinde Merkezi Danışma Kurulu’nun kurulmasına karar verilmiştir (TKBB, 2018). Bu karar ile katılım bankalarının icazet konusu uygulamalarında farklılıkları girerek yeknesaklık sağlamaktır (TKBB, 2018: 3).

Türkiye’de 30 yılı aşkın bir süredir faaliyet gösteren faizsiz bankacılık hizmetleri özellikle katılım bankacılığı adı altında verildiği 2005 yılından itibaren ülke ekonomisine ve bankacılık sektörüne daha etkin bir katkı sağlama imkânına kavuşmuştur. Günümüze kadar başarılı bir performansını sürdüren, büyümekte olan bir alandır (Şekeroğlu , Sinan Özer, 2017:22). 2001’de İhlas Finans Kurumu’nun tasfiye olması Özel Finans Kurumları sektöründe talihsiz bir tecrübe olmuştur ancak sistemi etkileyecek ölçekte bir etkisi olmadığı gibi 2001’den sonra alınan tedbirler ve düzenlemeler sayesinde katılım bankaları daha sağlam adımlarla ilerlemiş ve başka bir iflas yaşamadan büyümeyi sürdürmüştür.

Faizsiz bankacılık faaliyetlerinin dünya genelinde elli yıla, Türkiye’de ise kırk yıla yakın bir zamandır uygulanmaktadır. Bu yeni bankacılık modeli bazı ülkelerde İslami esaslara dayanma özelliğinin vurgulanması amacıyla İslami bankacılık, bazı ülkelerde ise faizsiz olma prensibinin vurgulanması amacıyla faizsiz bankacılık isimleriyle uygulanmaktadır. Yalnızca Türkiye’de kâr ve zarara paylaşımın vurgulanması amacıyla 2005 yılından itibaren katılım bankaları adıyla faaliyetlerine devam etmektedir.

Faizsiz bankacılık faaliyeti gösteren ilk kurumlar Müslüman nüfus çoğunluğuna sahip ülkelerde kurulmuştur. Zamanla yaygınlaşan faizsiz bankacılık uygulamaları Müslüman nüfusun azınlıkta olduğu batılı ülkelerde uygulanmaya başlanmıştır. Bu ülkelerin finans ve bankacılık sektörü gelişmiş ülkeler olduğunu söylemek mümkündür. Finans merkezi niteliğindeki batılı ülkelerde faizsiz bankacılık sektörü nispeten küçük bir paya sahip olmasına rağmen küresel faizsiz bankacılık sektörünün yaygınlaşmasında, itibarının ve bilinirliğinin artmasında etkileri daha yüksek olmuştur.

Dünya genelinde faizsiz bankacılık sektörü en gelişmiş ülkelerin İran, Malezya ve Suudi Arabistan gibi nüfusunun büyük bir çoğunluğu Müslüman olması şaşırtıcı değildir. Bu ülkelerden özellikle İran’da yalnızca faizsiz bankacılık modelinin uygulandığı tek bir bankacılık sistemin olması faizsiz bankacılık sektöründeki aktif büyüklüğünün yüksek görünmesinde etkisi vardır.

Türkiye ise ÖFK’lar ile başladığı ve beş katılım bankasıyla devam etmekte olan faizsiz bankacılık sektörünün aktif büyüklüğüne göre 2013’ten bu zamana kadarki dünya genelindeki sıralamada ilk on ülke içine girmeyi başarmıştır.

Katılım bankacılığı sektörünün gelişiminde Türkiye’deki eko-politik şartlar ve siyasi bakış açılarının etkili olmuştur. Özellikle 2005 yılı bir milat olarak katılım

bankalarının gelişmesi ve İslami finansal enstrümanların finans sisteminde kullanılmasının yaygınlaşması için “kamu politikası” olarak önemli adımlar atılmıştır. Buna rağmen, katılım bankalarının hukuki ve mevzuat tarafında önemli ihtiyaçları devam etmektedir. Katılım bankalarının kendine özgü bir kanunun çerçevesinde faaliyet gösterememesi bu sektörün gelişmesinde olumsuz bir etken olduğu düşünülmektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde katılım bankacılarının ulusal seviyede gelişmişlik düzeyinin ve piyasa etkinliklerinin görülmesi amacıyla finansal rasyo ve göstergeleri incelenerek, ekonomik gelişmeye hangi sebeplerine ne derecede katkı sundukları değerlendirilmiştir. Bu amaç doğrultusunda yapılan benzer çalışmalar araştırılarak bulunan sonuçlar literatür incelemesi başlığı altında yine üçüncü bölümde aktarılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DEKİ KATILIM BANKALARININ EKONOMİK VE FİNANSAL GELİŞMEYE KATKILARI

Türkiye’de bankacılık sektörü ticari, katılım, kalkınma ve yatırım bankalarından oluşmaktadır. Bunlardan sadece ticari bankalar ve katılım bankaları fon toplama yetkisine sahiptir. Katılım bankacılığı sisteminde yabancı sermayeli ve kamu sermayeli olmak üzere toplam altı kurum tamamen faizsiz bankacılık hizmetleri verilmektedir.

Bu bölümde, faizsiz bankacılığın ülkelerin finansal gelişimine ve ekonomilerine etkilerini görmek için ilgili literatür ele alınmıştır. Daha sonra, çalışmanın amacına ışık tutması için Türkiye’deki faizsiz bankacılık sektörünün piyasa etkinliğini göstermesi için finansal rasyo analizlerine başvurulmuştur. Analizde 2018 yıl sonu itibarıyla faaliyet gösteren katılım bankalarının 2010-2018 yılları arasındaki yıl sonu mali tablolarından alınan temel göstergeler kullanılmıştır. Katılım bankalarının piyasa etkinliğinin daha net görülebilmesi için Türkiye’deki geleneksel bankacılık sektörü kıstas alınmıştır. Bu doğrultuda hem geleneksel bankacılık sektörü hem de katılım bankacılığı sektörünün verileri BDDK’nın (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu) internet sitesinde yayınlanan “aylık bankacılık sektörü verileri”, kaynağından; finansal olmayan veriler ise TÜİK’ten (Türkiye İstatistik Kurumu) temin edilmiştir. Literatür incelemesi kapsamında katılım bankalarının bulunan olumlu katkıları, finansal göstergelerle karşılaştırılması için grafik ve tablolar halinde ayrı başlıklarda değerlendirilmiştir.

3.1. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Literatürde bankacılık sektörünün ekonomik büyüme ve gelişmedeki rolünün araştırıldığı çalışmalarda finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin tartışmalı olduğu görülmüştür. Bu çalışmalara göre bankalar, yatırımları finanse ederek ulusal gelirin büyümesine katkı sağladıkları için önemli bir aktör olarak görülmektedir.

Finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik tartışmalarında bazı uzmanlar, finansal hizmetler sektörünün ülkelerin GSYİH ve istihdam göstergelerinde azımsanamayacak bir payı temsil ettiği iddia etmektedirler (Sarwer, Ramzan, Ahmad, 2013: 62). Schumpeter (1912), bankaları girişimcinin ve reel

sektörün talebine cevap vererek ve üretimi teşvik ettikleri için finansal sistemde en önemli ekonomik katkısı yapan kurumlar olarak görmektedir (Imam, Kpodar, 2015:7).

Literatürde katılım bankacılığı uygulanmalarını, finansal gelişmeye ve ekonomik istikrara katkı sağlama noktasında alternatif bir bankacılık modeli olarak gören çalışmalar görülmüştür. Ancak, bu çalışmalarda katılım bankalarının katkılarını ekonometrik analiz yöntemi kullanarak açıklayanlarının sayısı nispeten azdır.

Aysan, vd., (2013)'ye göre, katılım bankalarının finansal kapsayıcılıktaki rolünü değerlendirdikleri çalışmada geleneksel bankalardan hizmet almayan toplumun belli bir kesimi katılım bankaları sayesinde finansal sisteme dâhil edilmektedir. Bu sebeple, katılım bankalarının Türkiye'de finansal kapsayıcılığın gelişmesini sağlamada potansiyeli oldukça yüksektir ve kullanılabileceği birçok aracı bulunmaktadır. Katılım bankalarının reel ekonomiyle bağlantılı çalışması, reel sektör yatırımlarına ivme kazandırmaktadır. Kamu ve özel sektör kira sertifikası ihraçları Körfez bölgesindeki fazla sermayenin Türkiye'ye kaydırılmasında önemli bir rol oynayabilecek potansiyele sahipken katılım bankacılığının etki alanının henüz küçük olması sektörün daha az riskli ve istikrarlı konumda kalmasına neden olmaktadır.

Chapra (2009)'ya göre İslami finansın özellikle risk paylaşımı esasının kullanılmasının finans sisteminde yaygınlaşması halinde küresel istikrar için faydalı olacaktır (El-Galfy, Khiyar, 2012: 951).

Hardy (2012)'ye göre 2001 krizinde İhlas Finans Kurumu iflas etmesine rağmen katılım bankaları kriz sürecini geleneksel bankalara göre daha hafif geçirmiştir. Buna ilaveten, 2008 ekonomik kriz döneminde toplumda geleneksel bankalara güvenin azalması ve katılım bankalarının daha dirençli bir performans sergilemesi güvenli bir alternatif olarak görülmelerini sağlamıştır. Hardy'e göre, katılım bankacılığı kriz sürecinde gelişmeyi sürdürmesine rağmen bankacılık sektöründeki payı küçüktür. Katılım bankaları güçlenmek için yurt dışındaki faiz hassasiyeti olan yatırımcıların fonlarını ülkeye çekmede avantajını kullanmalı ve geleneksel bankalarla ciddi bir rekabete girmelidir.

Hasan ve Dridi (2010)'nin 2008 küresel finans krizinde dünyadaki İslami bankaların kârlılık, kredi, varlık büyüklüğü ve reyting değişkenlerini dikkate alarak performanslarını analiz ettiği çalışmada, küresel finansal kriz döneminde İslami bankaların kârlılığının geleneksel bankalardan daha iyi bir performans sergilediği sonucuna ulaşmıştır. Çalışmaya göre kriz sonrası yıllarda bazı ülkeler hariç İslami

bankaların kredi ve varlık büyüklükleri daha yüksek, kârlılıkları ise geleneksel bankalara yakın bir seviyede gerçekleşmiştir. Hasan ve Diri'ye göre, kriz döneminde İslami bankalar risk paylaşım modeli sayesinde genel olarak daha üstün bir performans göstermiş, kendilerini ispatlama imkânı bulmuştur.

Johnson (2013); İslami bankaların ekonomik büyüme üzerindeki rolünü araştırdığı çalışmasında, finansal gelişmeyi ekonomiye katkı sağlayan, aynı zamanda ekonomik gelişmenin ürettiği bir değişken olarak ifade etmiştir. Çalışmada kişi başına düşen gelir artınca bireysel kredilerde de bir artış olduğu görülmekte fakat bu değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin azalan ve doğrusal olmayan bir yönde zaman içinde evirilmekte olduğu belirtilmektedir.

Khan (2010)'a göre İslami bankalar kredi verirken ekseriyetle murâbahayı kullanmaktadır. Oysa İslami finansın esası risk paylaşımıdır; mudâra ve müşâreke yöntemlerinin yaygınlaştırılması gerekir. Katılım bankaları uygulamada geleneksel bankalar gibi davranıyor ama ürünlerine farklı isimler vererek müşterilerinin gözünde kendilerini meşrulaştırıyorlar.

Metwally (1990); faizli uygulamaları meşru görmeyen dini inançların ve kişisel görüşlerin varlığı bazı ülkelerin ekonomilerinde tasarrufların finansal sisteme aktarılmama sorununa neden olmaktadır. Bu bağlamda faizsiz bankacılık faaliyetleri ile bu eksikliğin giderebileceğini ifade etmiştir

Miller ve Modigliani (1958); aynı projeleri finanse ettikleri sürece İslami bankaların risk ve getiri dağıtımı farklı olsa da projenin getirisi ve ekonomik büyümeye etkisi bakımından geleneksel bankalardan farklı olmayacağını düşünmektedir.

Özçelebi (2011), SVAR modelini kullanarak Merkez Bankası'nın para politikasının, katılım bankalarının kredileri ve reel iş gücü katılım oranına etkisini açıkladığı "etki-tepki" analizine göre katılım bankalarının kredilerindeki pozitif bir standart sapma şokunun reel ekonomik aktivitelerde önemli bir büyümeye yol açtığı sonucuna ulaşmıştır. Böylece iş gücüne katılım oranı, ileriki dönemlerde yüksek seyretmektedir. Özçelebi'nin analizine göre üretim kapasitesinin artması için iş gücü oldukça önemlidir ve ülkedeki makroekonomik istikrarı sağlaması için katılım bankalarının kredi hacminin artırılması gerekmektedir.

Özsoy, vd. (2013)'un katılım bankalarının tercih edilme sebeplerine ilişkin çalışmasında, 2008 krizinin katılım bankalarının farkındalığını pozitif etkilediğini savunmuştur, çünkü sözkonusu bankaların döviz spekülasyonuna, hedge fonlarına

ve borcun transferine izin vermemesi sayesinde krizden daha az etkilenmelerini sağlamıştır.

Özulucan ve Deran (2009), katılım bankacılığı ile geleneksel bankacılık hizmetlerini hem muhasebe uygulamaları hem de diğer konular açısından karşılaştırdıkları çalışmada, katılım bankalarının ekonomiye olan katkıları üzerinde durmuşlardır. Bunun yanında katılım bankalarının ülke ekonomisine daha fazla katkıda bulunabilmesi için hayata geçirilmesi gereken uygulamalardan bahsetmiştir.

Sarwer, vd. (2012) Pakistan'da İslami bankaların ekonomideki rolünü ve ekonomik büyümeye etkisini anketlerle araştırdıkları çalışmada, ankete katılanların yüzde 50'si İslami bankaların ekonomide olumlu etkisinin olduğunu ve sermaye birikimini artırdığını düşünmektedir. Ankete verilen diğer cevaplar sonucunda, Sarwer, vd. Pakistan'daki İslami bankacılık modelinin gelişmesinin ekonomik kalkınmaya faydalı olacağını düşünmüştür.

Sümer ve Onan (2015), Türkiye'de katılım bankacılığının geleneksel bankacılık sisteminden farklarını ortaya koymayı amaçladığı çalışmada, katılım bankacılığı sisteminin toplumda yeterli seviye tanınmamış olması sektörün gelişmesi önündeki en büyük engel olarak görülmüştür. Hâlbuki katılım bankaları yurt içindeki atıl kalmış tasarrufların ve küresel İslami sermaye hareketlerini ülke ekonomisine kazandırmada geleneksel bankalara göre avantajlıdır.

Yayar, Baykara (2012)'nin katılım bankalarının 2005-2011 yılları arasında etkinlik ve verimliliklerinin TOPSIS yöntemiyle ölçüldüğü çalışmaya göre, katılım bankalarının ortalama etkinlik seviyelerinin en yüksek olduğu yıl 2011, en düşük olduğu yıl 2006, sektörün en verimli dönemi ise 2005 yılı olarak bulunmuştur. Buna göre katılım bankalarının etkinlik sonuçları ve verimlilik skorları paralellik göstermemektedir. Çalışmanın dikkat çeken diğer bir sonucu ise kira sertifikası ihracı yapan katılım bankalarının etkinlik ve verimliliklerinde ciddi artışların görülmesidir. Çalışmaya göre kira sertifikası ihraçlarıyla Türk finans sisteminde derinlik ve kapsayıcılık anlamında gelişme yaşanmıştır.

Yüksel ve Cangöz (2017); katılım bankalarının ekonomik büyüme ve endüstriyel gelişmeye katkısının olup olmadığını, kredi büyüme oranı ve endüstriyel üretim endeksini değişken olarak kullanarak -Granger nedensellik analizi ile açıkladığı- hazırladığı çalışmasında değişkenler arasında bir nedensellik bulamamıştır. Bunun nedenini katılım bankacılığı sektörünün nispeten küçük

olmasıyla açıklamış ve sektör büyüdükçe muhtemel bir etkinin görülebileceğini belirtmiştir.

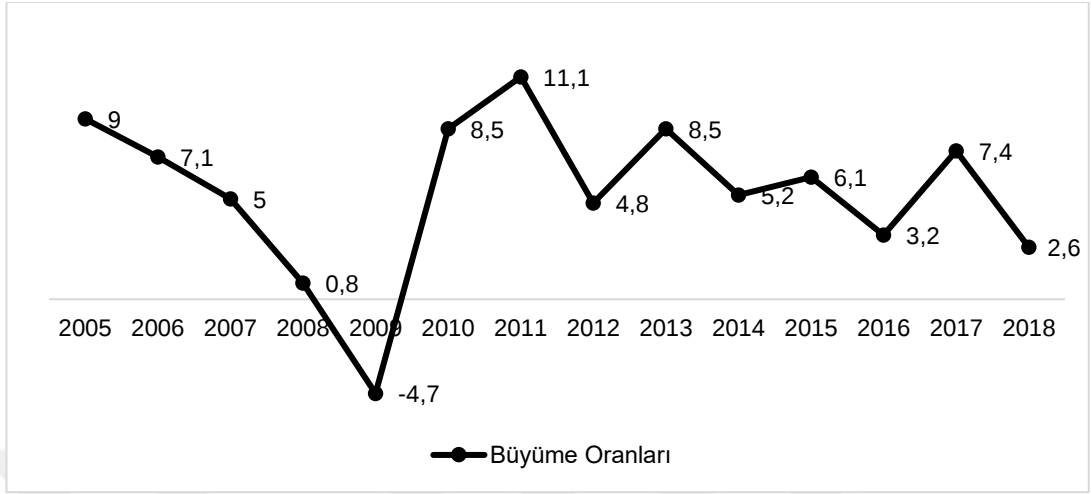
3.2. KATILIM BANKALARININ BANKACILIK SEKTÖRÜNDEKİ YERİ VE EKONOMİYE ETKİSİ

Türkiye’ de ekonomik büyüme ve finansal gelişme kamunun en temel hedeflerindendir. Büyümeyi etkileyen faktörlerden biri de reel ekonominin lokomotif; bankacılık sektörüdür. Türkiye’de bankacılık sektörü, finansman imkânları sunarak, ekonomik yatırımların ve harcamaların devamını sağlayarak ekonomik büyümeyi hızlandırıcı bir etki yapmaktadır (Afşar, 2007: 190).

Türk bankacılık sektöründe katılım bankalarının ekonomiye katkılarının ve sektördeki etkinliğinin görülmesi için katılım bankalarının sektördeki etkinliğinin daha belirgin olduğu 2010-2018 yılları arasındaki yıl sonu aktif büyüklükleri, aktif kârlılıkları, öz kaynak kârlılıkları, sermaye yeterlilikleri, net kâr payı marjı, mevduatın krediye dönüşüm oranı, kredilerinin gelişimi ve istihdam yaratma gücü gibi göstergeler analiz edilmiştir. Bu göstergelerden özellikle aktif kârlılıkları, öz kaynak kârlılıkları ve sermaye yeterlilikleri arasında pozitif bir ilişkinin; takibe dönüşüm oranı ve kârlılıklar arasında ve mevduatın krediye dönüşüm oranı ile net kâr payı marjı arasında negatif bir ilişkinin olması beklenmektedir, çünkü kârlılıkların yüksek olması kârların sermayeye eklenmesine imkân yaratarak sermaye yeterlilik rasyosunun yükselmesini sağlayacaktır. Takibe dönüşüm oranı bankaların krediler için ayıracağı karşılık oranlarını yükselterek kârlılıkları üzerinde baskı oluşturacaktır. Mevduatın krediye dönüşüm oranı arttığında şayet mevduat artışı da aynı seviyede veya daha fazla artmıyor ise bankaların kaynak maliyetinin yükselmesine sebep olarak net kâr payı marjı üzerinde olumsuz etki yapacaktır.

Türkiye’nin GSYİH’deki değişiminin katılım bankacılığı sektörünün aktif gelişim eğilimi ile karşılaştırılması için Grafik 2’de Türkiye’nin GSYİH Büyüme Oranları sunulmuştur.

Grafik 2: Türkiye'nin GSYİH Büyüme Oranları

Kaynak: TÜİK, 2019 (<http://tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>)

Grafik 2 'ye göre 2005-2008 arası dönemde ekonomik büyüme oranları azalan bir eğilimde olmasına rağmen pozitif gerçekleşmiştir. Fakat, 2007 yıl sonu itibarıyla Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde baş gösteren ve hızla Avrupa ve diğer ülke ekonomilerini etkileyen finansal kriz, yurt dışı piyasalarda daralma, küresel kredi iştahında azalma, kredi maliyetlerinde artışlar yaşanması şeklinde birçok olumsuzluğu beraberinde getirmiştir. Küresel ekonomi içerisinde yaşanan küçülmeden dolayı Türkiye'de dış ticaret ve rezervlerde azalma yaşanmıştır (Güvenek, vd., 2018: 51). Bu olumsuz gelişmeler karşısında Türkiye'de reel sektör olumsuz etkilenmiş ve büyüme rakamlarında keskin bir düşüş gerçekleşmiştir. Grafik 2'ye göre Türkiye'nin ekonomik büyüme seyri son on dört yıllık dönemde ilk defa 2009 yılında negatife gerileyerek yüzde -4,7 olmuştur.

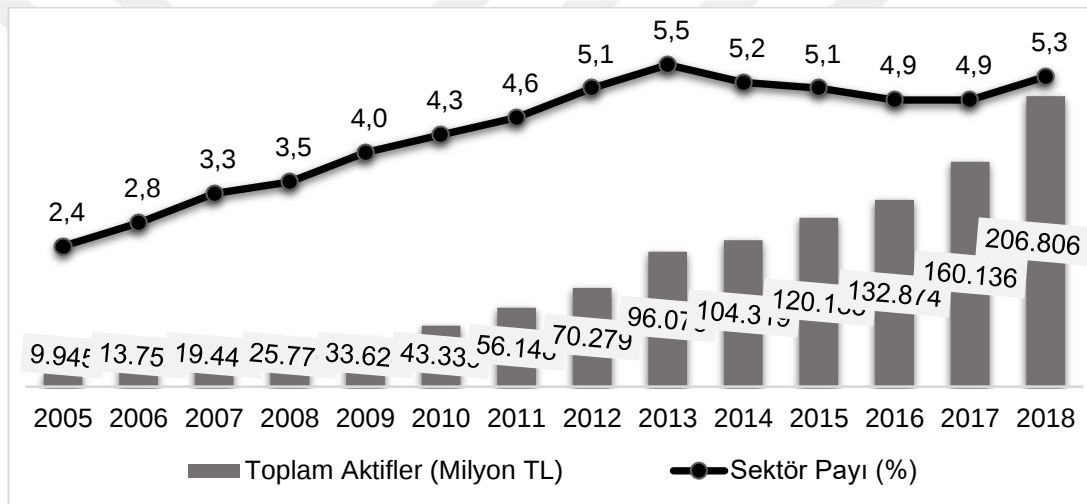
2008 krizinin kötü izlerini silme doğrultusunda kriz karşısında küresel piyasalarda likidite artışı gözlenmiştir. Küresel piyasalardan kısa vadeli sermaye girişlerine bağlı olarak Türkiye ekonomisi 2010 yılı itibarıyla toparlanmıştır. Grafik 2'de 2010 yılında büyüme oranlarının tekrar pozitifte geçtiği ancak bir artış bir azalış şeklinde istikrarsız bir büyüme seyrine sahip olduğu görülmektedir. Bu dönemler ülke içinde ve dışında yaşanan politik gelişmelerin ülke ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Özellikle, *15 Temmuz Darbe Girişimi* sonrası dönemde üretim süreci sekteye uğramış ve 2016 yıl sonu ekonomik büyüme rakamlarında düşme gözlenmiştir. Bu olumsuz görünüm 2016'nın dördüncü çeyreğinden itibaren gerçekleşen pozitif bir büyüme ile uzun sürmemiştir. 2017 itibarıyla ekonomi tekrar pozitif büyüme performansı sergilemeye devam etmiştir.

2018'e kadar devam eden pozitif büyüme oranları özellikle 2018'de tekrar hızlı bir azalış kaydetmiştir. Bunun nedeni, 2018 yılında politik riskler karşısında döviz dalgalanmalarının artması ve üretim seviyesinde yavaşlamaya neden olmasıdır.

Türkiye ekonomisinin büyüme seyrinin katılım bankaları ve geleneksel bankacılık sektörüne etkisi sırasıyla Grafik 3 ve Grafik 4'te incelenecektir.

Türkiye'deki faizsiz bankacılık kurumlarının katılım bankası adını aldığı 2005 yılından itibaren son on dört yıllık sürede aktif gelişimlerini görmek amacıyla yıl sonu toplam aktiflerinin 2005-2018 yılları arasında değişimi Grafik 3'te gösterilmektedir.

Grafik 3: Katılım Bankaları Toplam Aktif Gelişimi (Milyon TL)

Kaynak: BDDK, 2019 (<https://www.bddk.org.tr/BultenAylık/tr/Home/Gelismis>)

Grafik 3'te katılım bankalarının aktif büyüklüklerinin her yıl artan, istikrarlı bir seyir izlediği görülmektedir. Türkiye'de yaşanan 2001 ekonomik krizi sonrasında uygulamaya konulan "2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" adlı istikrar programı kapsamında bankacılık sektörünün iyileştirilmesine yönelik reformlarının konulması ve ekonomide istikrar ortamının yaratılması katılım bankalarının gelişmesine olumlu yansımıştır (Yeldan, 2009: 22).

Grafik 2'de 2008-2009 yıllarında ekonomide büyük bir gerilemenin yaşandığı görülmeye rağmen Grafik 3, katılım bankalarının bu yıllarda büyümeye devam ettiğini göstermektedir. Bu durum katılım bankalarının krizden daha az etkilenmelerini sağlayan mekanizmalarının işe yaradığını ve daha dirençli bir performans sergilediklerini göstermektedir.

2008 krizinin olumsuz etkilerinden korunmak amacıyla Türkiye'deki bankaların sermayesinin güçlendirilmesi, zayıf bankaların kapatılması, denetimlerin

sıkılaştırılması gibi birtakım yapısal reformlar sayesinde tekrardan yatırımcının güveninin ve iştahının arttığı, daha sağlam bir bankacılık ortamı yaratılmıştır (Aysan, vd., 2017:379). Bu gelişmeler ve kriz sonrası uluslararası piyasalardan Türkiye'ye sermaye girişlerinin yaşanması ve ucuz kredi imkânının doğması şeklindeki finansal gelişmeler katılım bankalarının da 2009 sonrası gelişimini olumlu etkilemiştir.

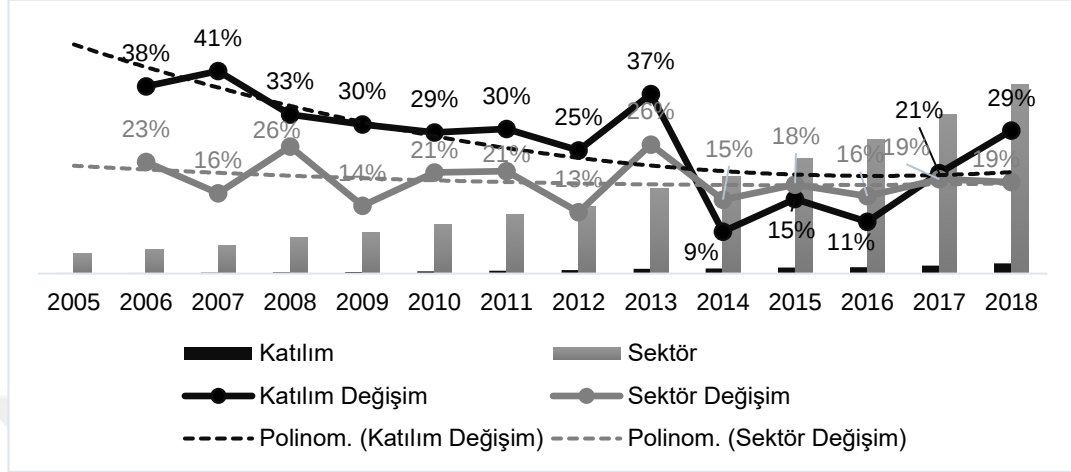
Grafik 2'de görülen 2010 yılı itibarıyla ekonomik büyümenin pozitif seyri, Grafik 3'te katılım bankalarının aktif gelişimi ile paralellik göstermektedir. Bu durum 2013'e kadar devam etmiştir. 2013 yılında katılım bankaları bir sıçrama yaparak sektördeki payını yüzde 5,5'e çıkarmıştır. 2013'te yaşanan bu gelişme Grafik 2'de aynı yıl ekonomik büyümede yaşanan artış ile paralellik göstermektedir. Ancak, ertesi yıl Bank Asya'nın kapatılması kararı sonucunda katılım bankalarının aktif büyüklük toplamında ilk defa bir azalma yaşanmıştır. Bu gerileme 2017 yılına kadar devam etmiştir (Özdemir, Ö.Özdemir, 2017:87).

2015 ve 2016 yıllarında kamu katılım bankalarının kurulmasına rağmen katılım bankacılığı sektöründe gerilemenin 2014-2017 yılları arasında devam etmesi sektör dışı gelişmelerin katılım bankalarının gelişimini engellediğini düşündürmektedir. Özellikle 2016 yılının üçüncü çeyreğinde S&P ve Moody's adlı uluslararası reyting kuruluşlarının Türkiye'nin kredi notunu düşürmesiyle ülkedeki uluslararası sermaye yatırımlarının azalmasına ve bankaların yurt dışı borçlanma maliyetlerinin yükselmesine sebep olmuştur (Kılıçaslan, 2017:55). Bu olumsuz gelişmeler katılım bankalarının büyüme hızının sektöre uğramasına yol açmıştır. Grafik 3'te katılım bankalarının aktif büyüklüğünün 2018'de tekrar yükselerek sektörün payı en yüksek seviyesine çıkmış olduğu görülmektedir. Bu durum, katılım bankalarının önceki yıllarda yaşanan olumsuz gelişmelerin etkisinden kurtulduğunu göstermektedir.

Grafik 2 ve Grafik 3'te sunulan zaman aralığında katılım bankaları yurt dışı kaynaklı krizlere karşı büyümeyi başarması finansal risklere karşı daha dirençli ancak, yurt içi özellikle politik riskler içeren sorunlara karşı daha kırılgan olabildiği görülmüştür. Buna ilaveten, katılım bankalarının sektör gelişiminin ekonomideki olumlu gelişmelerle paralellik gösterdiği görülmüştür. Fakat, katılım bankaları ekonomik gerilemeleri durdurmaya yeterli bir etki veya performans gösterememiştir.

Katılım bankalarının aktif gelişiminin sektör ile karşılaştırılması için geleneksel bankacılık sektörünün son on dört yıldaki aktif gelişimi Grafik 4'te gösterilmektedir.

Grafik 4: Bankacılık Sektörü Ve Katılım Bankaları Toplam Aktif Gelişimindeki Değişim(%)

Kaynak: BDDK, 2019 (<https://www.bddk.org.tr/BultenAylık/tr/Home/Gelismis>)

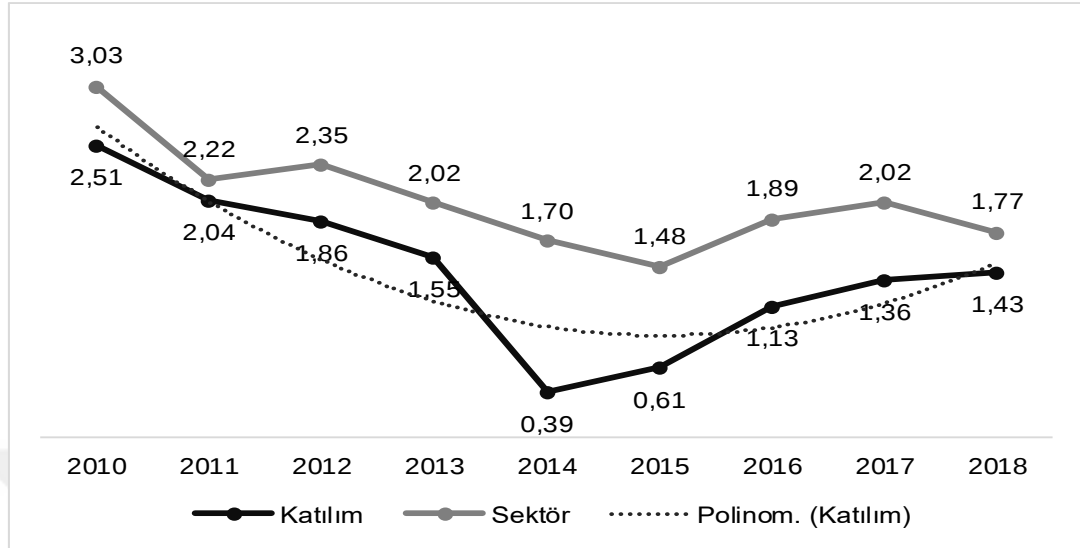
Grafik 4'e göre katılım bankalarının reel büyüme hızı 2005-2018 döneminde geleneksel bankalara göre daha yüksektir. Son on dört yıllık dönemde reel büyüme hızı katılım bankacılığı sektöründe ortalama yüzde 25, geleneksel bankacılık sektöründe ise yüzde 18 seviyesindedir. Küresel krizin etkilerinin yaşandığı yıllarda da katılım bankaları sektöre göre daha iyi bir performans göstermiş; varlık artış hızı sektörün üzerinde seyretmiştir. Ancak, her iki bankacılık sektörünün reel büyüme hızı azalan bir eğilimdedir.

2014-2017 yılları arasında katılım bankalarının büyüme hızı ilk defa sektörün altına düşmüştür. Bu gerilemeye yine Bank Asya'nın tasfiyesi etkili olmuştur.

2017 yılından itibaren, katılım bankaları sektörü toparlanma sürecine girmiş, varlık büyüme hızı 2018 yılında yüzde 29 oranla sektörün çok üzerinde bir artış göstermiştir.

Bankaların temel faaliyetlerinden ne kadar kâr elde ettiğini, finansmanlarının ve yatırımlarının ne derecede kârlı olduğunu görmek amacıyla katılım bankalarının aktif büyüklüğünün daha çok olduğu 2010-2018 döneminde aktif kârlılık rasyoları (Return on Assets-ROA) geleneksel bankacılık sektörü ile karşılaştırılmalı olarak Grafik 5'te gösterilmektedir. ROA, bankaların vergi sonrası kârının toplam aktifler ortalamasına bölünmesiyle hesaplanmaktadır.

Grafik 5: Bankacılık Sektörü ve Katılım Bankaları Aktif Kârlılığı (ROA)

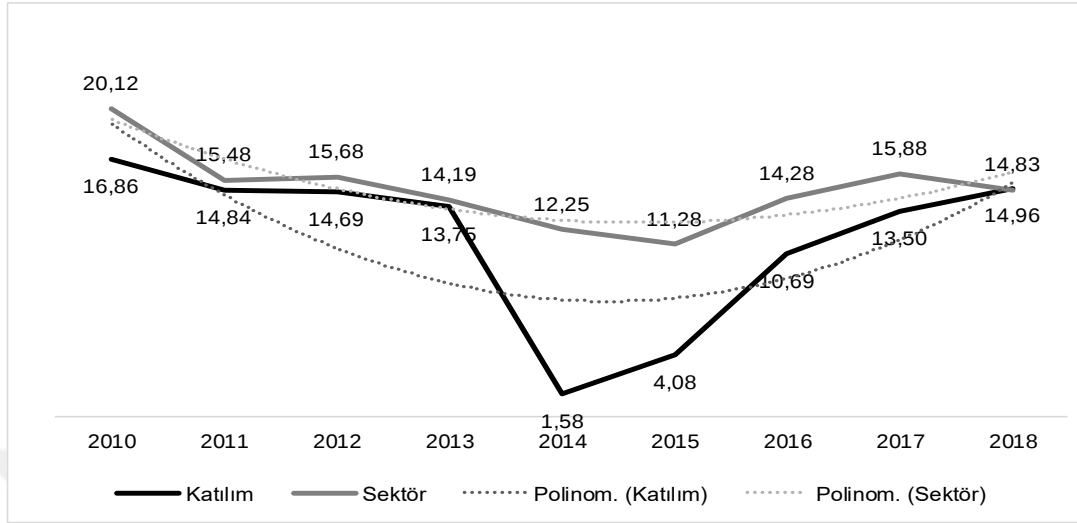

Kaynak: BDDK, 2019 (<https://www.bddk.org.tr/BultenAylık/tr/Home/Gelismis>)

Grafik 5'deki rakamlara göre son dokuz yıllık dönemde katılım bankalarının aktif kârlılığı geleneksel bankalara kıyasla daha düşük seviyelerde gerçekleşmiştir. Özellikle 2014 yılında katılım bankalarının geleneksel bankalarla arasındaki fark artmıştır. Bu dönemde katılım bankalarının sayısının azalması doğal olarak ROA'sının düşmesine neden olmuştur. 2018 yılında ise iki sektör arasındaki makas daralarak, katılım bankalarının aktiflerindeki daha kârlı ürünlerin payının artmış olabileceğini göstermektedir. Katılım bankalarının ve geleneksel bankaların son dokuz yıllık ortalama ROA'sı sırasıyla yüzde 1.4 ve yüzde 2 olarak gerçekleşmiştir.

Bankaların ortaklarının bankaya yatırmış oldukları her bir birim sermaye karşılığında ne kadar kâr elde ettiğini göstermesi amacıyla katılım bankalarının özkaynak kârlılık (Return on Equity-ROE) rasyosunun son dokuz yıllık değişimi sektör ile karşılaştırmalı olarak Grafik 6'da gösterilmektedir.

Grafik 6: Bankacılık Sektörü ve Katılım Bankaları Özkaynak Kârlılığı (ROE)

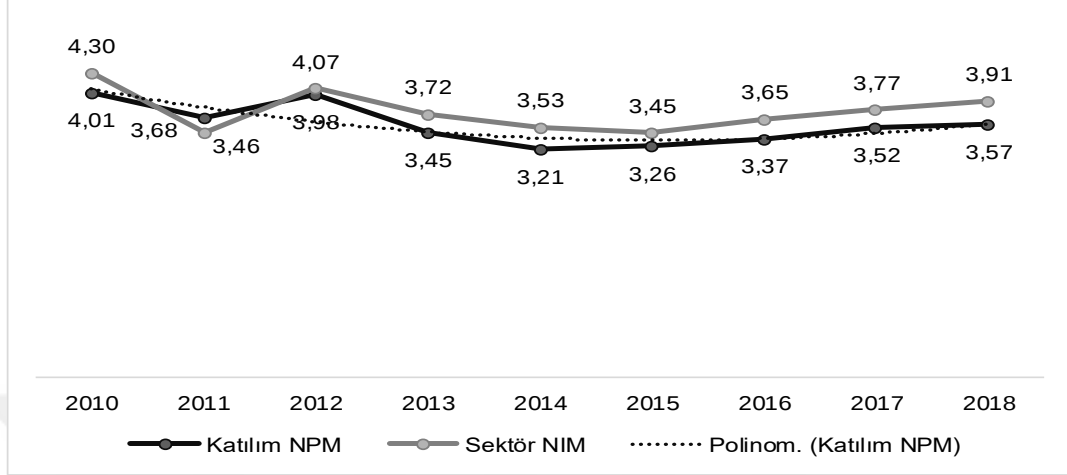
Kaynak: BDDK, 2019 (<https://www.bddk.org.tr/BultenAylık/tr/Home/Gelismis>)

Grafik 6'ya göre katılım bankalarının son dokuz yıllık dönemde özkaynak kârlılığı, aktif kârlılığı ile benzer şekilde geleneksel bankacılık sektörünün altında kalmıştır. Son dokuz yıllık dönemde katılım bankalarının ve sektörün ortalama ROE'si sırasıyla yüzde 11.7 ve yüzde 14.9 olarak hesaplanmıştır.

ROA ve ROE rasyolarında katılım bankalarının sektör ile farkın en çok açıldığı yılın yine 2014 olduğu görülmektedir. Geleneksel bankaların ROE'sinin daha yüksek olması, maliyetsiz bir kaynak olarak öz sermayeyi daha kârlı yatırımlarda değerlendirme ve daha düşük maliyetle çalışma imkânlarının olduğunu göstermektedir.

Bankaların kârlılığını ROA ve ROE dışında etkileyen bir diğer rasyo Net faiz marjı (Net Interest Margin-NIM)'dir. Bu rasyo katılım bankaları için Net Kar Payı Marjı (Net Profit Share Margin-NPM)'dir. Bu rasyo finansman maliyetleri olarak mevduata ve borçlara ödenen giderlerin gelir getiren aktiflerden (kredi ve menkul kıymet ihracı) elde edilen getiriden çıkarılarak toplam aktiflere oranlanması şeklinde hesaplanmaktadır. Bankaların etkinliğini ve hangi bankacılık türünün müşterilerini daha uygun oranlardan fonladığının görülmesi için katılım bankaları için NPM ve sektör için NIM rasyoları 2010-2018 yılları arası değişimi Grafik 7'de gösterilmektedir.

Grafik 7: Katılım Bankaları Net Kâr Payı Marjının Bankacılık Sektörü Net Faiz Marjı İle Karşılaştırılması

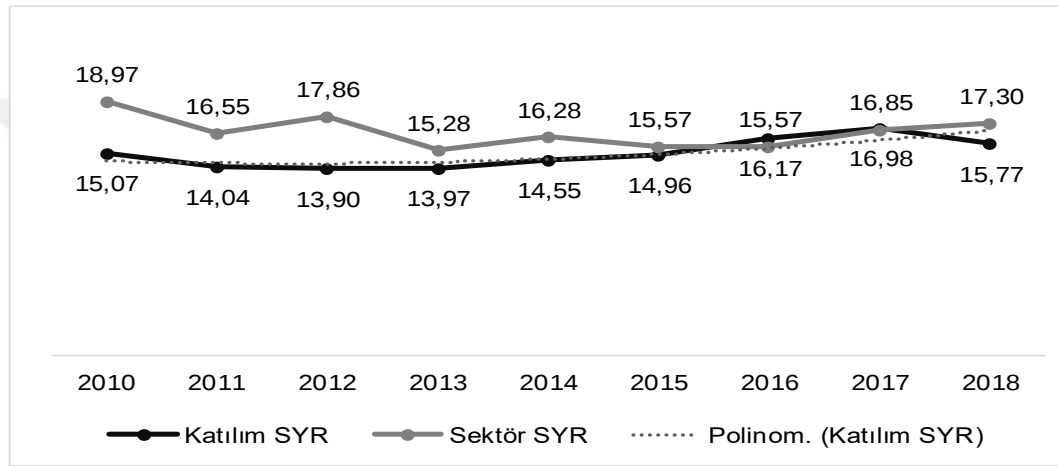
Kaynak: BDDK, 2019 (<https://www.bddk.org.tr/BultenAylık/tr/Home/Gelismis>)

Grafik 7'ye göre katılım bankalarının NPM'si son dokuz yıllık dönemde sektöre oldukça yakın bir seviyede seyretmiş, ilk defa 2011 yılında sektörün üzerine çıkmıştır. Katılım bankalarının kredilerinden elde ettiği kâr payı gelirini artırarak NPM'sinin yükseltmiştir. Grafik 7'de 2010-2014 döneminde azalan NIM ve NPM eğilimleri, hem sektör, hem de katılım bankalarının ücret ve komisyon gelirlerinde düşüş yaşandığını göstermektedir. Bu durum komisyon gelirlerinde her iki bankacılık türü arasında rekabetin artmış olabileceğini de düşündürmektedir.

NIM ve NPM rasyoları bankaların topladıkları kaynakla kullandığı kaynak arasındaki marjı göstermektedir. Bu marjın daralması sürekli hale gelirse bankalar, öz kaynaklarına ilave değer katamaz ve etkinliğini kaybeder hale gelebilmektedir. Böyle bir olumsuz durum her iki bankacılık türünde de görülmemektedir. Aksine her iki bankacılık sektörü aktiflerinde kârlılık sergilemeyi sürdürmüştür. Son dokuz yıllık dönemde katılım bankalarının ortalama NPM'si yüzde 3.6 ve sektörün ortalama NIM'ı yüzde 3.8 olarak hesaplanmıştır. NPM marjının NIM altında olması, geleneksel bankaların ürün ve hizmetlerinin daha geniş olduğu ve bu sayede daha kârlı faaliyet gösterebildiğini, kredilerin aktifler içerisindeki payının daha yüksek olduğunu, takibe düşen kredileri oranın daha düşük olduğunu, aktif kalitesinin daha yüksek olduğunu, piyasaya, kamuya daha yüksek faiz oranlarından kredi verebildiğini ve kaynak maliyetlerinin daha düşük olduğunu göstermektedir.

Bankaların öz kaynaklarının düzeyi ile bankaların faaliyetleri arasındaki ilişkiyi gösteren ve bankanın öz kaynaklar ile alabileceği kredi, piyasa ve operasyon riski tutarlarının ölçülmesini sağlayan temel göstergelerden biri de sermaye yeterlilik rasyosu (SYR)'dur. 2010-2018 döneminde katılım bankaları ve geleneksel bankaların SYR değişimi Grafik 8'de sunulmaktadır.

Grafik 8: Bankacılık Sektörü Ve Katılım Bankaları Sermaye Yeterlilik Rasyosu Değişimi

Kaynak: BDDK, 2019 (<https://www.bddk.org.tr/BultenAylık/tr/Home/Gelismis>)

Grafik 8'e göre sektörün ve katılım bankalarının SYR'si son dokuz yıllık dönemde yüzde 14-17 bandında gerçekleşmiştir. Bu oran, BDDK'nın, "Hedef Rasyo" olarak belirlediği asgari yasal sınır olan yüzde 12'nin üzerinde olduğu için her iki bankacılık türünün de başarılı olduğunu göstermektedir. Katılım bankalarının SYR'si 2010-2015 döneminde geleneksel bankaların altında, 2017'de sektörün üzerinde 2018'de yine sektörün altında bir seyir izlemiştir.

SYR'si yüksek olan bankacılık türünün daha az kredi kullandırmış olacağı varsayımına dayanarak, katılım bankalarının daha az riskli alanlara yatırım yapma imkânının sınırlı olması kredi ağırlıklı bir risk portföye sahip olmasının SYR'sinin geleneksel bankalardan daha düşük olmasına sebep olmuştur. Katılım bankalarının risk paylaşımı esasına dayanması risk ağırlığının doğal olarak daha yüksek olmasına sebep olarak SYR'sinin düşmesine etkili olduğu şeklinde ifade edilebilir.

Grafik 5, 6, 7 ve 8'deki verilere göre katılım bankalarının ROA, ROE, NIM ve SYR rasyoları genellikle sektöre yakın bir seviyede ancak altında seyretilmiştir. Katılım bankalarının karlılığını gösteren ROE, ROA ve SRY rasyoları 2018 hariç diğer yıllarda benzer eğilim göstermiştir. 2018 yılında katılım bankalarının SYR'si azalmıştır. Yine de bu üç rasyo arasında pozitif bir ilişki görülmektedir. Buna göre ROE ve ROA oranlarının yüksek olduğu dönemleri takip eden yıllarda kârların sermayeye eklenerek SYR'yi yükseltmiş olması mümkündür.

Katılım bankalarının NPM'sinin geleneksel bankalara çok yakın bir seviyede artan eğilimde devam etmesine rağmen, ROA ve ROA kârlılıklarının geleneksel bankacılık sektörünün altında olmasında nedeni katılım bankalarının kredilerinin ticari bir işleme dayanma zorunluluğu ve bunun yarattığı *sürtünme etkisidir*. Katılım bankaları fatura karşılığı finansman sunmayı şart koştuğundan işletmelerin özellikle acil nakit akışı ihtiyaçlarına cevap vermede yetersiz kalmaktadır. Bu durumda işletmeler daha yüksek faiz oranından olsa dahi geleneksel bankalardan fon sağlamayı tercih edebilmektedir.

Katılım bankaları likidite yönetimi ve işletme finansmanında kullandığı tevarruk yönteminde emtia alım-satımlarının yüzde 5 olan Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi (BSMV)'ne tabi tutulması (98/11591 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, 1998); fakat geleneksel bankaların tüm bankacılık işlemlerinde ise yüzde 1 BSMV ödemesi (23450 sayılı Resmi Gazete, 1998) katılım bankalarının tevarruk işlemlerinin sürtenme etkisiyle maliyetini artırmaktadır. Buna ilaveten, katılım bankaları emtia alım-satım işlemlerinde broker şirketlerine de komisyon ödemektedir. Tüm bunlar faaliyet ve faaliyet dışı giderlerinin katılım bankalarında artmasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla, katılım bankalarının piyasa etkinliğini nispeten azaltıcı bir etki göstermektedir.

3.2.1. Yabancı Kaynak Transferi ve Atıl Fonların Finansal Sisteme Dâhil Edilmesi

Bankalar tasarrufların yatırımlara aktarılmasına aracılık eden, finansal gelişmeyi sağlayan en etkili finansal kurumlardır (Afşar, 2007: 189). Farklı sebeplerle finansal sisteme aktarılamayan tasarruf miktarının yurt içinde fazla olması bankacılık sektörü için bir eksiklik, ülke ekonomisi için ise önemli bir kayıptır (Seyrek, Mızırak, 2009: 385). Bir ülkede faiz hassasiyetiyle bankacılık sistemi dışında kalmayı; "gönüllü dışlanma" (voluntary self-exclusion) tercih eden bireylerin olması tasarrufların verimsiz kullanılmasına ve ülkenin para çarpanının küçülmesine sebep olarak, genel

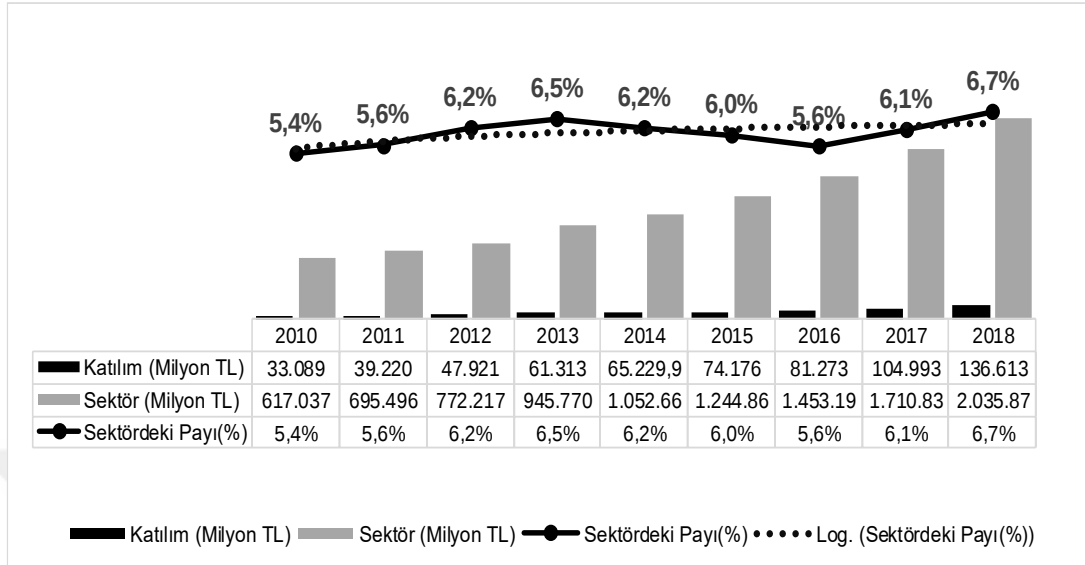
likidite sorununa yol açabilmektedir (Johnson, 2013:3). Faiz hassasiyetiyle geleneksel bankalardan uzak tutulan tasarruflar faizsiz bankacılığa yönlendirilerek, Müslüman nüfusu yoğun ülkelerde ekonominin ve sermaye piyasalarının gelişeceğine inanılmaktadır (El-Galfy, Khiyar, 2012: 950).

Bu doğrultuda Türkiye’de katılım bankacılığı faaliyetlerine müsaade edilmesinin temel amaçlarından biri; faiz hassasiyeti sebebiyle finansal sistemin dışında kalan vatandaşları ve onların atıl fonlarını sisteme dâhil edecek kurumların oluşturulmasıdır (Eskici, 2007: 26). Katılım bankaları mevduat sahiplerine faize bulaşmadan katılma hesaplarıyla tasarruflarını değerlendirme imkânı sunarak bu amaca hizmet etmektedir.

Katılım bankaları aracılığıyla ulaşılmak istenen ikinci temel amaç; Körfez ülkelerindeki zenginliğin ve Müslüman Arapların sermayelerini Türkiye’ye çekmektir (Ergeç, vd., 2014: 57). Bu amaç doğrultusunda Körfez ülkelerindeki büyük finans kurumlarının Türkiye’de faizsiz bankacılık sektörüne yatırım yapmalarına imkân sağlanmış ve Arap sermayesi ÖFK’lar ile ülkeye girmiştir. Kendi ülkelerinde tanınmış ve gelişmiş finans kurumlarının Türkiye’ye yatırım yapması bu ülkelerden diğer yatırımcıların Türkiye’ye güvenle fon transfer etmesinin önünü açmıştır.

Katılım bankalarının fon sağlama potansiyelinin görülmesi amacıyla, 2010-2018 yılları arasında toplam mevduat gelişimi Grafik 9’da gösterilmektedir.

Grafik 9: Katılım Bankalarının Mevduat Gelişiminin Sektördeki Payı (Milyon TL)

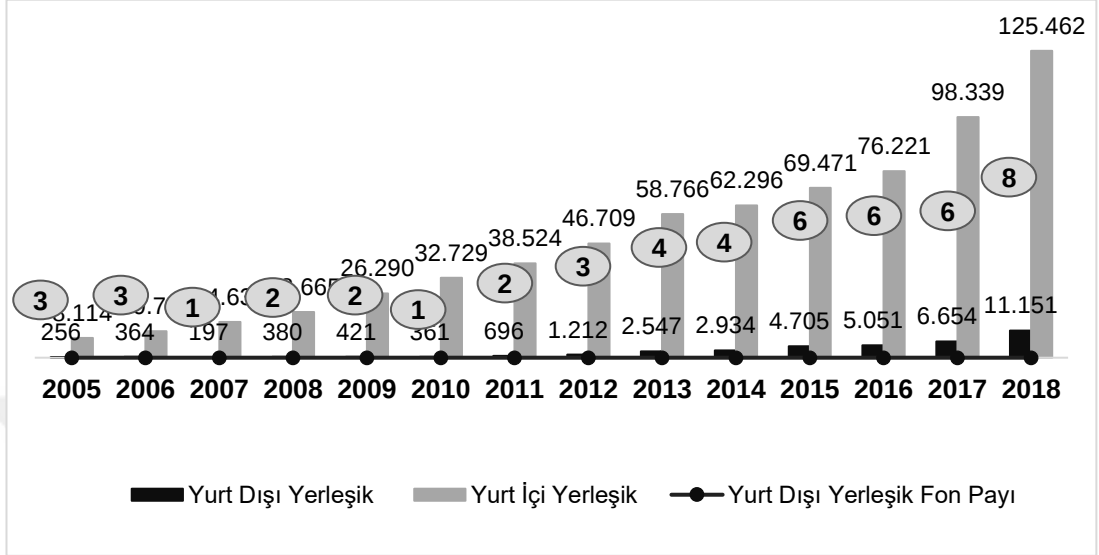

Kaynak: BDDK, 2019 (<https://www.bddk.org.tr/BultenAylık/tr/Home/Gelismis>)

Grafik 9'a göre katılım bankaları her yıl mevduat miktarını artırmıştır. Artış hızında yıldan yıla düşmeler olsa da katılım bankalarının mevduat toplamının sektöre oranı son dokuz yıllık dönemde ortalama yüzde 6 seviyesindedir. Grafik 9'da katılım bankalarının mevduat toplamının sektördeki payının 2014-2017 yılları arasında gerilediği görülmektedir. Bu durumun nedeni Bank Asya'nın tasfiyesi sonucunda banka fonların TMSF'ye devri ile sektörden ciddi bir fon çıkışının olmasıdır. Katılım bankalarının sektördeki payı 2017 yıl sonu itibarıyla toparlanarak, 2018 yılında 136 milyar TL ile sektöre yaklaşık yüzde 7 'lik ilave fon sağlamıştır.

Katılım bankalarının fon sağlama potansiyeli ve yabancı tasarrufların transferindeki etkisinin görülmesi amacıyla, katılım bankacılığı sektörünün mevduat gelişiminde yurt içi ve yurt dışındaki yerleşiklerin mevduat toplamının 2005-2018 yılları arasındaki gelişimi Grafik 10'da gösterilmektedir.

Grafik 10: Katılım Bankalarında Yurt içi ve Yurt dışı Yerleşiklerin Mevduat Toplamının Payı (Milyon TL)

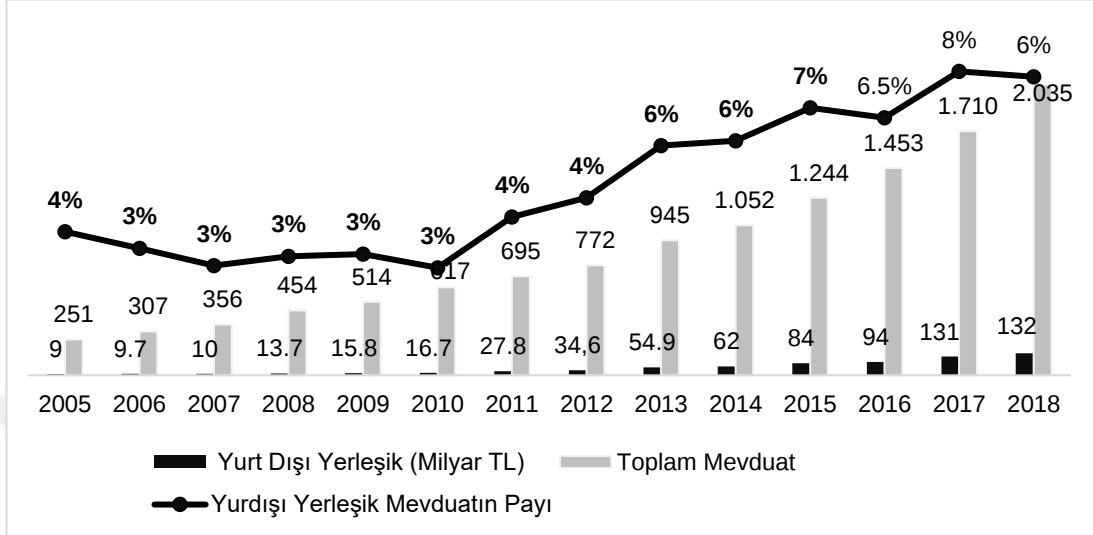

Kaynak: BDDK, 2019 (<https://www.bddk.org.tr/BultenAylık/tr/Home/Gelismis>)

Grafik 10'a göre, katılım bankalarının fon havuzunda yurt dışı yerleşiklerin payı 2005-2011 yılları arasında ciddi bir artış gösterememiş ancak 2011'den itibaren belirgin bir katkı sunmaya başlamıştır. 2011 yılında patlak veren *Arap Baharı*'nın, bölge sermayesinin Türkiye'ye girmesi şeklinde olumlu bir katkı sunduğu düşünülmektedir (Alpaslan, 2012:11). Buna ilaveten, 2014 yılı itibarıyla Suriye'den Türkiye'ye göç eden iş adamlarının ve diğer Arap ülkelerinden Türkiye'ye yatırımların artması, katılım bankalarının cari fon havuzunu olumlu etkilemiştir. Yurt dışı yerleşiklerin son on dört yıllık dönemde katılım bankalarındaki mevduat gelişimine katkısı ortalama yüzde 4 seviyesindedir. 2018 yılında bu pay en yüksek seviyesi olan yüzde 8'ye yükselmiştir.

Katılım bankalarında yurt dışı yerleşiklerin toplam mevduattaki payının geleneksel bankacılık sektörü ile karşılaştırılması amacıyla 2005-2018 yılları arasında bankacılık sektöründe yurt dışı yerleşiklerin mevduat toplamının payı Grafik 11'de gösterilmektedir.

Grafik 11: Bankacılık Sektörü Mevduat Gelişimi Ve Yurt dışı Mevduatın Payı
(Milyar TL)

Kaynak: BDDK, 2019 (<https://www.bddk.org.tr/BultenAylık/tr/Home/Gelismis>)

Grafik 11’de geleneksel bankaların mevduat havuzunda yurt dışı yerleşiklerin payı 2005-2013 yılları arasında gelişme göstermeyerek aynı oranda kalmıştır. 2013 yılından itibaren yabancı tasarruflar artış göstermeye başlamıştır. 2018 yılında 132 trilyon TL olarak gerçekleşmiştir. Grafik 11’e göre yurt dışı yerleşiklerin mevduatının sektördeki toplam mevduata oranı son on dört yıllık dönemde ortalama yüzde 6 olmuştur. Buna göre geleneksel bankaların mevduat havuzunda yurt dışı yerleşiklerin payı katılım bankalarına göre daha yüksektir. Ancak, katılım bankalarının sınırlı bir kesime hizmet vermesi ve bilinirliğinin daha az olması dikkate alındığında yurt dışı tasarrufların ülke finans sistemine çekilmede son yıllarda gösterdiği performans ile katılım bankaları sektör ile rekabet edebilir bir düzeye ulaşmıştır.

Katılım bankalarının mevduat dışı fon kaynağı yaratma enstrümanı olan kira sertifikası ihracı, yerli ve yabancı tasarrufların ülke ekonomisine ve finans sistemine de ilave fon aktarılmasını sağlamaktadırlar.

Kira sertifikası ihraçlarının hem katılım bankacılığı sektörüne hem de Türk bankacılık sistemine katkısını göstermesi amacıyla ihraç edilen kira sertifikalarının yıl sonu bakiyeleri Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4: Katılım Bankalarının 2010- 2018 Yılları Arasındaki Kira Sertifikaları İhracı
Toplam Miktarı (TL)

Katılım Bankası Adı	İhraç Tutarı (TL)	Yabancı Para İhraç Tutarı (ABD Doları)	Toplam İhraç Tutarı TL Cinsinden*
Albaraka Türk Bankası A.Ş.	5.440.000.000	980.000.000	5.939.437.000
Asya Katılım Bankası A.Ş. (2010-2016)	654.230.824	0	654.230.824
Kuveyt Türk Bankası A.Ş.	14.939.704.800	2.036.704.000	19.836.889.800
Türkiye Finans Bankası A.Ş.	8.853.700.000	1.349.113.800	11.605.327.000
Vakıf Bankası A.Ş.	9.927.988.094	0	9.927.988.094
Ziraat Bankası A.Ş.	5.978.000.000	0	3.689.000.000
Toplam İhraç Tutarı	45.793.623.718	4.365.817.800	51.652.872.718

*TL cinsinden verilen toplam rakamlarda ihraç tarihindeki TCMB kurları kullanılmıştır.

Kaynak: TKBB, 2019 (www.tkbb.org.tr > 2010-2018-Katilim-Bankalari-Sukuk-Ihraclari_NF)

Tablo 4'e göre katılım bankaları 2010 yılından itibaren yurt içinden toplamda 45.8 milyar TL, yurt dışından 4.3 milyar ABD Doları kadar fon kaynağı sağlamıştır. Kira sertifikası ihraçlarıyla toplamda 54 milyar TL 'ye yakın bir fon kaynağı sağlanmıştır.

T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı ülkedeki yatırımcı tabanını genişletmek ve borçlanma enstrümanlarını çeşitlendirmek amacıyla İslami finansman aracı olan kira sertifikası ihraçlarına ilk defa Eylül 2012'de başlamıştır. 2013 yılından itibaren düzenli bir ihraç programı çerçevesinde yılda en az iki defa yurt dışı ve yurt içi piyasaya yönelik kira sertifikası ihracı düzenlemektir. Kira sertifikası ihracının Türkiye'de mevzuata girmesi Türkiye'nin İslami finansal hizmetler sektöründe daha etkin olma arzusunu göstermektedir (Hardy, 2012:7).

T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından yurt içinde ve yurt dışı piyasaya yönelik gerçekleştirilen kira sertifikası ihraçlarının yıllara göre toplam bakiyesi Türk Lirası cinsinden Tablo 5'de gösterilmektedir.

Tablo 5: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Tarafından İhraç Edilen Kira Sertifikaları
Toplam Miktarı

Hazine ve Maliye Bakanlığı Toplam Kira Sertifikası İhraçları	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Toplam
Yurt içi Kira Sertifikası İhraçları (Milyon TL)	1.624	3.333	3.173	3.390	14.425	3.195	7.254	36.394
Yurt içi Kira Sertifikası İhraçları (Bin Euro)	-	-	-	-	-	-	565.565	565.565
Altına Dayalı Kira Sertifikası (1000/1000 safılık) (Kilogram)	-	-	-	-	-	1.318	2.669	3.988.170
Yurt dışı Kira Sertifikası İhraçları (Milyon ABD Doları)	1.500	1.250	10.000		1.000	1.250		15.000

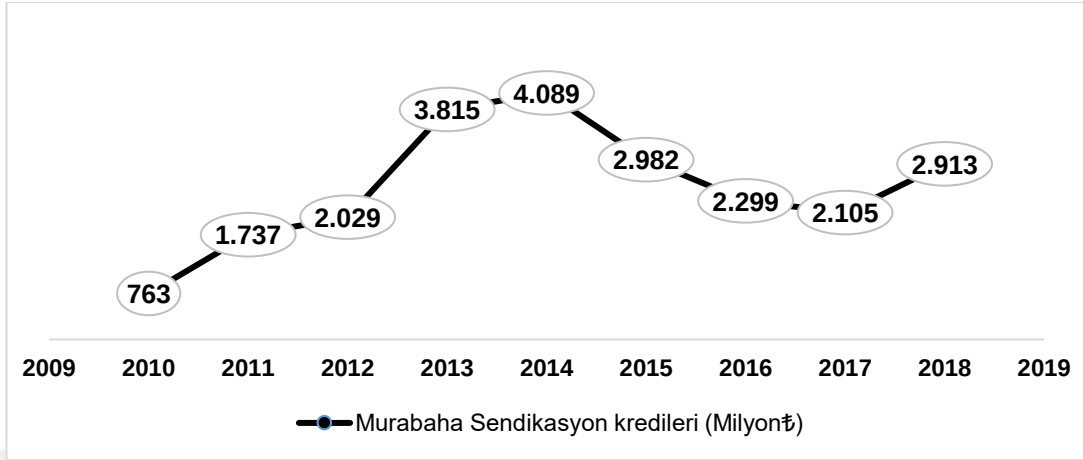
Kaynak: TKBB, 2019 (www.tkbb.org.tr > 2010-2018-Katılım-Bankalari-Sukuk-Ihraclari_NF)

Tablo 5'e göre yurt içi kira sertifikası ihraçlarından 2012-2018 döneminde toplamda 36.4 milyar TL tutarında fon sağlanmıştır. Bu tutar 2018 yılında nakit bazda toplam iç borçlanmanın yüzde 5.9'unun TL cinsi kira sertifikası ihracıyla gerçekleşmiştir (Hazine ve Maliye Bakanlığı 2018 Yılı Faaliyet Raporu, 2019: 80).

T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı finansman araçlarında çeşitliliğin artırılması ve yatırımcı tabanının genişletilmesi amacıyla ilk defa 2017'de altına dayalı kira sertifikası ihracına başlamıştır. Bu ihraçlarla 2017 yılında toplam 1.3 ton altın, 2018 yılında ise toplam 2.6 ton altın toplanmıştır. Bu ihraç programlarında kamu katılım bankaları talep toplama noktasında destek vermiştir. 2017 ve 2018 yıllarında gerçekleşen altına dayalı kira sertifikası ihraçları ile toplanan fon miktarı iç borçlanmanın yüzde 1'ine karşılık gelmektedir. (Hazine ve Maliye Bakanlığı 2018 Yılı Faaliyet Raporu, 2019: 80). Bu ihraçlara sadece Ziraat Katılım ve Vakıf Katılım bankalarının şubeleri aracılığı ile talep toplanmış ve ihraçların kapsamı sınırlı kalmıştır.

Katılım bankaları, özellikle dış ticaretin finansmanına yönelik yabancı para cinsinden kaynak sağlanması amacıyla murâbaha sendikasyon kredileri düzenleyerek uluslararası para piyasalarından fon sağlamaktadırlar. Türkiye'deki katılım bankaları sendikasyon kredilerini emtia murabahası yöntemiyle almışlardır. Grafik 12'de 2010 yılı itibarıyla düzenlenen murâbaha sendikasyonlarından sağlanan yabancı fon miktarları Türk Lirası cinsinden gösterilmektedir.

Grafik 12: Katılım Banklarının Sendikasyon Kredileri Toplamı (Milyon TL)

Kaynak: BDDK, 2019 (<https://www.bddk.org.tr/BultenAylık/tr/Home/Gelismis>)

Grafik 12'ye göre 2010 itibarıyla uluslararası para piyasalarından sağlanan fon miktarı 2015'e kadar artış göstermiştir. Katılım bankalarının yurt dışından finansman sağlamada kapasitelerinin yüksek olduğu ve ekonomiye yabancı para cinsinden finansman imkânı sunulmasında ilave kaynak sağladığı görülmektedir.

Sendikasyon kredilerinin 2014 yılından itibaren azalan bir seyrinde devam etmesi nedeni olarak; 2016 yılında gerçekleşen darbe girişimi öncesi ve sonrası ülkenin durumu ve ekonomiye etkileri gösterilebilir. Bu dönemde Türkiye'nin ülke risk primi oranı (Credit Default Swap (CDS) çok yükselmiş ve sendikasyon kredilerinin maliyetinin yükselterek bankaların sendikasyona çıkma taleplerini azaltmıştır.

Buna ilaveten, Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar'daki değişikliklerle dövize endeksli kredilere (DEK) ve yabancı para kredi kullanımına getirilen kısıtlamaların yürürlüğe konulması da katılım bankalarının yabancı para borçlanma iştahını azaltmıştır (Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karara İlişkin Tebliğ, 2018: md.8). Katılım bankaları özellikle Körfez bölgesi ülkelerindeki finansal kurumlardan fon sağlayarak ülkenin finansal sistemine gelişimine katkı sağlamayı sürdürmüşlerdir.

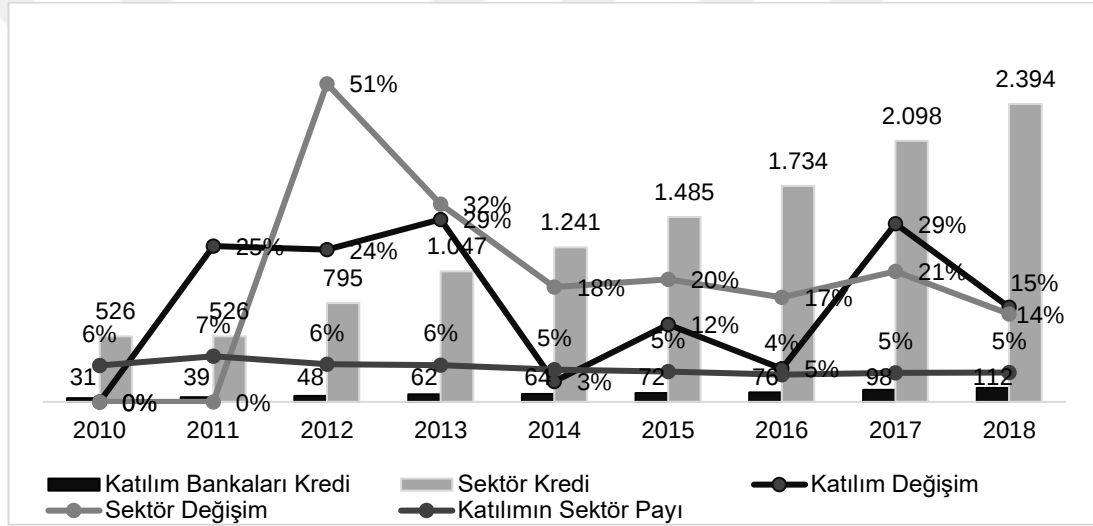
3.2.2. Fonların Etkin Kullanılması

İslami finans yöntemlerinin gerçek ve fiziksel işlemlerin finanse edilmesiyle doğrudan ve güçlü bir bağı vardır. Bu sebeple, katılım bankacılığı modeli, mal ve emtia piyasası ile bütünleşmiştir ve bu piyasalarda gerçekleşen işlemlerin gerektirdiği kadar bir finansman hacmi ile sınırlıdır (El-Galfy, Khiyar, 2012: 948). Böylece doğrudan reel ekonomik faaliyetler fonlamış olmakta, gerçek olmayan bir alım satımla fon israfının önü kesilmektedir (Sümer, Onan, 2016: 304).

Katılım bankaları topladıkları fonlar ve öz kaynaklar ile mutlaka fatura karşılığı bir alım-satımı veya proje, emtia tedarikini finanse ederek, ekonomide kaynak israfının ve fonların riskli ve spekülatif alanlarda kullanılmasının önüne geçmektedir (Özuluca, Deran, 2009: 95).

Katılım bankalarının ilke ve yöntemleri doğrultusunda ekonomiyi finanse etme motivasyonu ile kredi kullanımına yönelmiştir. Katılım bankalarının aktif büyüklüğünün yaklaşık yüzde 60'ını oluşturan kredilerin son dokuz yıllık dönemde toplam tutarları ve değişimleri Grafik 13'te gösterilmektedir.

Grafik 13: Bankacılık Sektörü Ve Katılım Bankalarında Kredi Gelişimi (Milyon TL)

Kaynak: BDDK, 2019 (<https://www.bddk.org.tr/BultenAylık/tr/Home/Gelismis>)

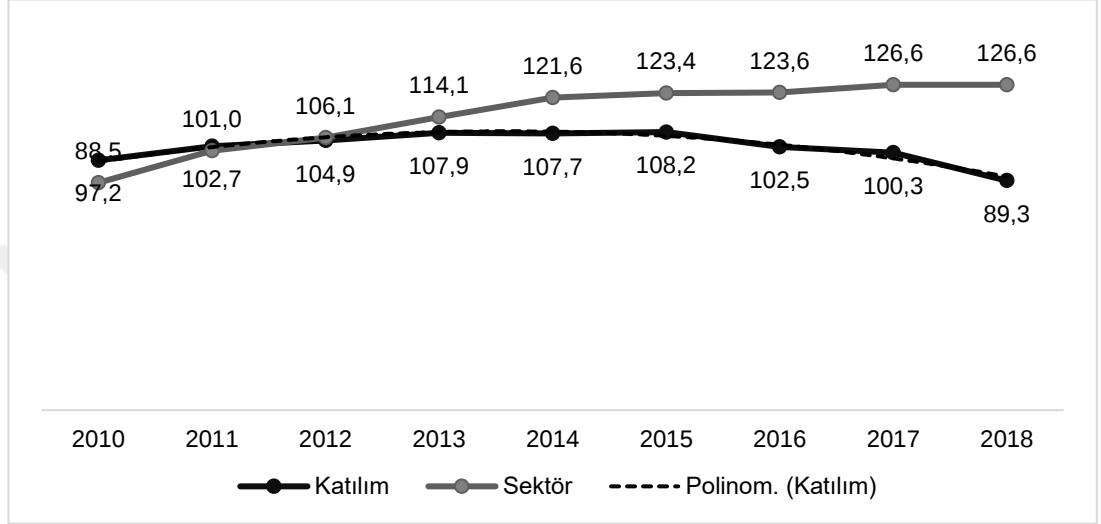
Grafik 13'te, katılım bankalarının kredi tutarlarının artmasına rağmen kredi artış hızındaki değişim dalgalı bir seyir göstermektedir. Özellikle 2014 yılında ciddi bir düşüş gerçekleşmiştir. Katılım bankalarının kredi kullandırım miktarının artmasına rağmen bu gelişme kredi gelişiminin oranındaki değişime yansımamıştır. Benzer durumun geleneksel bankacılık sektöründe de görülmesi, yurt içi kredi talebinin belli dönemlerde genel olarak azaldığı şeklinde ifade edilebilir.

Katılım bankaları son dokuz yıllık dönemde bankacılık sektörünün ortalama yüzde 5'i kadar ilave bir finansman sağlamış ve 2018 yılında kredi miktarını 112,4 milyar TL'ye ulaşmıştır.

Katılım bankalarının finansal performanslarının bir başka göstergesi olan Mevduatın Krediyeye Dönüşüm Oranı (MKDO) ile katılım bankalarının topladıkları

fonları krediye dönüştürme seviyesini göstermesi amacıyla son dokuz yıllık değişimi ve sektöre göre karşılaştırılması yüzdelik olarak Grafik 14'te gösterilmiştir.

Grafik 14: Bankacılık Sektörü Ve Katılım Bankalarında Mevduatın Krediye Dönüşüm Oranı (%)

Kaynak: BDDK, 2019 (<https://www.bddk.org.tr/BultenAylık/tr/Home/Gelismis>)

MKDO'nun yüzde 100 olması bankaların topladıkları mevduat kadar kredi kullandırdıkları anlamını taşımaktadır. Bu oranın yüzde 100'ün üzerinde çıkması bankaların topladıkları mevduattan daha fazla tutarlarda kredi kullandırdıkları anlamına gelir ki bu durum bankaların mevduat dışı kaynakların kullanımına yöneldiğine işaret etmektedir.

Grafik 14'te küresel finans kriz sonrası para bolluğunun yaşandığı 2010 yılından itibaren hem sektörün hem de katılım bankalarının kredi iştahının arttığı görülmektedir. Grafik 7'de bankacılık sektörü ve katılım bankalarının net faiz/kâr payı marjında azalan bir eğilim görüldüğü yıllarda Grafik 14'te mevduatın kredilere dönüşüm oranının özellikle geneksel bankacılık sektöründe artması kredilerin kârlılık oranlarının düşük olmasına rağmen kredi kullandırımının artarak devam ettiğini göstermektedir.

Geleneksel bankaların kriz dönemlerinde krediler dışında daha güvenilir olan kamu kesimini finanse etmeye yönelerek, riski düşük sabit getirili reel ekonominin haricindeki varlıklara yatırım yaptıkları düşünülmektedir.

Katılım bankalarının Mevduatın Krediye Dönüşüm Oranı 2011'den itibaren geleneksel bankacılık sektörü ile tamamen zıt yönde seyretmiş; ve azalma eğilimine

girmiştir. Katılım bankalarının kredileri Grafik 13'te son yıl azalma eğilimine girmesi Grafik14 'deki MKDO'nun düşmesinde etkili olduğu şeklinde ifade edilebilir.

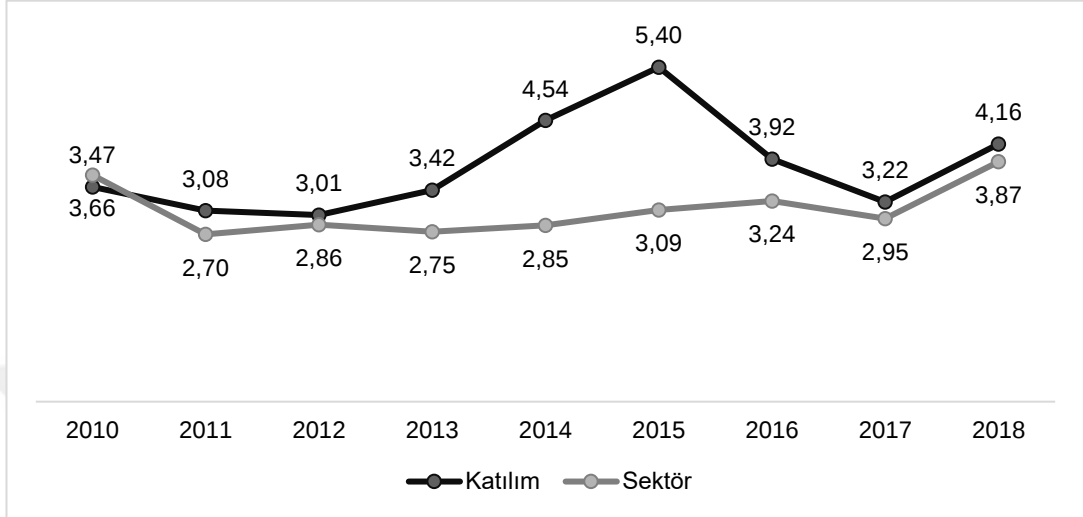
Sektörün oranlarındaki 100'ün üzerindeki artış geleneksel bankaların kredi kullandırmak için iştahının arttığı ve mevduat dışı kaynaklara yöneldiğini, daha çok risk alabildiğini göstermektedir. Geleneksel bankaların mevduat dışı kaynak yaratma imkânlarının daha çok olması ve geleneksel bankacılık sektörü içinde büyük paya sahip olan kamu bankalarının, iç talebin azaldığı dönemlerde hükümetin teşviki ile sektöre finansman sağlamayı sürdürmesinin bu durumda etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Katılım bankalarında MKDO'nun azalan seyri, 2011 yılı itibarıyla başlayan kira sertifikası ihraçlarıyla mevduat dışı kaynak yaratma potansiyelinin arttığına ayrıca, 2012 yılında Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın iç ve dış piyasaya yönelik kira sertifikası ihraç etmeye başlamasıyla katılım bankaları kamu kesimine finansman sağlama imkânına erişmiştir. Bu da katılım bankalarının 2012 yılı itibarıyla kredi dışında kamu kira sertifikalarına yönelerek risk ağırlığını düşürdüğünü göstermektedir.

Bunlara ilaveten, 2018 yılında Türk Lirası (TL)'nin yabancı para karşısında değerinin düşmesi, TL cinsinden kredilerin yabancı para mevduatı karşısında değerinde azalmasına neden olduğundan, yabancı mevduatlarının arttığı dönemlerde kredilerde bir azalma var gibi görünmesine yol açmıştır.

Katılım bankalarında fonların etkin kullanım seviyesinin görülmesi adına kredi portföyündeki sorunlu kredilerin payının görülmesi amacıyla kredinin takibe dönüşüm oranı (Non-performing Loans-NPL) son dokuz yıllık dönemde değişimi Grafik 15'te gösterilmiştir.

Grafik 15: Bankacılık Sektörü Ve Katılım Bankalarında Kredilerin Takibe Dönüşüm Oranı (NPL)

Kaynak: BDDK, 2019 (<https://www.bddk.org.tr/BultenAylık/tr/Home/Gelismis>)

Grafik 15'e göre katılım bankaları NPL rasyosu, özellikle 2014-2016 döneminde yükselmiş bunun haricinde sektöre çok yakın bir seviyenin üzerinde seyretmiştir. Genel olarak batık veya sorunlu kredi miktarının katılım bankalarında daha yüksek olduğu görülmektedir. Bunun nedeni olarak katılım bankalarının risk paylaşımı gereği risk ağırlıklarının daha yüksek olması gösterilebilir.

3.2.3. Kayıtlı ve İstikrarlı Bir Ekonomi

Katılım bankalarının finansman yöntemleri bir borç ilişkisine değil, ticari bir işleme dayanmaktadır. Alım-satım konu her mal ve hizmet finansmanı gerçek değeri üzerinden fatura karşılığında ve resmi tescil işlemleri yapıldıktan sonra gerçekleştirilmektedir. Böylece katılım bankaları, ekonomide alım satımların kayıt altına alınmasını sağlamaktadır (Tenekeci, 2017: 67).

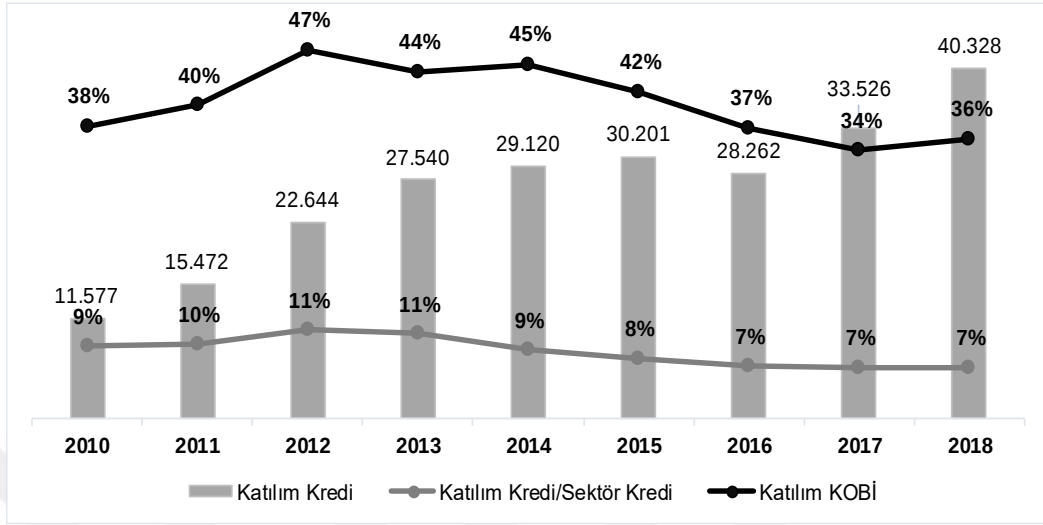
Kayıt dışı ekonominin önlenmesi amacıyla yapılan her işlemin devletin vergi gelirlerini artırıcı bir rolü vardır. Katılım bankaları tarafından kullanılan fonların mal ve hizmet alımlarının dışında faydalanma imkânının olmaması, fonların doğrudan ekonomiye yatırım harcaması olarak dönüşmesini ve dolaylı olarak istihdam kapasitesinin artması şeklinde ekonomide reel bir hareketlilik yaratmaktadır (Özuluca Deran, 2009: 97).

İslami finansın özünde kısa vadeli fonlarla kısa vadeli ticareti finanse edilmesi; uzun vadeli yatırımların finansmanı için ise uzun vadeli fonlar kullanılması esası yatmaktadır. Bu durum katılım bankalarının bilanço uyumsuzlukları yaşama riskini azaltmaktadır. Böylece, finansal istikrarı artırıcı bir etkiye yaratmaktadır (İmam, Kpodar, 2015: 9) Katılım bankacılığının mevduat yapısının mudârebeye dayanması, öz kaynak temelli gerçek bir mevduat tabanına sahip olması, ekonomide yapay bir para genişlemesini engelleyerek ekonomik istikrarı olumlu etkilemektedir (Agha, 2012).

Abdel Hamid Abdouli (1991)'ye göre İslami bankalar, mudârebe ve müşâreke yöntemleriyle emeği de bir değer olarak finansman modeline uygulamasıyla; tüm potansiyel üreticiler için eğitim, beceri, deneyim gibi maddi olmayan varlıkları teminat kabul etmekte ve finansman erişiminde, maddi teminat göstermekte sıkıntı yaşayan küçük üreticilere ve girişimcilere eşit bir finansman erişimi fırsatı sunmasıyla da fark yaratmaktadır. Küçük girişimcilerin ekonomik üretime katılmalarına imkân sunarak, adil bir kaynak erişimi ve ekonomik büyümeye katkı sağlamış olmaktadır (El-Galfy, Khiyar, 2012: 950).

Katılım bankalarının kredi portföyünde Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ) (kosgeb.gov.tr, 2005) niteliğindeki işletmelere ağırlık verildiği görülmektedir. KOBİ'ler, Türkiye'deki toplam işletmelerin yüzde 99,9'nu; toplam üretimin ve toplam katma değer in yaklaşık yüzde 60'ını oluşturması nedeniyle ekonomiye katkıları oldukça önemlidir (Yüksel A., 2011:15). KOBİ'lerin finansmanı ile doğrudan reel ekonomi finanse edilmektedir. Katılım bankalarının reel ekonomiye katkısının görülmesi amacıyla Grafik 16'da 2010-2018 yılları arasında katılım bankalarının kredilerinde KOBİ kredilerinin payı ve gelişimi gösterilmektedir.

Grafik 16: KOBİ Kredilerinde Katılım Bankalarının Payı

Kaynak: BDDK, 2019 (<https://www.bddk.org.tr/BultenAylık/tr/Home/Gelismis>)

Grafik 16'ya göre, katılım bankaları 2010 yılı itibarıyla kredilerinin yaklaşık yüzde 40'ını KOBİ'lere tahsis etmiştir. Katılım bankalarının toplam kredi büyüklüğünün sektördeki ortalama payı yüzde 5 iken KOBİ kredilerinde payının yaklaşık yüzde 9 olması KOBİ finansmanında daha etkin olduklarını göstermektedir.

3.2.4. Finansal ve Sermaye Piyasalarının Derinleşmesi

Finansal gelişme, bir finansal sistemin büyüklük ve yapısal anlamda pozitif değişim göstermesidir ve bu görüşü savunan iktisatçı E. Shaw, bu gelişmeyi finansal derinleşme kavramı olarak nitelendirmektedir (Ergeç, 2004: 53). Bu görüşe göre ülkedeki finansal gelişmişlik düzeyinin temel göstergeleri olan finansal araç ve kurumların sayısının ve çeşitliliğin artması finansal derinleşmeyi artıracaktır. Finansal gelişmişlik seviyesinin yüksek olması ise bir ülke için finansal hizmetlerinin gelişmiş olmasından daha önemli olduğu düşünülmektedir (Imam, Kpodar, 2015:4). Günümüzde finansal sistemi gelişmiş olan Batılı ülkelerin faizsiz bankacılık faaliyetlerine girmesi bu görüşü destekleyici niteliktedir.

1990-2010 yılları arasında düşük ve orta gelirli Müslüman nüfusu yoğun olan ülkelerde faizsiz bankacılığın ülkelerin ekonomik büyümesi üzerindeki etkisinin araştırıldığı çalışmaya göre faizsiz bankacılık faaliyetleri ekonomilerde ve finansal sektörde nispeten küçük bir alana sahip olmasına rağmen, ülkelerin finansal derinlik seviyesini artırmakla pozitif bir ilişki içindedir. Bu teoriye göre gelişmekte olan ülkeler,

finansal derinleşmeye yönelik yatırımları artırarak ekonomik büyüme sağlamaktadır (Mollaahmetoğlu, 2016:33).

Finansal derinleşmenin etkinliğini yitirdiği durumlarda; 2008 küresel finans krizinde olduğu gibi aktarım mekanizmaları etkin çalışmayarak sermayenin finansal kesimde hapsolması ve üretim seviyelerinin düşmesi şeklinde olumsuz sonuçlara sebep olabilmektedir (Mollaahmetoğlu, 2016: 33).

Türkiye'deki katılım bankalarının sunduğu İslami prensiplere dayanan finansal hizmetler ve ürünler sayesinde Türk bankacılık sektöründe ürün çeşitliliğini ve finansal sistemde oyuncu sayısını artırarak finansal derinleşmeye katkı sağlamaktadır.

Katılım bankacılığı sektörü faaliyetleri gereği hem mevcut geleneksel sisteme rekabet ve ürün-yöntem anlamında hareketlilik kazandırmış hem de finans sektöründe yeni finansal araç ve kurumların kurulmasını sağlamıştır. Varlık Kiralama Şirketleri (VKŞ) kurulması, İslami hukuk Danışma Kurullarının faaliyete geçmesi, yatırım şirketlerinin ve aracı kurumların faaliyet alanlarının genişlemesi ve çeşitlenmesi, İslami yatırım fonlarının kurulması gibi gelişmeler ülkenin topyekûn finansal sistemine katılım bankacılığı sayesinde kazandırılmıştır.

Emtia murabahası yöntemi sayesinde katılım bankaları ile klasik bankalar arasında bütünleşme ve bankalar arası para piyasası (interbank) oluşturulmuştur. Böylece geleneksel bankaların faizsiz bankacılık işlemlerine farkındalığı ve bilgisi ve hizmet alanında çeşitlilik artışı olmuştur.

3.2.5. Yeni Ürün ve Finansman Modelleri

Katılım bankacılığı ürün ve enstrümanlarıyla Türk Bankacılık sektörüne çeşitlilik katmıştır. Türkiye'de finansman araçlarının çeşitlendirilmesi ve yatırımcı tabanının genişletilmesi amaçlarıyla kamu kesiminin de katılım bankacılığı enstrümanlarını kullandığı görülmektedir. T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı borçlanmalarının bir bölümünü kira sertifikası ihraçlarına yurt içi ve yurt dışı yerleşik yatırımcıların talep göstermesi kira sertifikasını alternatif fon kaynağı sağlaması açısından stratejik bir öneme kavuşmuştur (T.C. Hazine Ve Maliye Bakanlığı 2018 Yılı Performans Programı, 2019: 15). Hazine bu amaç doğrultusunda 2017 ve 2018 yıllarında yurt içi piyasada bireysel ve kurumsal nitelikli yatırımcılara yönelik olmak üzere yabancı para cinsinden gerçekleştirdiği kira sertifikası ihraçlarını hedeflediği

talep miktarıyla kapattığı görülmektedir (T.C. Hazine Ve Maliye Bakanlığı 2018 Yılı Faaliyet Raporu, 2019:156).

Katılım bankalarının sektöre kazandırdığı yeni ürün ve finansman modelleri Türk bankacılık sektörünün İslami yatırımları çekebilmesi için bankacılık sektöründe rekabeti artırmıştır (Ergeç, Kaytancı, Toprak, 2014: 55). Geleneksel bankaların bu yeni ürün ve tekniklerini öğrenmesine, kamu bankalarının katılım bankacılığı faaliyetlerine yönelmesine vesile olmuştur.

3.2.6. Sektör Rekabeti ve İstihdamı Artırması

Faizsiz finans kurumlarının faaliyete geçmesiyle hizmet sektörü genelinde istihdam alanı yaratılmıştır. Katılım bankaları beraberinde faizsiz finansal aracı kurumların gelişmesine de vesile olarak istihdam alanı yaratmıştır. Faizsiz sigortacılık piyasasının oluşması, varlık kiralama şirketleri, bankalara fetva veya danışma kurulu hizmetlerini veren kurumların oluşması, faizsiz finans ve bankacılık sistemi hakkında üniversitelerde ders veya branşların açılmasının istihdamı olumlu etkilediği düşünülmektedir.

Katılım bankalarının gelişmekte olan bir sektör olması geleneksel bankalardan personel transferi imkânı sağlamıştır. Bu durum bankacılık sektörü içindeki istihdamda rekabeti artırmıştır. Bu rekabet ortamına 2015'ten itibaren kamu sermayeli katılım bankalarının katılmasıyla, insan kaynakları alanında genel bir hareketlilik oluşmuştur. 2018 yıl sonu itibarıyla katılım bankalarının toplam şube sayısı 1.122 adet olduğu görülmüştür. Bu rakamın bankacılık sektöründeki payı yaklaşık yüzde 10'dur (BDDK Aylık Bankacılık Sektörü Verileri, 2019).

Katılım bankalarının personel ve şube sayısının yıllara göre gelişimi ve personel sayısının bankacılık sektöründeki payı Tablo 6'da gösterilmektedir.

Tablo 6: Katılım Bankaları Yurt içi Personel Sayısı (Adet)

Yıllar	Toplam Personel Sayısı / Toplam Şube Sayısı (Kişi)	Yurt İçi Personel Sayısı Adet	Personel Sayısının Sektördeki Payı (%)
2010	607	12.666	7
2011	685	13.838	7
2012	828	15.324	8
2013	966	16.712	8
2014	990	16.207	8
2015	1080	16.518	8
2016	959	14.443	7
2017	1032	15.008	7
2018	1122	15.633	8

Kaynak: BDDK, 2019 (<https://www.bddk.org.tr/BultenAylık/tr/Home/Gelismis>)

Tablo 6’da katılım bankasının şube sayısı 2010-2018 yılları arasında her yıl artmış sadece 2016 yılında 121 adet şube azalmıştır. Aynı yıl personel sayısı 2075 kişi azalmıştır. 2015 ve 2016 yıllarında kamu katılım bankalarının kurulmasıyla katılım bankacılığı sektörünün şube sayısı ve personel istihdam kapasitesinde artış yaşanmıştır. 2016 yılında tüm rakamların gerilemesi ülkede yaşanan olumsuz gelişmelere ve personel çıkarmaların yaşandığına işaret etmektedir.

Katılım bankalarının ülke istihdamına katkısını daha ayrıntılı görmek için Türkiye’de 2010-2018 yılları arasında yıl sonu toplam istihdam rakamları karşısında katılım bankalarının ve geleneksel bankaların (sektör) yurt içi personel sayılarının oranları Tablo 7’de incelenecektir.

Tablo 7: Katılım Bankalarının Yurt içi İstihdama Katkısı (Adet)

Yıl	Toplam İstihdam	Sektör	Katılım	Sektör+ Katılım	Katılım/ Sektör Oranı	Sektör/ Toplam İstihdam Oranı	Katılım/ Toplam İstihdam Oranı
2010	21.858	191	13	203	7%	0,9%	0,1%
2011	23.266	195	14	208	7%	0,8%	0,1%
2012	23.937	201	15	216	8%	0,8%	0,1%
2013	24.601	213	17	230	8%	0,9%	0,1%
2014	25.933	216	16	232	8%	0,8%	0,1%
2015	26.621	217	17	233	7%	0,8%	0,1%
2016	27.205	210	14	225	7%	0,8%	0,1%
2017	28.189	208	15	223	7%	0,7%	0,1%
2018	28.738	207	16	223	8%	0,7%	0,1%
2019	25.201	206	15	221	7%	0,8%	0,1%

*Kaynak: TÜİK, 2019 (<http://tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>)

**Kaynak: BDDK, 2019 (<https://www.bddk.org.tr/BultenAylık/tr/Home/Gelismis>)

Tablo 7’de 2010-2018 yılları arasında Türkiye’deki istihdam rakamları, sektör ve katılım bankalarının yurt içi personel sayısı ve bunların kendi içinde oranları gösterilmektedir. Buna göre ülkede toplam istihdam her yıl artarak dokuz yıllık ortalama istihdam 25.201 kişi düzeyindedir. Bankacılık sektörünün ve katılım bankalarının toplam yurt içi personel sayısının dokuz yıllık ortalaması ise 221 bin kişi düzeyindedir. Tablo 6’da görülen 2016 yılındaki olumsuz gelişmelerin etkisi burada her iki bankacılık sektörünün istihdam gelişimini olumsuz etkilediği görülmektedir. Bu gerileme süreci geleneksel bankalarda devam ederken, katılım bankacılarının 2017 itibarıyla personel sayısı artış göstermiştir. Bunun nedeni sektörden katılım bankalarına personel transferlerinin yaşanması olabilir. Buna rağmen katılım bankalarının geleneksel bankalar sektörü içindeki payı yüzde 7’nin üzerine çıkamamıştır.

Katılım bankalarının toplam personel sayısının sektördeki payı yüzde 7 olurken katılım bankalarının ülke istihdamına katkısı ortalama yüzde 0.1 oranla 15 bin kişi düzeyindedir.

SONUÇ

Faizsiz bankacılık faaliyetleri başta dinlerdeki faiz yasağından hareketle ortaya çıkmış, zamanla İslam dinindeki prensipleri benimseyen bir bankacılık modeli olarak gelişmiştir. Dünyada “faizsiz olma ilkesiyle” işleyen ilk banka 1960’lı yıllarda kurulmuş, 1970’li yıllarda özellikle Müslüman nüfusun çoğunlukta olduğu ülkelerde sayıları artmıştır. Faizsiz bankacılık faaliyetleri İslami prensiplere dayandığı için bazı ülkelerde *İslami bankacılık* adıyla da ifade edilmektedir. Türkiye’de ise bu tür bankacılık modelinde riskin paylaşımı ve faaliyetlerine katılma anlayışının vurgulanması amacıyla *katılım bankaları* adı kullanılmaktadır.

Faizsiz bankacılık faaliyetlerinin ekonomik katkılarının görülmesi bu tür bankaların Müslüman nüfusun azınlıkta olduğu ülkelerde de gelişmektedir. Faizsiz bankacılığın geleneksel bankaların bünyesinde “faizsiz pencere” şeklinde uygulanabilmesi sektörünün küresel çapta yaygınlaşmasını hızlandırmıştır.

Dünyada önemli bir finansal büyüklüğe ulaşmış olan faizsiz bankacılık sektörü en çok Malezya’da gelişme göstermiştir. İran ise küresel faizsiz bankacılık sektöründe en büyük pazar payına sahip ülkedir. Bunların dışında Körfez ülkeleri faizsiz bankacılık faaliyetlerinin en yoğun olduğu coğrafi bölgedir.

Türkiye’de faizsiz bankacılık faaliyetlerinin ortaya çıkmasında, nüfusun çoğunun Müslüman olması ve faiz hassasiyeti nedeniyle yastık altında tutulan tasarrufları faizsiz bankalar aracılığıyla ekonomiye kazandırma amacı etkili olmuştur. Buna ilaveten, dünyada gelişen faizsiz bankacılık pastasından Türkiye’nin de pay alması ve Müslüman Arap sermayesinin ülke ekonomisine çekilme arzusu katılım bankacılığı sektörünün gelişmesinde etkili olmuştur. Bu amaçlar doğrultusunda ilk başta ÖFK’lar tarafından 1985’te faizsiz bankacılık hizmetleri vermeye başlanmış; 2005’te ise yapılan bir düzenleme ile ÖFK’lar katılım bankaları adını almıştır. Türkiye 2006 yılı itibarıyla katılım bankaları adıyla faaliyet gösterdiği faizsiz bankacılık sektöründe günümüzde yaklaşık 41 milyar ABD Doları tutarında bir finansal büyüklükle, faizsiz bankacılık sektörü gelişmiş ilk on ülke içerisinde yer almaktadır.

Katılım bankalarının temelde faizsiz olma, kâr ve zarara katılma, riski paylaşma ve reel sektörü destekleme gibi esasları sayesinde ekonomik fayda sağlarken, katılım bankalarının hizmet alanını ve ürün geliştirme kapasitesini kısıtlayıcı bir etki göstermektedir.

Türkiye’deki katılım bankalarının güçlü bir teorik arka planı olmasına rağmen uygulamada geleneksel bankalarla aynı mevzuat kapsamında faaliyet göstermesi ve

benzer bankacılık hizmetlerini vermesi geleneksel bankalara benzemesine sebep olmaktadır.

Çalışmada katılım bankalarının reel sektörü teşvik etme söylemlerinin performanslarıyla uyumlu olup olmadığının görülmesi ve ekonomiye gerçekten katkısının olduğu alanların belirlenmesi amacıyla katılım bankalarının kârlılık rasyoları ve diğer finansal göstergeleri değerlendirilmiştir. Ele alınan dönemde katılım bankalarının Türk bankacılık sektöründeki payı ve finansal büyüklükleri ülke içinde yaşanan olumsuzlukların etkili olduğu yıllar haricinde düzenli bir seyirde artmıştır. Katılım bankacılığı sektöründe büyüme trendinin geleneksel bankacılık sektöründen daha yüksek olması, bu sektörün gelişmekte olan bir sektör olduğunu göstermektedir. 2018 yıl sonu itibarıyla katılım bankalarının bilanço büyüklüğünün sektördeki payı yüzde 5.3'e, mevduat gelişimine göre payı yüzde 7'ye ve kredilerdeki payı ise yüzde 5'e ulaşmıştır. Katılım bankalarının yıllara göre kârlılık rasyolarının yer aldığı grafiklerde, ROA, ROE ve SRY rasyo değerleri arasında pozitif bir ilişki görülmüştür. Bu rasyolar, geleneksel bankacılık sektörüyle kıyaslandığında geleneksel bankaların daha kârlı olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre katılım bankalarının risk paylaşımı esası gereği daha çok risk alması ve kredi ağırlıklı bir aktif varlığına sahip olması kârlılığını düşürmektedir. Ayrıca, katılım bankalarının sayıca az ve nispeten yakın bir tarihte faaliyete başlamaları sektör büyüklüklerinde geleneksel bankaların gerisinde kalmasını açıklamaktadır. Buna rağmen katılım bankalarının ekonomik gelişmeye katkısının ve finansal performansının geleneksel bankalarla rekabet edebilir bir seviyeye ulaştığı söylenebilir.

Katılım bankalarının topladıkları fon ve kullandırdıkları kredi miktarları, şube-personel sayılarındaki gelişmeler Türk bankacılık sektörüne bir gelişme olarak doğrudan yansımaktadır. Katılım bankalarının özellikle KOBİ finansmanında daha aktif olması, ekonominin lokomotifini olan bu firmalara finansman erişiminde bir alternatif kaynak teşkil ederek ekonomik gelişmeyi olumlu etkilemektedir.

Katılım bankaları ayrıca yapılandırılmış finansman ürünleriyle uluslararası piyasalardan ülke ekonomisine bugüne kadar 52 milyar TL'nin üzerinde bir tutarda yabancı kaynak sağlamıştır. Katılım bankacılığı ile finansal sisteme giren faizsiz bankacılık enstrümanları sayesinde kamu kesiminin ve geleneksel bankacılık sektörünün borçlanmada kaynak çeşitliliği artmıştır.

Ekonomik gelişmede finansal kurumların etkinliği kadar, finansal kaynakların etkili ve verimli bir şekilde üretim sürecine dâhil edilmesi gerekmektedir. Bir ülkenin

içinde ve dışında birikmiş ancak atıl kalmış her kaynak, ekonomik gelişme için gerçekleşmemiş bir potansiyeli göstermektedir. Çalışmanın sonuçları katılım bankalarının ekonomiye sağladığı en önemli katkının, faiz hassasiyeti nedeniyle atıl kalmış tasarrufların ekonomiye kazandırılması olduğu yönündedir. Katılım bankaları ile bankacılık sektörüne kazandırılan ilave mevduat miktarı bankacılık sektörünün yüzde 6'sı kadardır.

Katılım bankacılığı modeli ile finans sistemine kazandırılan enstrümanlardan en dikkat çekeni kira sertifikalarıdır. T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın kira sertifikası ihraç ederek borçlanma enstrümanlarını çeşitlendirmesi, ülkede finansal derinleşmeyi artırırken katılım bankalarının da kredilerde yoğunlaşan risk ağırlıklarını Hazine kira sertifikalarıyla dengeleme imkanı sağlamıştır. Katılım bankacılığı sektöründe mevduatın krediye dönüşüm oranının 2012 yılı itibarıyla azalması bu durumun bir sonucudur. 2018 yılında katılım bankalarının mevduatın krediye dönüşüm oranının azalmasının bir diğer nedeni olarak *32 Sayılı Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar* kapsamında yabancı para cinsinden kredi kullanımına gelen kısıtlamalar ve ülkede tekrar baş gösteren yüksek faiz ortamının yarattığı kredi talebindeki azalma gösterilebilir.

Katılım bankaları nispeten küçük ve gelişmekte olan bir sektör olmasına rağmen bankacılık sektöründe istihdam alanı yaratarak ülkenin toplam istihdamına yaklaşık yüzde 0.1 katkı sağlamaktadır. Faizsiz bankacılık sektörü Türkiye'de geliştikçe istihdam yaratma kapasitesinin artması beklenmektedir.

Sonuç olarak katılım bankaları Türk bankacılık sektöründe müşterilere sunulan bir alternatif hizmet modelidir ve geleneksel bankaları tamamlayıcı bir özellik göstermektedir. Katılım bankaları yurt içindeki ve yurt dışındaki faize duyarlı fonları finansal sisteme aktarmasıyla geleneksel bankaları tamamlayıcı; bu fonların krediye dönüşümünde kullandığı farklı enstrümanlar sayesinde müşteriler için alternatif bir model olmuştur. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınma sürecinde başarılı olabilmeleri için tasarruf ve yatırım kapasitelerini artırması, ülke içindeki ve dışındaki kaynakları etkin kullanılması önemli bir hedeftir. Bu hedefe, bankacılık sektöründe alternatif finansal kurumların gelişmesine imkân tanınması halinde ulaşılabacağı düşünülmektedir. Bu alternatiflerden biri olan katılım bankacılığı sektörünün, mevzuat ve vergi konularındaki eksiklikleri ve diğer mağduriyetleri giderilip, bilinirliği ve faaliyetleri ülke genelinde arttıkça finansal sisteme ve ülke ekonomisine katkısı daha çok artacaktır.

KAYNAKÇA

- Abdul-Rahman, Y, 2015: **İslam'da Bankacılık ve Finansman**, Çev. Salih Tuğ, M. Abdullah Tuğ, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi (İZÜ) Yayınları, İstanbul.
- Afşar, A., 2007: "Finansal Gelişme ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki", **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, s.188-198.
- Alpaslan, İ. B., 2012: "Suriye Krizi Türkiye Ekonomisini Nasıl Etkiler?", **Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV)**, İstanbul.
- Akalın, K. H., 2009: "Eski Ahit Metinlerinde J. Calvin'in Faiz Yorumu", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 13/1, s. 237-252.
- Akalın, K. H., 2013: "Ortaçağ Avrupası'nın İktisat Tarihinde Faiz Yasağının Kökenleri", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 15/2, s.187-208.
- Akdemir, S., 2018: "Faizin Yarattığı Toplumsal Sorunlara Alternatif Arayışlar: Para Peşin Mal Vadeli Selem Sözleşmelerine Yenilikçi Bir Yaklaşım", **Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 7/1,s.78-109.
- Arabacı, N., 2007: "Katılım Bankalarının Türkiye'de Bankacılık Sektöründeki Yeri, İşleyişi Ve Performans Analizi", **Yüksek Lisans Tezi**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Acher,S., Abdel Karim, A, 2007: **Islamic Finance: The Regulatory Challenge**, John Wiley & Sons Pte Ltd, Singapur.
- Aristoteles, 1975: **Politika**, Çev.M. Tuncay, Büyük Fikir Kitapları Dizisi, 1/22, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Asutay, v.d., 2015: "İslâm Hukuk Düşüncesinde Bileşik (Mürekkep) Mâlî Sözleşmeler ve Çağdaş Finansman Yöntemlerindeki Uygulamaları", **International Congress on Islamic Economics and Finance (ICISEF)**, s. 111-141.
- Avcu, E. C., 2015: "Katılım Bankacılığı Ve Sukuk Modelleri", **Yüksek Lisans Tezi**, T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Isparta.

- Aysan, A. F., v.d., 2017: "Macroeconomis Shocks and Islamic Banks Behaviour in Turkey", **Handbook of Empirical Research on Islam and Economic Life**, Edward Elgar Publishing Limited, Massachusetts, s. 375).
- Bayındır, S., 2005: "Bir Finansman Yöntemi Olarak Kullanılan Sermaye Ortaklığının İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi", **Usûl Dergisi**, s.139-157.
- Bayındır, S., 2015: **İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık**, 1.bs, Rağbet Yayınları, İstanbul.
- Binatlı, Y. Z., 1966 "Faiz ve İslam Hukukunda Faiz" **Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi**, 2/1, s.147-183.
- Beck, T., v.d., 2010 : **Islamic vs. Conventional Banking Busines Model, Efficiency and Stability**, Policy Research Working Paper Series 5446, The World Bank.
- Can, Z., 2014: "Finansal İstikrar Ve Kriz: Faizsiz Finans Bir Alternatif mi?", **Yüksek Lisans Tezi**, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Ankara.
- Çelebi, A., 2007: "İktisatta Zaman Ve Spekülasyon", **Doktora Tezi**, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, İstanbul.
- Çetin, A., 2018 : **Katılım ve Mevduat Bankalarının Piyasa Etkinliğinin Karşılaştırmalı Analizi ve Bir Uygulama**, Türkiye Bankalar Birliği (TBB) Yay., İstanbul.
- Çürük, S. A., 2013: "İslami Finansın Türkiye'deki Gelişi, Mevcut Sorunları Ve Çözüm Önerileri", **Doktora Tezi**, T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Konya.
- Demirgil, B.,Türkay, H., 2017: "Tarihsel Süreç İçerisinde Faizin Kuramsal Açidan Gelişimi", Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 18/2, s. 131-160.
- Deniz, A., 2006: "İslam Hukukunda İllet Kavramı Ve Faizin İlleti", **Yüksek Lisan Tezi**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı, Bursa.
- Dikmen, N., 2005: "Osmanlı Dış Borçlarının Ekonomik Ve Siyasi Sonuçları", **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 19/2, s. 137-159.

- Doğan, S., 2008: "Katılım Bankaları Ve Ekonomiye Etkileri: Türkiye Örneği", **Yüksek Lisans Projesi**, T.C. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Kahramanmaraş.
- Döndüren, H., 2008: "Osmanlı Tarihinde Bazı Faizsiz Kredi Uygulamaları ve Modern Türkiye’de Faizsiz Bankacılık Tecrübesi”, **T.C. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 7/1, s.1-24.
- Döndüren, H., 2011: **Faiz Yasağı Ve Finansman Sağlama Yöntemleri, İslam Hukuku Açısından Tarihten Günümüze Kredi ve Finans Yöntemleri**, İslami İlimler Araştırma Vakfı Yay., İstanbul, s.203-260.
- Durmuş, A., 2011: **İslam Hukuku Açısından Tarihten Günümüze Kredi ve Finansman Yöntemleri**, İslami İlimler Araştırma Vakfı Yay., İstanbul, s. 57-345.
- Egresi, I., Belge, R., 2015: "Development Of Islamic Banking In Turkey”, **Annals of the Constantin Brâncuşi”, University of Târgu Jiu, Economy Series(6)**, s. 5-20.
- El-Galfy, A., Khiyar, K. A., 2012: "Islamic Banking And Economic Growth: A Review”, **The Journal of Applied Business Research**, 28/5, s. 943-955.
- El-Gamal, M., 2001: "An economic explication of the prohibition of gharar in classical Islamic jurisprudence”, **Islamic Economic Studies**, 8/2, s.29-58.
- El-Gamal, M. A., 2007 : **Islamic Finance Law, Economics, and, Practice**, 2.bs., Cambridge University Press., New York.
- Elmelki, A., 2009: "Ethical Investment and the Social Responsibilities of the Islamic Banks”, **International Business Research**, 2/2, s.123-130.
- Erdoğan, D., 2011: "Katılım Bankacılığı Ve Türk Ekonomisine Katkıları", **Yüksek Lisans Projesi**, Marmara Üniversitesi Bankacılık Ve Sigortacılık Enstitüsü Bankacılık Anabilim Dalı, İstanbul.
- Ergeç, E. H., 2004: "Katılım Bankası Müşterilerinin Bankacılık Sistemi Kullanım Tercihleri: Mevduat Bankaları İçin İslami Bankacılık Penceresi”, **Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi**, 6/2, s.53-90.

- Ersoy, A., 2008: **İktisadi Teoriler ve Düşünceler Tarihi**, 3 bs., Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Ersoy, M., Süner, A, 2010: Türkiye’de Katılım Bankacılığı Ve Katılım Bankacılığında Kamu Girişimi", **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 40/2, s.167-180.
- Eskici, M. M., 2007: "Türkiye’de Katılım Bankacılığı Uygulaması Ve Katılım Bankaları’nın Müşteri Özellikleri", **Yüksek Lisans Tezi**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Isparta.
- Eskioğlu, O., 1999: **İslam ve Ekonomi**, Anadolu Yayınları, Ankara.
- Ertürk, E., 2019: Kilise, Faiz, Kapitalizm: Günahtan Meşruiyete Sancılı Bir Geçişin Anatomisi, **Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, 8/20, s. 108-134.
- Gedikli, A., v.d., 2017: **İslam Ekonomisi ve Finansı**, 1.bs., Umuttepe Yayınları, Kocaeli
- Gönen, İ., 2017: "Katılım Bankalarının Finans Sektörü İçindeki Yeri Ve Katılım Bankalarına Yönelik Müşteri Algısı Üzerine Bir Araştırma", **Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gözübenli, B., 2011: "Faizsiz Finansman Teknikleri Hakkında Bazı Mülahazalar", **İslami İlimlerde Metodoloji II İslam Hukuku Açısından Tarihten Günümüze Kredi ve Finans Yöntemleri-Tartışmalı İlmî İhtisas Toplantısı**, Ensar Neşriyat Yayınları, İstanbul, s. 173-197.
- Güngör, M. Y., 2018: "Kamu Sermayeli Katılım Bankalarının Bankacılık Sektörü İçerisindeki Yeri Ve Kamu Katılım Bankalarında Hizmet Kalitesinin Ölçülmesine Yönelik Bir Araştırma", **Yüksek Lisans Projesi**, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Finansal Piyasalar Ve Yatırım Yönetimi Bilim Dalı, İstanbul.
- Güngören, M., 2013: **Bir Finansal Enstrüman Olarak Sukuk Katılım Bankalarına Uyum Modellemesi**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul.
- Hardy, L., 2012: "The Evolution of Participation Banking in Turkey", **Al Nakhlah Online Journal on Southwest Asia and Islamic Civilization**, s.1-15.

- Hassan, M., Lewis, M.K., 2007: **Handbook of Islamic Banking**, Edward Elgar Publishing Inc., Massachusetts.
- İslami Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetim Kuruluşu (AAOIFI), 2012: **Faizsiz Bankacılık Standartları**, Çev. Mehmet Odabaşı, İ.E. Aktepe, TKBB Yayınları No:2, İstanbul.
- İslami Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetim Kuruluşu (AAOIFI), 2015: **Faizsiz Finans Standartları**, TKBB Yayınları No:10, İstanbul.
- Johnson, K., 2013: "The Role of Islamic Banking in Economic Growth", Claremont McKenna College, Kaliforniya.
- Kayahan, C., v.d., 2016: "Osmanlı Dönemi Para Vakıflarıyla Günümüz Katılım Bankalarının Karşılaştırılması", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Afro-Avrasya Özel Sayısı, s. 70-90.
- Keyder, N., Ertunga, E. İ., 2012: **Para Teori-Politika-Uygulama**, 12.bs., Seçkin Yay., Ankara.
- Kopar, M., Yolun, M., 2012: "18. ve 19.Yüzyıllarda Osmanlı Borçlar Tarihine Bir Bakış", **International Journal Of History**, 4/1, s. 335-358.
- Mollaahmetoğlu, E., 2016: "Finansal Derinleşme: Türkiye'nin Finansal Derinliği Ve Panel Veri Analizi" **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri Ve İstatistik Dergisi**, 25.bs., s.32-54
- Öğünç, H., 2017: "Katılım Bankaları Üzerine Bir Değerlendirme: Literatür Ve Finansal Durum İncelemesi", **Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi (TİDSAD)**, 4/11, s.169-186.
- Ökte, K. S., 2008: "Antik Çağda İktisadi Düşünce", **Eletronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 7/24, s. 37-62.
- Özçelebi, O., 2011: "Do Monetary Policy Stance And Participation Banking Influence The Real Economic Activity? Emprical Evidence from Turkey", **International Research Journal of Finance and Economics**, 77.bs., s.153-166.

- Özdemir, M., Özdemir, Ö., 2017: "Bridging the Gap: The Restitution of Historical Cash Waqf Through Vakıf Participation Bank", **International Journal of Islamic Economics and Finance Studies**, 3/2, s. 74-99.
- Özgür, E., 2007: "Katılım Bankalarının Finansal Etkinliği Ve Mevduat Bankaları İle Rekabet Edebilirliği", **Doktora Tezi**, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı.
- Özsoy, İ., v.d., 2013: "Türkiye'de Katılım Bankalarının Tercih Edilme Sebepleri: Ampirik Bir Tetkik", **Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 20/1, s.187-206.
- Özuluca, D., & Deran, Y., 2009: "Katılım Bankacılığı İle Geleneksel Bankaların Bankacılık Hizmetleri Ve Muhasebe Uygulamaları Açısından Karşılaştırılması", **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 6/11, Manisa, s. 85-108.
- Pıçak, M., 2012: "Faiz Olgusunun İktisadi Düşüce Tarihindeki Gelişimi", **Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 1/4, s. 61-92.
- Rahman, F.: "Riba and Interest", *Islamic Studies*, 3/1, Karachi, 1964, s.1-43.
- Sarker, M. A. A., 1999: "Islamic business contracts, agency problem and the theory of the Islamic firm", **International Journal of Islamic Financial Services**, 1/2, s. 12-28.
- Sarwer, M. S., v.d., 2013: "Does Islamic Banking System Contribtes to Economy Development", **Global Journal of Management and Buiness Research**, 13/2, s.61-68.
- Seyrek, İ., Mızırak, Z., 2009: "Faizi Teorileri Üzerine Bir İnceleme: Finansal İstikrarsızlık Hipotezinin Temel Dayanağı", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22.bs., s. 382-394.

- Sümer, G., Onan, F., 2015: Dünyada Faizsiz Bankacılığın Doğuşu, Türkiye'deki Katılım Bankacılığının Gelişme Süreci Ve Konvansiyonel Bankacılıktan Farkları, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 17/3, s. 296-308.
- Sürmeli, A., 2011: “Faiz Oranlarının Vade Yapısı Ve Faiz Oranı Modelleri: Heath Jarrow-Morton Yaklaşımı Çerçevesinde Tahvil Ve Faiz Oranına Dayalı Opsiyon Fiyatlaması”, **Doktora Tezi**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı, Eskişehir.
- Şekeroğlu, S., Özer S., 2017: “Bankacılık Sektöründe Yükselen Değer: Katılım Bankacılığı”, **Bankacılık Ve Finansal Araştırmalar Dergisi (BAFAD)**, 4/2, s. 15-25.
- Şensoy, N., 2012: “İslâmi Kurallara Uygun Finansal Sistem Bağlamında Bir Finansal Araç Olarak Sukuk Uygulamaları”, **Fıkhi Açidan Finans ve Altın İşlemleri, Tartışmalı İlmî Tolantılar Dizisi**, İslâmî İlimler Araştırma Vakfı (İSAV), Ensar Neşriyat Yayınları, İstanbul.
- Tabakoğlu, A., v.d., 2015: “İslam'da Para Politikası Hakkında Bir Deneme”, Para, Faiz ve İslâm, 3. bs., Ensar Neşriyat Yayınları, İstanbul s.133,143.
- Tenekeci, M., 2017: “Katılım Bankacılığının Finansal İstirara Etkisi:Türkiye Örneği”, **Yüksek Lisans Projesi**, KTO Karatay Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı, Konya.
- Tunay K.B., 2016: “İslami Bankacılık ile Ekonomik Büyüme Arasında Nedensellik İlişkileri”, **Yönetim Ve Ekonomi Dergisi**, 23/2, Celal Bayar İ.İ.B.F., Manisa s. 485-502.
- Tunç, H., 2010: **Katılım Bankacılığı Felsefesi, Teorisi ve Türkiye Uygulaması**, Nesil Yayın Grubu, 11.bs., İstanbul.
- Türkay, H., Demirbaş, M., 2012: “Türkiye Ekonomisinde Yatırımların Faiz ve Gelir İlişkisinin ARDL Yaklaşımı İle Analizi”, **Akademik Yaklaşımlar Dergisi**, 3/2, s.1-16.

- Uddin, M. A., 2015: "Principles of Islamic Finance: Prohibition of Riba, Gharar and Maysir", **INCEIF**, s.1-8.
- Ülev, S., Selçuk, M., 2018: "**Tarımsal Üretimin Finansmanı İçin Seleme Dayalı Finansman Modeli: Fındık Örneği**", Katılım Finansmanında Yeni Yaklaşımlar, TKBB Yayınları, Yayın No: 8, İstanbul, s. 9-31.
- Ünal, N., 2010: "Kur'an'da Meysir Kavramı Ve Günümüzdeki Bazı Kumar Türlerinin Bu Çerçeve Değerlendirilmesi", **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, 10/3, s.247-265.
- Werde, I., 2006: **Islamic Finance in the Global Economy**, 2.bs., Edinburgh University Press, Edinburgh.
- Yanık, R., Erden, B., 2019: "Katılım Bankalarının Faizsiz Bankacılık Prensiplerine Göre Denetimi: Sorunlar Ve Çözüm Önerileri", **International Journal of Academic Value Studies (JAVStudies)**, 5/1, s.186-198.
- Yanpar, A., 2014: **İslami Finans İlkeler, Araçlar ve Kurumlar**, 2.bs., Scala Yayıncılık, İstanbul.
- Yayar, R., Baykara, H. V., 2012: "TOPSIS Yöntemi ile Katılım Bankalarının Etkinlik ve Verimliliği Üzerine Bir Uygulama", **Business and Economics Research**, 3/4, s.21-41.
- Yazıcı, S., v.d., 2017: "**İslamda Sigorta Ve Tekafül Sigortası**", İslam İktisadi Ve Finansı, İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) Kütüphanesi Veri Merkezi, s. 173-194.
- Yıldırım, İ., 2014: "Tekafül (İslami) Sigortacılık Sisteminin Dünyadaki Gelişimi Ve Türkiye'de Uygulanabilirliği", **Organizasyon Ve Yönetim Bilimleri Dergisi**, 6/2, s. 49-58.
- Yılmaz, E., 2014: "Yeni Bir Finansal Araç Olarak Sukuk: Çeşitleri, Türkiye Uygulaması ve Vergilendirilmesi", **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, 4/ 61, s.81-100.
- Yılmaz, E., vd., 2017: "**İslami Finansal Araçlarından Sukuk ve Türkiye Uygulaması**", İslam İktisadi Ve Finansı, Ed. Hakan Sarıbaş, Zonguldak, İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) Kütüphanesi Veri Merkezi.
- Yılmaz, H., 2006: "İşletme Finansı Düşüncesinin Felsefi Kökenleri", **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, 30.bs., s. 181-189.

- Yozgat, F., 2010: **Faizsiz Ekonomi**, Araştırma Yay. Ankara.
- Yüksel, A., 2011: "Türkiye'de KOBİ'lerin Banka Kredilerine Erişimi", **Uzmanlık Tezi**, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Ankara.
- Yüksel, S., Cangöz, İ., 2017: "Does Islamic Banking Contribute to Economic Growth and Industrial Development in Turkey?", **İkonomika: Jurnal Ekonomidan Bisnis Islam**, 2/1, s.1-8.
- Zaim, S., 2006: **İslam Ekonomisinin Temelleri ve Faizsiz Finans Sistemindeki Yeni Gelişmeler**, Yay. Haz. Adem Esen, Turan Ko, Mustafa Yavuz Çakır, İZÜ İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Yay., İstanbul.

Elektronik Kaynakları

- Agha, O.: "Is Islamic Finance a Failure? An Assesment", Thomson Reuters, (Çevrimiçi), <https://www.reuters.com/article/islamicfinance-future-idUSL5E8CR0FV20120127>, 18 Haziran 2018.
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu Aylık Bankacılık Sektörü Verileri (Gelişmiş Gösterim), (Çevrimiçi), <https://www.bddk.org.tr/BultenAylık/tr/Home/Gelismis>, 2019.
- Cambridge Institute of Islamic Finance: "Islamic Finance Country Index-IFCI 2019", Global Islamic Finance Report, 2019, (Çevrimiçi), <http://www.qifr.net/publications/qifr2019/ifci.pdf>, 2 Nisan 2019.
- Diyanet İşleri Başkanlığı Resmi Kur'an-ı Kerim "Tefsir", (Çevrimiçi), <https://kuran.diyanet.gov.tr/Tefsir>, 2 Ekim 2019.
- Hasan, M., Dridi, J., 2010 : "The Effects of the Global Crisis on Islamic and Conventional Banks: A Comparative Study", **IMF Working Paper** , Vaşington.
- İslam Kalkınma Bankasına Üye Ülkelerin Kalkınma Bankaları Birliği (ADFIMI): "About Us", (Çevrimiçi), <http://www.adfimi.org/>, 15 Mart 2019.
- İslami Bankalar ve Finans Kurumları Genel Konseyi (CIBAFI): "About Us", (Çevrimiçi), <https://cibafi.org/About>, 15 Mart 2019.

- İslami Finansal Hizmetler Kurulu (IFSB): "Background", (Çevrimiçi), <https://www.ifsb.org/background.php,15>, Mart 2019.
- Imam, P., Kpodar, K, 2015 "Is Islamic Banking Good for Growth?", **IMF Working Paper** 15/81, 2015 (Çevrimiçi), <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2015/wp1581.pdf>, 21 Nisan 2019.
- Sermaye Piyasası Kurulu : "Seri: III, No: 43 sayılı "Kira Sertifikalarına ve Varlık Kiralama Şirketlerine İlişkin Esaslar Hakkında Tebliğ", Basın Duyuruları, (Çevrimiçi), <https://www.spk.gov.tr/Duyuru/Goster/201041/0>, 22 Nisan 2019.
- T.C. Hazine Ve Maliye Bakanlığı: "Hazine ve Maliye Bakanlığı 2018 Yılı Faaliyet Raporu", Stratejik Yönetim, Faaliyet Raporu, (Çevrimiçi), <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/05/Hazine-ve-Maliye-Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1-2018-Y%C4%B1%C4%B1-Faaliyet-Raporu.pdf>, 18 Mayıs 2019.
- T.C. Resmi Gazete : "Bankalar Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun", 4491 Sayılı Kanun, 17 Aralık 1999, (Çevrimiçi), <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23911.pdf>, 14 Mart 2019.
- T.C. Resmi Gazete : "Birinci Kısım: Genel Hükümler", 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu, 19 Ekim 2005, (Çevrimiçi), <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/11/20051101M1-1.htm>, 23 Nisan 2019.
- T.C. Resmi Gazete: "Altıncı Kısım: Md.89", 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu, 14 Şubat 2011, (Çevrimiçi), <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6102.pdf>, 26 Nisan 2019.
- T.C. Resmi Gazete : "Katılım Sigortacılığı Çalışma Usul Ve Esasları Hakkında Yönetmelik", 20 Eylül 2017 (Çevrimiçi), <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/09/20170920-7.htm> , 22 Mart 2019.
- T.C. Resmi Gazete: "Katılım Sigortacılığı Çalışma Usul Ve Esasları Hakkında Yönetmelik", 20 Eylül 2017, (Çevrimiçi), <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/09/20170920-7.htm>, 22 Mart 2019.

- T.C. Resmi Gazete: "26333 Sayılı Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmelik" 1 Kasım 2006, (Çevrimiçi), <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/11/20061101-13.htm>, 28 Mart 2019.
- Thomson Reuters: "The Global Islamic Economy Indicator (GIEI), 2019, (Çevrimiçi), <https://www.zawya.com/giei/#>, 2 Nisan 2019.
- Thomson Reuters: "Islamic Finance Development Report 2018", (Çevrimiçi), <https://repository.salaamgateway.com/images/iep/galleries/documents/20181125124744259232831.pdf>, 2 Nisan 2019.
- Türkiye İstatistik Kurumu "Temel İstatistikler", (Çevrimiçi), <http://tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, 2019
- Türkiye Emlak Katılım Bankası A.Ş.: "Tarihçe", (Çevrimiçi), <https://www.emlakbank.com.tr/tr/yatirimci-iliskileri/hakkimizda/tarihce>, 22 Nisan 2019.
- Türkölmez, T., 2018 : "Faizsiz Borç: Kurumsal Bir Yapı Altında Karz-ı Hasen Mümkün mü?", Google e-book, İstanbul, (Çevrimiçi), https://books.google.com.tr/books/about/Faizsiz_Bor%C3%A7.html?id=6hZiDwAAQBAJ&redir_esc=y, 22 Nisan 2019.
- Uluslararası İslami Finans ve Sigorta Kurumu (IIFII) "Home", (Çevrimiçi), <http://www.iifii.org/> 15 Mart 2019.
- Uluslararası İslami Finans Piyasalar (IIFM) : "About IIFM", (Çevrimiçi), <http://www.iifii.org/>, 15 Mart 2019.
- World Bank Group: "Islamic Finance Bulletin", 35.bs., (Çevrimiçi), <https://www.tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/World-Bank-Islamic-Finance-Bulletin-Issue-35-May-2018-rev.pdf>, 10 Mart 2019.
- Ziraat Katılım Bankası A.Ş.: "Karz-ı hasen Finansmanı", (Çevrimiçi), <https://www.ziraatkatilim.com.tr/kurumsal/finansman-urunleri/nakdifinansman/Sayfalar/karzi-hasen-finansmani.aspx>, 12 Mayıs 2019.